

लघुकौमुदीव्याकरणम् ।

—०००००—

श्रीवरदराज कृतम् ।

पण्डितकुलपतिना

वि, ए, उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

संस्कृतं प्रकाशितञ्च ।

—०००००—

चतुर्थसंस्करणम् ।

कलिकातानगर्याम्

गोवर्द्धनयन्त्रे मुद्रितम् ।

—०००००—

इं १८०६ ।

सूचीपत्रम् ।

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।	विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
संज्ञाप्रकरणम्	१	सन्नन्ताः	११८
अचसन्धिः	४	यङन्ताः	१२०
इलसन्धिः	१०	यङ्लुगन्ताः	१२१
विसर्गसन्धिः	१६	नामधातवः	१२२
अजन्तपुंलिङ्गाः	१८	कण्ठादयः	१२४
अजन्तस्त्रीलिङ्गाः	३३	आत्मनेपदप्रक्रिया	१२४
अजन्तनपुंसकलिङ्गाः	३६	परस्मैपदप्रक्रिया	१२६
इलन्तपुंलिङ्गाः	३८	भावकर्म्मप्रक्रिया	१२६
इलन्तस्त्रीलिङ्गाः	५५	कर्म्मकर्त्तृप्रक्रिया	१२८
इलन्तनपुंसकलिङ्गाः	५६	लकारार्थप्रक्रिया	१२८
अव्ययानि	५७	कृदन्तप्रक्रिया	१३०
श्वादयः	५८	उणादयः	१३८
अटादयः	८७	कारकप्रकरणम्	१४५
बुहोत्यादयः	८६	समासप्रकरणम्	१४७
दिवादयः	१००	अव्ययीभावः	१४८
श्वादयः	१०४	तत्पुरुषः	१५१
तुटादयः	१०५	बहुव्रीहिः	१५७
इधादयः	११०	दम्भः	१६०
तनादयः	११२	समासान्ताः	१६१
क्रादयः	११४	तद्धिताः	१६१
चुरादयः	११७	स्त्रीप्रत्ययाः	१८०
श्यन्ताः	११८		

इति सूचीपत्रम् ।

लघुकौमुदीव्याकरणम् ।

नत्वा भरस्वतीं देवीं शुद्धां गुण्यां करोम्यहम् ।
पाणिनीयप्रवेशाय लघुसिद्धान्तकौमुदीम् ॥

अथ संज्ञाप्रकरणम् ।

अ इ उ ण् ॥ १ ॥ ऋ लृक् ॥ २ ॥ ए ओङ् ॥ ३ ॥ ऐ औच् ॥ ४ ॥
ह य व र ट् ॥ ५ ॥ ल ण् ॥ ६ ॥ ज म ड ण न म् ॥ ७ ॥
झ भ ञ् ॥ ८ ॥ घ ढ ध ष् ॥ ९ ॥ ज ब ग ड द श् ॥ १० ॥
ख फ छ ठ थ च ट त व् ॥ ११ ॥ क प य् ॥ १२ ॥ श ष स र्
॥ १३ ॥ ह ल् ॥ १४ ॥

इति १४श माहेश्वराणि सूत्राणि अणादिसंज्ञार्थानि ।

एषामन्त्या इतः । हकारादिषु अकार उच्चारणार्थः । लण्
मध्ये त्वित्संज्ञकः ।

हलन्त्यम् । १ । ३ । ३ ॥

उपदेशेऽन्त्यं हल् इत् स्यात् । उपदेश आद्योच्चारणम् ।
सूत्रेषु अट्टमम्पदं सूत्रान्तरात् अनुवर्त्तनीयं सर्वत्र ॥

अदर्शनं लोपः । १ । १ । ६० ॥

प्रसक्तस्य अदर्शनं लोपसंज्ञं स्यात् ॥

तस्य लोपः । १ । ३ । ६ ॥

तस्येतो लोपः स्यात् णादयोऽणाद्यर्थाः ॥

आदिरन्त्येन सञ्ज्ञेता । १ । १ । ७१ ॥

अन्त्येनेता सहित आदिर्मध्यगानां स्वस्य च संज्ञा स्यात् ।
यथाऽणिति अ इ उ वर्णानां संज्ञा । एवमच् हल् अल् इत्यादयः ।

ऊकालोऽज्भ्रस्वदीर्घप्लुतः । १ । २ । २७ ॥

उश्च ऊश्च उ ३ अ वः वाङ्माल इव कालो यस्य सोऽच् क्रमात्
ऋस्वदीर्घप्लुतसंज्ञः स्यात् । न प्रत्येकमुदात्तादिभेदेन त्रिधा ॥

उच्चैरुदात्तः । १ । २ । २६ ॥

नीचैरनुदात्तः । १ । २ । ३० ।

समाहारः स्वरितः । १ । २ । ३१ ॥

स नवविधोऽपि प्रत्येकमनुनासिकाननुनासिकत्वाभ्यां द्विधा ।

मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः । १ । २ । ८ ॥

मुखमहितनासिकयोश्चार्य्यमाणो वर्णोऽनुनासिकमञ्ज
स्यात् । तदित्यम् । अ इ उ ऋ एषां वर्णानां प्रत्येकमष्टादश
भेदाः । लृवर्णस्य द्वादश तस्य दीर्घाऽभावात् । एचामपि
द्वादश तेषां ऋस्वाऽभावात् ॥

तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम् । १ । १ । ६ ॥

तात्त्वादिस्थानमाभ्यन्तरप्रयत्नश्चेत्येतद् इयं यस्य येन तुल्यं
तन्मिथः सवर्णसंज्ञं स्यात् ॥

ऋलृवर्णयोर्मिथः सावर्ण्यं वाच्यम् ॥

अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः । इचुयशानां तालु । ऋटु
रषाणाश्मूर्धा । लृतुलसानान्दन्ताः । उपपध्मानीयानामोष्ठौ ।
जमडणनानां नासिका च । एदैतोः कण्ठतालु । ओदीताः
कण्ठीष्ठम् । वकारस्य दन्तीष्ठम् । जिह्वामूलीयस्य जिह्वा
मूलम् । नासिकाऽनुस्वारस्य ।

प्रयत्नो द्विधा । आभ्यन्तरो वाह्यश्च । आद्यः पञ्चधा । स्पृष्टे-
षत्स्पृष्टेषद्विवृतविवृतसंवृतभेदात् । तत्र स्पृष्टं प्रयत्नं स्पर्शानाम् ।
ईषत्स्पृष्टमन्तःस्थानाम् । ईषद्विवृतमूष्णाम् । विवृतं स्वरा-
णाम् । ऋस्वस्याऽवर्णस्य प्रयोगे संवृतम् । प्रक्रियादशायान्तु
वृत्तमेव । वाह्यास्त्वेकादशधा । विवारः संवारः श्वासी नादो
घोषोऽघोषोऽल्पप्राणो महाप्राण उदात्तोऽनुदात्तः स्वरितश्चेति ।
स्वरो विवाराः श्वासा अघोषाश्च । हसः संवारा नादा घोषाश्च ।
वर्गाणाम्प्रथमतोपञ्चमा यणश्चाऽल्पप्राणाः । वर्गाणां द्वितीय-
चतुर्थीं शलश्च महाप्राणाः । कादयो मावसानाः स्पर्शाः ।
यणोऽन्तस्थाः । शल ऊष्माणः । अचः स्वराः । (क)ख इति
कखाभ्यां प्रागर्द्धविसर्गसदृशो जिह्वामूलीयः । (प)फ इति
पफाभ्यां प्रागर्द्धविसर्गसदृश उपधानीयः । अं अः इत्यचः परा-
वनुस्वारविसर्गौ ।

अणुदित्त्ववर्णस्य चाप्रत्ययः । १ । १ । ६६ ॥

अविधीयमानोऽणुदिच्च सवर्णस्य संज्ञा स्यात् । अत्रैवाण्
परेण णकारेण । कु चु टु तु पु एते उदितः । तदेवम् इत्यष्टा-
दशानां संज्ञा । तथेकारोकारौ । ऋकारस्त्रिंशतः । एवं लृका-
रोऽपि । एचो द्वादशानाम् । अनुनासिकाननुनासिकभेदेन
यवला द्विधा । तेनाऽनुनासिकाननुनासिकास्ते द्वयोर्द्वयोः
संज्ञा ।

परः सन्निकर्षः संहिता । १ । १ । १०६ ॥

वर्णानामतिशयितः सन्निकर्षः संहितासंज्ञः स्यात् ।

हलोऽनन्तराः संयोगः । १ । १ । ७ ॥

अज्भिरव्यवहृता हलः संयोगसंज्ञाः स्युः ।

सुप्तिङन्तं पदम् । १ । ४ । १४ ॥

सुवन्तन्तिङन्तश्च पदसंज्ञं स्यात् ।

इति संज्ञाप्रकरणम् ।

अथ अचसन्धिः ।

द्वको यस्माच्चि । ६ । १ । ७७ ॥

इकः स्थाने यण् स्यादचि संहितायां विषये । सुधी उपास्य
इति स्थिते ।

तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य । १ । १ । ६६ ॥

सप्तमीनिर्देशेन विधीयमानं कार्यं वर्णान्तरिणाऽव्यवहितस्य
पूर्वस्य बोध्यम् ।

स्थानेऽन्तरतमः । १ । १ । ५० ॥

प्रसङ्गे सति सदृशतम आदेशः स्यात् । सु ध् य् उपास्य
इति जाते ।

अनचि च । ८ । ४ । ४७ ॥

अचः परस्य यरो हे वा स्तो न त्वचि ।

भलाञ्चश्भाशि । ८ । ४ । ५३ ॥

स्यष्टम् । इति धकारस्य दकारः ।

संयोगान्तस्य लोपः । ८ । २ । २३ ॥

संयोगान्तं यत् पदन्तदन्तस्य लोपः स्यात् ।

अलोऽन्त्यस्य । १ । १ । ५२ ॥

षष्ठीनिर्दिष्टन्त्यास्यादेशः स्यात् । इति प्राप्ते ।

यणः प्रतिषेधो वाच्यः । सुङ्गपास्यः । मङ्गरिः ।

धात्रशः । लाकृतिः ।

एचोऽयवायावः । ६ । १ । ७८ ॥

एचः क्रमादय् अच् आय् आव् एते स्युरचि ।

यथासंख्यमनुदेशः समानाम् । १ । ३ । १० ॥

समसम्बन्धी विधिर्यथासंख्यं स्यात् । हरये । विष्णवे ।
नायकः । पावकः । गोपयसौर्यत् ।

वान्तो यि प्रत्यये । ६ । १ । ७९ ॥

यकारादौ प्रत्यये परे ओदौतोरव् आव् एतौ स्तः । गव्यम् ।
नाव्यम् ।

अध्वपरिमाणे च । गव्यूतिः ।

अदेङ्गुणाः । १ । १ । २ ॥

अत् एङ् च गुणसंज्ञः स्यात् ।

तपरस्तत्कालस्य । १ । १ । ७० ॥

तः परो यस्मात् स च तात्परश्चोच्चार्यमाणः समकालस्यैव
संज्ञा स्यात् ।

आङ्गुणाः । ६ । १ । ८७ ॥

अवर्णादचि परे पूर्वपरयोरिको गुणादेशः स्यात् । उपेन्द्रः ।
गङ्गोदकम् ।

उपदेशेऽजनुनासिक इत् । १ । ३ । २ ॥

उपदेशे ऽनुनासिको ऽजित्संज्ञः स्यात् । प्रतिज्ञानुनासिकाः
पाणिनीयाः । लण् सूत्रस्था ऽवर्णेन भङ्गोच्चार्यमाणो र्फो
रलयोः संज्ञा ।

उरण् रपरः । १ । १ । ५१ ॥

ऋ इति त्रिंशतः संज्ञेत्युक्तान्तत्स्थानि योऽण् म रपरः सन्नेव प्रवर्तते । कृष्णर्द्धिः । तवल्कारः ।

लोपः शाकल्यस्य । ८ । ३ । १६ ॥

अवर्णपूर्वयोः पदान्तयोर्ध्ववयोर्वा लोपो ऽग्नि परे ।

पूर्वत्रासिद्धम् । ८ । २ । १ ॥

सपादसप्ताध्यायीम्प्रति त्रिपाद्यासिद्धा त्रिपाद्यामपि पूर्वम्प्रति परं शास्त्रमसिद्धम् । हर इह । हरयिह । विष्ण इह । विष्णविह ।

वृद्धिरादैच् । १ । १ । १ ॥

आदैच्च वृद्धिसंज्ञः स्यात् ।

वृद्धिरेचि । ६ । १ । ८८ ॥

आदेचि परे वृद्धिरेकादेशः स्यात् । गुणापवादः । कृष्ण कत्वम् । गङ्गीघः । देवैश्वर्यम् । कृष्णौत्कण्ठम् ।

एत्येधत्यूठ्मु । ६ । १ । ८८ ॥

अवर्णादेजाद्योरेत्ये धत्योरूठिच परे वृद्धिरेकादेशः स्यात् । उपैति । उपैधते । प्रष्टीहः । एजाद्योः किम् ? उपेतः । मां भवान् प्रेदिधत् ।

अक्षादूहिण्यामुपसंख्यानम् । अक्षीहिणी सेना ।

प्रादूहोढोब्धे पौषेषु । प्रौहः । प्रौड़ः । प्रौड़िः । प्रैषः । प्रैष्यः ।

ऋते च तृतीयासभासे । सुखेन ऋतः सुखार्त्तः । तृतीयेति किम् ? परमर्त्तः ।

प्रवत्सतरकम्बलवसनार्णदशानामृषे । प्रार्णम् । वत्सत रार्णम् । इत्यादि ।

उपसर्गाः क्रियायोगे । १ । ४ । ५६ ॥

प्रादयः क्रियायोगे उपसर्गसंज्ञाः स्युः ।

प्र । परा । अप । सम् । अनु । अव । निम् । निर् ।
दुस् । दुर् । वि । आङ् । नि । अत्रि । अपि । अति । सु ।
एत । अभि । प्रति । परि । उप । एते प्रादयः ।

भूवादयो धातवः । १ । ३ । १ ॥

क्रियावाचिनो भूवादयो धातुसंज्ञाः स्युः ।

उपसर्गादिति धातौ । ६ । १ । ६१ ॥

अवर्णान्तादुपसर्गादकारादौ धातौ परे वृद्धिर्गकादेशः
स्यात् । प्रार्कति ।

एङि पररूपम् । ६ । १ । ६४ ॥

आदुपसर्गादेडादौ धातौ परे पररूपमेकादेशः स्यात् ।
प्रेजते । उपोषति ।

अचोऽन्त्यादि टिः । १ । १ । ६४ ॥

अचाम्मध्ये यो ऽन्त्यः स आदिर्यस्य तट्टिसंज्ञं स्यात् । शक-
म्भादिषु पररूपं वाच्यम् । तच्च टेः । शकन्त्युः । कर्कन्त्युः ।
मनीषा । लाङ्गलीषा । आकृतिगणोऽयम् । मार्त्तण्डः ।

ओमाङोश्च । ६ । १ । ६५ ॥

ओमि आङि चात्पररूपमेकादेशः स्यात् । शिवायोन्नमः ।
शिव-एहि, शिवेहि ।

अकःसवर्णे दीर्घः । ६ । १ । १०१ ॥

अकः सवर्णेऽचि परे पूर्वपरयोर्दीर्घं एकादेशः स्यात् ।
दैत्यारिः । श्रीशः । विष्णु दयः । होतृकारः ।

एङः पदान्तादति । ६ । १ । १०६ ॥

पदान्तादेडो ऽति परे पूर्वरूपमेकादेशः स्यात् । हरे ऽव ।
विष्णो ऽव ।

सर्वत्र विभाषा गोः । ६ । १ । १२२ ॥

लोके वेदे चैङन्तस्य गोरति वा प्रकृतिभावः स्यात् पदान्ते ।
गो अग्रम् । गोऽग्रम् । एङन्तस्य किम् ? चित्रग्वग्रम् । पदान्ते
किम् ? गोः ।

अनेकाल् शित् सर्वस्य । १ । १ । ५५ ॥

इति प्राप्ते ।

डिच्च । १ । ५३ ॥

डिदनेकालप्यन्त्यस्यैव स्यात् ।

अवङ् स्फोटायनस्य । ६ । १ । १३३ ॥

पदान्ते एङन्तस्य गोरवङ् वाचि । गोऽग्रम् । गवाग्रम् ।
पदान्ते किम् ? गवि ।

इन्द्रे च । ६ । १ । १२४ ॥

गोरवङ् स्यादिन्द्रे । गवेन्द्रः ।

दूराद्भूते च । ८ । २ । ८४ ॥

दूरात् सम्बोधने वाक्यस्थ टेः भ्रुतो वा ।

भ्रुतप्रगृह्या अचि नित्यम् । ६ । १ । १२५ ॥

एते ऽचि प्रकृत्या स्युः । आगच्छ कृष्ण ३ अत्र गीश्वरति ।

ईदूदेद् द्विवचनं प्रगृह्यम् । १ । १ । ११ ॥

ईदूदेदन्तं द्विवचनप्रगृह्यं स्यात् । हरी एतो विष्णू इमौ ।
गङ्गे अमू ।

अदसो मात् । १ । १ । १२ ॥

अस्मात्परावीदूतो प्रगृह्यो स्तः । अमी ईशाः । रामकृष्णा-
वमू आसाते । मात्किम् ? अमुकेऽत्र ।

चादयोऽसत्वे । १ । ४ । ५७ ॥

अद्रव्यार्थाश्चादयो निपाताः स्युः ।

प्रादयः ॥ १ ॥ ४ ॥ ५८ ॥

एतेऽपि तथा ।

निपात एकाजनाड् । १ । १ । १४ ॥

एकोऽज् निपात आड्वर्ज्यः प्रगृह्यः । इ इन्द्रः । उ उमेशः ।
वाक्यस्मरणयोरडित् । आ एवन्न मन्यसे । आ एवङ्ङित्त तत् ।
अन्यत्र डित् । ईषदुष्णम् । ओष्णम् ।

ओत् । १ । १ । १५ ॥

ओदन्तो निपातः प्रगृह्यः स्यात् । अहो ईशाः ।

सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे । १ । १ । १६ ॥

सम्बुद्धिनिमित्तक ओकारो वा प्रगृह्यो ऽवैदिके इतो पंग ।
विष्णो इति । विष्ण इति । विष्णविति ।

मय उजो वो वा । ८ । ३ । ३३ ॥

मयः पश्य, उजो वो वा अचि । किम्बुक्तम् । किमु उक्तम् ।

इकोऽसवर्णे शाकल्यस्य ऋस्वश्च । ६ । १ । १२७ ॥

पदान्ता इको ऋस्वो वा स्युरसवर्णे ऽचि । ऋस्वविधि-
सामर्थ्यात् खरसन्धिः । चक्रि अत्र चक्रत् । पदान्ता इति
किम् ? गौर्यौ ।

अचो रहाभ्यां द्वे । ८ । ४ । ४६ ॥

अचः पराभ्यां रेफहकाराभ्याम्परस्य यरो द्वे वा स्तः ।
गौर्यौ । न समासे । वाप्यश्वः ।

ऋत्यकः । ६ । १ । १२८ ॥

ऋति परे पदान्ता अकः प्राग्वत् वा । ब्रह्म ऋषिः । ब्रह्मा
ऋषिः । ब्रह्मर्षिः । पदान्ताः किम् ? आर्च्छत् ।

इति स्वरसन्धिः ।

अथ हल्सन्धिः ।

स्तो श्वना श्चुः । ८ । ४ । ४० ॥

मकारतवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकारचवर्गौ स्तः ।
रामश्शेते । रामश्चिनोति । सच्चित् । शाङ्गिञ्जय ।

शात् । ८ । ४ । ४४ ॥

शात्परस्य तवर्गस्य चुत्वं न स्यात् । विश्वः । प्रश्नः ।

ष्टना ष्टुः । ८ । ४ । ४१ ॥

स्तोः ष्टुना योगे ष्टुः । रामष्षष्ठः । रामष्टीकते । पेषा ।
तष्टीका । चक्रिण्टौकसे ।

नपदान्ताट्टोरनाम् । ८ । ४ । ४२ ॥

पदान्ताट्टवर्गात्परस्याऽनामः स्तोष्टुर्न स्यात् । षट् सन्त ।
षट् ते । पदान्ताक्किम् ? ईष्टे । टोः किम् ? सर्पिष्टमम् ।

अनाम्नवतिनगरीणामिति वाच्यम् । षसाम् । षसवतिः ।
षसगर्यः ।

तोः षि । ८ । ४ । ४३ ॥

तवर्गस्य षकारे परे न ष्टुत्वम् । सन् षष्ठः ।

भ्रलाञ्छशोऽन्ते । ८ । २ । ३६ ॥

पदान्ते भ्रलाञ्छशः स्युः । वागीशः ।

यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा । ८ । ४ । ४५ ॥

यरः पदान्तस्यानुनासिके परेऽनुनासिको वा स्यात् ।

एतन्मुरारिः । एतद्मुरारिः ।

प्रत्यये भाषायान्नित्यम् । तन्मात्रम् । चिन्मयम् ।

तोर्लि । ८ । ४ । ६० ॥

तवर्गस्य लकारे परे परसवर्णः स्यात् । तल्लयः । विद्वा
ञ्जिष्वति । नस्याऽनुनासिको लः ।

उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य । ८ । ४ । ६१ ॥

उदः परयोः स्थास्तम्भोः पूर्वसवर्णः स्यात् ।

तस्मादित्युत्तरस्य । १ । १६७ ॥

पञ्चमीनिर्देशेन क्रियमाणं कार्यं वर्णान्तरेणाऽव्यवहितस्य
परस्य ज्ञेयम् ।

आदेः परस्य । १ । १ । ५४ ॥

परस्य यद्विहितं तत्तस्यादेर्बोध्यम् । इति सस्य षः ।

भ्ररो भ्ररि सवर्णे । ८ । ४ । ६५ ॥

ह्रलः परस्य भ्ररो वा लोपः सवर्णे भ्ररि ।

खरि च । ८ । ४ । ५५ ॥

खरि भ्रलाञ्छरः स्युः इत्युदो दस्य तः । उत्थानम् । उक्तम्भनम् ।

भयो हो ऽन्यतरस्याम् । ८ । ४ । ६२ ।

भयः परस्य हस्य पूर्वसवर्णः वा स्यात् । नादस्य घोषस्य
भंवारस्य महाप्राणस्य हस्य तादृशो वर्गचतुर्थः एव आदेशः ।
वाग्घरिः । वाग्हरिः ।

शष्कोऽटि । ८ । ४ । ६३ ॥

भयः परस्य शस्य क्को वा स्यात् अटि । तद् शिव इत्यत्र दस्य
चत्वेन जकारि कृते खरि चेति जकारस्य चकारः । तच्छिवः ।
तद् शिवः ।

कृत्वममीति वाच्यम् । तच्छीकन ।

मोऽनुस्वारः । ८ । ३ । २३ ॥

मान्तस्य पदस्यानुस्वारः स्यात् हलि । हरिं वन्दे ।

नश्चापदान्तस्य भलि । ८ । ३ । २४ ॥

नस्य मस्य चापदान्तस्य भलि अनुस्वारः । यशांमि ।
आक्रंस्यते । भलि किं ? मन्यसे ।

अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः । ८ । ४ । ५८ ॥

शान्तः ।

वा पदान्तस्य । ८ । ४ । ५९ ॥

पदान्तस्य अनुस्वारस्य ययि परे परसवर्णी वा स्यात् ।
त्वङ्करोषि । त्वं करोषि ।

• मो राजि समः क्वौ । ८ । ३ । २५ ॥

क्विबन्ते राजती परे समो मस्य म एव स्यात् । सम्नाट् ।

हे मपरे वा । ८ । ३ । २६ ॥

मपरे हकारे परे मस्य मः वा स्यात् । किम् हललयति ।
किं हललयति ।

यवलपरे यवला वा । किंयह्यः किंह्यः । किंयहललयति ।
किं हललयति । किंलह्यादयति । किंह्यादयति ।

न परे नः । ८ । ३ । २७ ॥

नपरे हकारे मस्य नः स्यात् वा । किन्ङुते किं ङुते ।

डः सि धुट् । ८ । ३ । २६ ॥

डात् परस्य सस्य धुडा स्यात् ।

आद्यन्तौ ट्कितौ । १ । १ । ४६ ॥

टित्कितौ यम्योक्तौ तस्य क्रमादाद्यन्तौ अवयवौ स्तः ।
षट्सन्तः । षट्सन्तः ।

ङ्गोः कुक् ट्क् शरि । ८ । ३ । २८ ॥

ङकारणकारयोः कुक् टुक् आगमौ वा स्तः शरि परे ।
प्राङ्षष्ठः प्राङ्ख्षष्ठः प्राङ्क्षष्ठः । सुगण्षष्ठः । सुगण्ट्षष्ठः ।
सुगण्ट्षष्ठः ।

नश्च । ८ । ३ । ३० ॥

नकारान्तात् परस्य सस्य धुडा स्यात् । मनत्सः । मन्मः ।

शि तुक् । ८ । ३ । ३१ ॥

पदान्तस्य नस्य शे परे तुग् वा स्यात् । सञ्चक्षुः सञ्चक्षुः ।
मञ्चक्षुः । सञ् शक्षुः ।

डमो ङ्स्वादचि डमुणानित्यम् । ८ । ३ । ३२ ॥

ङ्स्वात् परो यो डम् तदन्तं यत् पदं तस्मात् परस्याचो

नित्यं डमुट् आगमः स्यात् । प्रत्यङ्डात्मा । सुगम्भीशः ।
सन्नच्युतः ।

समः सुटिं ॥ ८ ॥ ३ ॥ ५ ॥

ममो रुः स्यात् सुटि ।

अतानुनासिकः पूर्वस्य तु वा । ८ । ३ । २ ॥

अत्र रूपकरणे रोः पूर्वस्यानुनासिको वा स्यात् ।

अनुनासिकात् परोऽनुस्वारः । ८ । ३ । ४ ॥

अनुनासिकं विहाय रोः पूर्वस्मात् परोऽनुस्वारः गमः स्यात् ।

खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ८ । ३ । १५ ॥

खरि अवसाने च पदान्तस्य रस्य विसर्गः स्यात् ।

सम्पुद्गानां सो वक्तव्यः । संस्कर्त्ता । संस्ककर्त्ता ।

पुमः खय्यम्परे । ८ । ३ । ६ ॥

अम्परे खयि पुमशब्दस्य रुः स्यात् । पुंस्कोकिलः । पुंस्को
किलः । पुंस्पुत्रः पुंस्पुत्रः । अम्परे किं ? पुंस्त्रीरम् । खयि
किं ? पुंदासः । ख्याजादेशे न । पुंस्थानम् ।

नष्कव्यप्रशान् । ८ । ३ । ७ ॥

अम्परे क्वि नकारान्तस्य पदस्य रुः स्यात् । नतु प्रशान्
शब्दस्य ।

विसर्जनीयस्य सः । ८ । ३ । ३४ ॥

खरि विसर्जनीयस्य सः स्यात् । चक्रिंस्त्रायस्व । चक्रिंस्त्रायस्व ।
अप्रशान् किम् ? प्रशान्तनोति । पदस्येति किम् ? हन्ति ।
अम्परे किम् ? सन् त्सरुः ।

नृन् पे । ट । ३ । १० ॥

नृनित्यस्य रुः स्यात् वा पकारे परे ।

कुप्वोः (क) (पौ) च । ट । ३ । ३७ ॥

कवर्गे पवर्गे च परे विसर्गस्य क्रमात् (क) (पौ)
जिह्वामूलीयोपाधानीयौ स्तः । चाहिसर्गः । नृन् (पाहि) ।
नृन् (पाहि) । नृः पाहि । नृः पाहि नृन् पाहि ।

तस्य परमाम्नेडितम् । ट । १ । २ ॥

द्विरुक्तस्य परमाम्नेडितं स्यात् ।

कानाम्ने डिते । ट । ३ । १२ ॥

कान्नकारस्य रुः स्यात् आम्नेडिते परे । कांस्कान् ।
कांस्कान् ।

क्वे च । ६ । १ । ७३ ॥

ऋखस्य क्वे परे तुक् आगमः स्यात् संहितायाम् । शिव-
च्छाया ।

पदान्ताद्वा । ६ । १ । ७६ ॥

दीर्घात् पदान्तात् क्वे परे तुग् वा । लक्ष्मीच्छाया । लक्ष्मी-
च्छाया ।

इति हल्सन्धिः ।

अथ विसर्गसन्धिः ।

विसर्जनीयस्य सः । ८ । ३ । ३४ ॥

विसर्जनीयस्य सः स्यात् खरि परे । विष्णुस्त्राता ।

वा शरि । ८ । ३ । ३६ ॥

शरि परे विसर्गस्य विसर्गो वा स्यात् । हरिः श्रेते हरिश्श्रेते ।

समजुषो रुः । ८ । २ । ६६ ॥

पदान्तस्य सस्य मजुषणब्दस्य च रुः स्यात् ।

अतो रोरप्लुतादप्लुते । ६ । १ । ११३ ॥

अप्लुतादतः परस्य रो रुः स्यादप्लुतेऽति । शिवोऽर्च्यः ।

हशि च । ६ । १ । ११४ ॥

अप्लुतादतः परस्य रो रुत् स्यात् हशि । शिवोवन्द्यः ।

भो भगो अघो अवर्णपूर्वस्य योऽशि । ८ । ३ । १७ ॥

एतत्पूर्वस्य रो यदशिः स्यात् अशि । देवा इह । देवायिह
अशि किम् ? देवाः सन्ति । भोस् भगोस् अघोस् इति सक्रा
रान्तां निपाताः । तेषां रोर्थत्वे कृते ।

हलि सर्वेषाम् । ८ । ३ । २२ ॥

भोभगो अघो अपूर्वस्य लघुच्चारणस्य यकारस्य लोपः
स्यादहलि सर्वेषां मतेन । भो देवाः । भो लच्छि । भोविहद्वन्द
भगो नमस्ते । अघो याहि । देवा नम्याः । देवा यान्ति । हलि
किम् ? । देवायिह ।

रोऽसुपि । ८ । २ । ६६ ॥

अङ्गो रेफादेशः स्यात् नतु सुपि । अहरहः । अहर्गणः ।
असुपि किम् ? अहोभ्याम् ।

रोरि । ८ । ३ । १४ ॥

रेफस्य रेफे परे लोपः स्यात् ।

ट्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः । ६ । ३ । १११ ॥

ढरेफयोर्लोपनिमित्तयोः पूर्वस्याणो दीर्घः । पुनारमते ।
हरीरम्यः । शम्भू राजते । अणः किम् ? । लट्ः वट्ः मनस् रथ
इत्यत्र रुत्वे कृते हशि चेत्युत्वे रो रीतिलोपे च प्राप्ते ।

विप्रतिषेधे परं कार्यम् । १ । ४ । २ ॥

तुल्यबन्धविरोधे परं कार्यं स्यात् । इति लोपे प्राप्ते पूर्वत्रा-
सिद्धम् इति रोरीत्यस्यासिद्धत्वादुत्वमेव । मनोरथः ।

एतत्तदोः सुलोपोऽकोरनङ्समासे

हलि । ६ । १ । १३२ ॥

अककारयोरितत्तदोर्यः सुस्तस्य लोपः स्यात् हलि नतु
नञ् समासे । एष विष्णुः । स शम्भुः । अकोः किम् ? । एषको
रुद्रः । अनञ् समासे किम् ? । असः शिवः । हलि किम् ?
एषोऽत्र ।

सोऽचि लोपे चित् पादपूरणम् । ६ । १ । १३४ ॥

स इत्यस्य सोर्लोपः स्यादचि पादश्चेल्लोपे सत्येव पूर्येत ।
सैमामावेड्ढि प्रभृतिम् । सैष दाशरथो रामः ।

इति विसर्गसन्धिः ।

अथ अजन्तपंलिङ्गाः ।

अर्थवद्धातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम् । १ । २ । ४५ ॥

धातुं प्रत्ययं प्रत्ययान्तं च वर्जयित्वा अर्थवच्छब्दस्वरूपं प्रातिपदिकसंज्ञं स्यात् ।

कृतद्धितसमासाश्च । १ । २ । ४६ ॥

कृतद्धितान्तौ समासश्च प्रातिपदिकसंज्ञाः स्युः ।

स्वीजसमौट् छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसि-
भ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङोस् सुप् । ४ । १ । २ ॥

सु औ जस् इति प्रथमा । अम् औट् शस् इति द्वितीया ।
टा भ्याम् भिस् इति तृतीया । ङे भ्याम् भ्यस् इति चतुर्थी ।
ङसि भ्याम् भ्यस् इति पञ्चमी । ङस् औस् आम् इति षष्ठी ।
ङि औस् सुप् इति सप्तमी ।

ङ्राप् प्रातिपदिकात् । ४ । १ । १ ॥

प्रत्ययः । ३ । १ । १ ॥

रश्च । ३ । १ । २ ॥

इत्यधिकृत्य ङान्तादावन्तात् प्रातिपदिकाश्च परे स्वादयः
प्रत्ययाः स्युः ।

सुपः । १ । ४ । १०३ ॥

सुपस्त्रीणि त्रीणि वचनान्येकश्रेण एकवचन-द्विवचनबहु-
वचनसंज्ञानि स्युः ।

द्वौकयोर्द्विवचनैकवचने । १ । ४ । २२ ॥

द्वित्वैकत्वयोरेतौ स्तः ।

बहुषु बहुवचनम् । १ । ४ । २१ ॥

बहुत्वविवक्षायां बहुवचनं स्यात् ।

विगमोऽवसानम् । १ । ४ । ११० ॥

वर्णानामभावोऽवसानसंज्ञः स्यात् रुत्वविसर्गौ रामः ।

सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ । १ । २।६४॥

एकविभक्तौ यानि सरूपाण्येव दृष्टानि तेषामेक एव शिष्यते ।

प्रथमयोः पूर्वसवर्णः । ६ । १ । १०२ ॥

अकः प्रथमाद्वितीययोरचि परे पूर्वसवर्णदीर्घ एकादेशः स्यात् । इति प्राप्ते ।

नादिचि । ६ । १ । १०४ ॥

अवर्णादिचि न पूर्वसवर्णदीर्घः । वृद्धिरेचि रामौ ।

बहुषु बहुवचनम् । १ । ४ । २१ ॥

चुटू । १ । ३ । ७ ॥

प्रत्ययादौ चुटू इतौ स्तः ।

विभक्तिश्च । १ । ४ । १०४ ॥

सुप्तिडौ विभक्तिसंज्ञौ स्तः ।

न विभक्तौ तुस्माः । १ । ३ । ४ ॥

विभक्तिस्थास्तवर्गसकारमकारा इतः न स्युः । इति सकारस्य नेत्वम् । रामाः ।

एकवचनं सम्बुद्धिः । २ । ३ । ४६ ॥

सम्बोधने प्रथमाया एकवचनं सम्बुद्धिसंज्ञं स्यात् ।

यस्मात् प्रत्ययविधिस्तदादि प्रत्ययेऽङ्गम् ।

१ । ४ । १३ ॥

यः प्रत्ययो यस्मात् क्रियते तदादि शब्दस्वरूपं तस्मिन् प्रत्यये परेऽङ्गसंज्ञं स्यात् ।

एङ् ङ्खात् सम्बुद्धेः । ६ । १ । ६६ ॥

एङन्ताद्भ्रस्वान्ताच्चाङ्गाङ्गुप्यते सम्बुद्धेयेत् । हे राम ।
हे रामाः ।

अमि पूर्वः । ६ । १ । १०७ ॥

अकोऽभ्यचि परतः पूर्वरूपमेकादेशः स्यात् । रामम् ।
रामौ ।

लशक्व तद्धिते । १ । ३ । ८ ॥

तद्धितवर्जप्रत्ययाद्या लशक्ववर्गा इतः स्युः ।

तस्माच्छसो नः पुंसि । ६ । १ । १०३ ॥

पूर्वसवर्णदीर्घात्परो यः शसः सकारः तस्य नः स्यात् पुंसि ।

अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि । ८ । ४ । २

अट् कवर्गः पवर्ग आङ् नुम् च एतैर्व्यस्तैर्यथासम्भवं मिलि
तैश्च व्यवधानेऽपि रषाभ्यां परस्य नस्य णः । समानपदे इति
प्राप्ते ।

पदान्तस्य । ८ । ४ । ३७ ॥

पदान्तस्य नस्य णत्वं न स्यात् । रामान् ।

टाडसिडसामिनात् स्याः । ७ । १ । १२ ॥

अदन्ताद्यादीनामिनादयः स्युः । णत्वम् रामेण ।

सुपि च । ७ । ३ । १०२ ॥

यजादौ सुपि अतोऽङ्गस्य दीर्घः । रामाभ्याम् ॥

अतो भिस ऐस् । ७ । १ । ६ ॥

अकारान्तादङ्गात् भिस ऐस् स्यात् । अनेकाल्शित् सर्वस्य ।
रामैः ।

डेर्यः । ७ । १ । १३ ॥

अतोऽङ्गात्परस्य डे इत्यस्य यादेशः स्यात् ।

स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ । १ । १ । ५६ ॥

आदेशः स्थानिवत् स्यान्नतु स्थान्यलाश्रयविधौ । इति
स्थानिवत्त्वात् सुपि चेति दीर्घः । रामाय । रामाभ्याम् ।

बहुवचने भल्येत् । ७ । ३ । १०३ ॥

भलादौ बहुवचने सुपि परे अतोऽङ्गस्य एकारः स्यात् ।
रामेभ्यः । बहुवचने किम् ? रामः रामस्य । भलि किम् ?
रामाणम् । सुपि किम् । पचध्वम् ।

वावसाने । ८ । ४ । ५६ ॥

अवसाने भलाञ्चरो वा स्युः । रामात् । रामाद् । रामा-
भ्याम् । रामेभ्यः । रामस्य ।

ओसि च । ७ । ३ । १०४ ॥

ओसि परे अतोऽङ्गस्य एकारः स्यात् । रामयोः ।

ऋस्वनद्यापो नुट् । ७ । १ । ५४ ॥

ऋस्वान्तात् नद्यन्तादाबन्ताच्चाङ्गात्परस्याऽऽमो नुडागमः
स्यात् ।

नामि । ६ । ४ । ३ ।

नामि परे अजन्ताङ्गस्य दीर्घः स्यात् । रामाणाम् । रामि ।
रामयोः । सुपि एत्वे कृते ।

आदेशप्रत्यययोः । ८ । ३ । ५६ ॥

इण्कुभ्याम्परस्यापदान्तस्यादेशस्य प्रत्ययावयवस्य च यः
सकारस्तस्य मूर्धन्यादेशः स्यात् । ईषद्विष्टतस्य तादृश एव षः ।
रामेषु । एवं कृष्णादयोऽप्यदन्ताः ।

सर्वादीनि सर्वनामानि । १ । १ । २७ ॥

सर्वं विश्व उभ उभय डतर डतम अन्य अन्यतर इतर त्वत्
त्व नेम सम सिम । पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यव-
स्थायामसंज्ञायाम् । स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । अन्तरं वहि-
र्योगोपसंख्यानयोः । त्वद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् एक द्वि
युष्मद् अस्मद् भवत् किम् ।

जसःशी । ७ । १ । १७ ॥

अटन्तात् सर्वनाम्नः परस्य जसःशी स्यात् । अनेकाल्त्वात्
सर्वादेशः । सर्वे ।

सर्वनाम्नः स्मै । ७ । १ । १४ ॥

अतः सर्वनाम्नो डेः इत्यस्य स्मै स्यात् । सर्वस्मै ।

डसिङ्गोः स्मात्स्मिनौ । ७ । १ । १५ ॥

अतः सर्वनाम्नो डसिङ्गोरेतौ स्तः । सर्वस्मात् ।

आमि सर्वनाम्नः सुट् । ७ । १ । ५२ ॥

अवर्णान्तात्परस्य सर्वनाम्नो विहितस्यामः सुडागमः स्यात् ।
एत्वे षत्वे । सर्वेषाम् । सर्वस्मिन् । शेषं रामवत् । एवं विश्वा-
टयोऽप्यदन्ताः । उभशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः । उभौ २ ।
उभभ्याम् ३ । उभयोः २ । तस्येह पाठोऽकजर्थः । उतरडतमौ
प्रत्ययौ । प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणमिति तदन्ता आह्याः ।
नेम इत्यर्द्धे । समः सर्वपर्यायस्तुल्यपर्यायस्तु न भमानामिति
ज्ञापकात् ।

पूर्वपरावरटक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्था-
यामसंज्ञायाम् । १ । १ । ३४ ॥

एतेषां व्यवस्थायामसंज्ञायां सर्वनामसंज्ञा गणसूत्रात् सर्वत्र
या प्राप्ता सा जसि वा । पूर्वं । पूर्वाः । असंज्ञायां किम् ।
उत्तराः कुरवः । स्वाभिधेयापेक्षावधिनियमो व्यवस्था । व्यव-
स्थायां किम् । दक्षिणा गाथकाः कुशला इत्यर्थः ।

स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । १ । १ । ३५ ॥

ज्ञातिधनान्यवाचिनः स्वशब्दस्य या प्राप्ता संज्ञा सा जसि
वा स्यात् । स्वे स्वाः । आत्मीया इत्यर्थः आत्मान इति वा ।
ज्ञातिधनवाचिनस्तु स्वाः ज्ञातयो ऽर्था वा ।

अन्तरं वह्निर्योगोपसंव्यानयोः । १ । ४ । ३६ ॥

वाह्ये परिधानीये चार्थे अन्तरशब्दस्य या प्राप्ता संज्ञा सा
जसि वा स्यात् । अन्तरे अन्तरा वा गृह्याः । वाह्या इत्यर्थः ।
अन्तरे अन्तरा वा शाटकाः । परिधानीया इत्यर्थः ।

पूर्वादिभ्यो नवभ्यो वा । ७ । १ । १६ ॥

एभ्योः ङसिङ्योः स्मात्स्मिन् नौ वा स्तः । पूर्वस्मात् । पूर्वात् ।
पूर्वस्मिन् । पूर्वे । एवं परादीनाम् । शेषं सर्ववत् ।

प्रथमचरमतया ऽल्पाङ्गकतिपयनेमाश्च । १ । १ । ३३ ॥

एते जसि उक्तसंज्ञा वा स्युः । प्रथमे । प्रथमाः । तयः
प्रत्ययः । द्वितये । द्वितयाः । शेषं रामवत् । नेमे । नेमाः । शेषं
सर्ववत् ।

तीयस्य डित्सु वा । द्वितीयस्मै । द्वितीयायेत्यादि । एवं
तृतीयः । निर्जरः ।

जराया जरसन्यतरस्याम् । ७ । २ । १०१ ॥

जराशब्दस्य जरम् वा स्यात् अजादो विभक्तौ । पटाङ्गाधि-
कारे तस्य तदन्तस्य च अनेकान्त्वात् सर्वादिशे प्राप्ते निर्दिश्य-
मानस्यादिशा भवन्ति । एकदेशविकृतमनन्यवदिति जरशब्दस्य
जरम् । निर्जरसौ । निर्जरस इत्यादि । पत्ते हलादौ च राम-
वत् । विश्वपाः ।

दीर्घाञ्जसि च । ६ । १ । १०५ ॥

विश्वपौ । विश्वपाः । हे विश्वपाः । विश्वपाम् । विश्वपौ ।

मडनपुंसकस्य । १ । १ । ४३ ॥

स्वादिपञ्चवचनानि सर्वनामस्थानसंज्ञानि स्युरक्तीवस्य ।

स्वादिष्वसर्वनामस्थाने । १ । ४ । १७ ॥

कप्रत्ययावधिषु स्वादिष्वसर्वनामस्थानेषु पूर्वं पदं स्यात् ।

यचि भम् । १ । ४ । १८ ॥

यादिष्वजादिषु च कप्रत्ययावधिषु स्वादिष्वसर्वनामस्थानेषु
परतः पूर्वश्वसंज्ञं स्यात् ।

आकडारादिका संज्ञा । १ । ४ । १ ॥

इत ऊर्ध्वं कडाराः कर्मधारये इत्यनः प्रागिकस्यैकैव संज्ञा
वेद्या । या पराऽनवकाशा च ।

आतो धातोः । ६ । ४ । १४० ॥

आकारान्तो यो धातुस्तदन्तस्य भस्याङ्गस्य लोपः स्यात् ।
अन्तोऽन्धस्य । विश्वपः । विश्वपा । विश्वपाभ्यामित्यादि । एवं
शङ्खादयः । धातोः किम् । हाहान् । हरिः । हरी ।

जसि च । ७ । ३ । १०६ ॥

ऋखान्तस्याङ्गस्य गुणः स्यात् जसि परे । हरयः ।

ऋस्वस्य गुणः । ७ । ३ । १०८ ॥

ऋस्वस्य गुणः स्यात् सम्बुद्धौ । हे हरे । हरिम् । हरी । हरीन् ।

शेषो व्यसञ्चि । १ । ४ । ७ ॥

अनदीसंज्ञौ ऋस्वौ याविवर्णावर्णौ तदन्तं सञ्चिवर्जं घिसंज्ञं
स्यात् । शेषः किं ? मत्यै । एकसंज्ञाधिकारात् सिद्धे शेषग्रहणं
स्यष्टार्थम् । ऋस्वौ किम् ? वातप्रत्यये । यू किम् ? मात्रे ।

आडो नाऽस्त्रियाम् । ७ । ३ । १२० ॥

घेः परस्याडो ना स्यादस्त्रियाम् । आडिति टा संज्ञा ।
हरिणा । अस्त्रियाम् किम् ? मत्या । हरिभ्याम् हरिभिः ।

घेर्ङिति । ७ । ३ । १११ ॥

घिसंज्ञस्य ङिति सुपि गुणः स्यात् हरये । घेः किम् ?

सख्ये । डिति किम् ? हरिभ्याम् । सुपि किम् ? पट्टी ।

डसिडसोश्च । ६ । १ । ११० ॥

एडो डसिडसोरति परे पूर्वरूपमेकादेशः स्यात् । हरेः ।
हर्योः । हरीणाम् ।

अच्च घेः । ७ । ३ । ११६ ॥

इदुद्भ्यामुत्तरस्य डेरौ स्यात् घेरन्तादेशश्चाकारः । हरी ।
हर्योः हरिषु । एवं कव्यादयः ।

अनङ् सौ । ७ । १ । ६३ ॥

सख्युरङ्गस्थानडादेशः स्यात् अमम्बुडौ सौ परे । डिच्चे
त्यन्तादेशः ।

अलोऽन्त्यात् पूर्वं उपधा । १ । १ । ६५ ॥

अन्त्यादलः पूर्वा यो वर्णः स उपधासंज्ञः स्यात् ।

सर्वनामस्थाने चाऽसम्बुडौ । ६ । ४ । ८ ॥

नान्तस्योपधाया दीर्घः स्यात् असम्बुडौ सर्वनामस्थाने ।

अपृक्त एकाल्प्रत्ययः । १ । २ । ४१ ॥

एकाल्प्रत्ययो यः सोऽपृक्तसंज्ञः स्यात् ।

हल्ङावभ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ६ । १ । ६८ ॥

हलन्तात् परं दीर्घो यौ ङ्घापो तदन्ताच्च परं सुतिमीत्ये-
तदपृक्तं हल् लुप्यते ।

न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ८ । २ । ७ ॥

प्रातिपदिकसंज्ञकं यत् पदं तदन्तस्य नकारस्य लोपः स्यात् ।
सखा ।

सख्युरसम्बुद्धौ । ७ । १ । ६२ ॥

सख्युरङ्गात् परं सम्बुद्धिवर्जं सर्वनामस्थानं णिङ्ङत् स्यात् ।

अचो ज्गिति । ७ । २ । ११५ ॥

अजन्ताङ्गस्य वृद्धिर्विति णिति च परे । सखायौ । सखायः ।
ॐ सखे । सखायसू । सखायौ । सखीन् । सख्या । सख्ये ।

ख्यत्यात् परस्य । ६ । १ । ११२ ॥

खितिशब्दाभ्यां खीतीशब्दाभ्यां कृतयणादेशाभ्यां परस्य
ङसिङ्सोरत उः स्यात् । सख्युः । सख्युः ।

औत् । ७ । ३ । ११८ ॥

इदुङ्गां परस्य डेरौत् स्यात् । सख्यौ । शेषं हरिवत् ।

पतिः समास एव । १ । ४ । ८ ॥

पतिशब्दः समासे एव घिसंज्ञः स्यात् । पत्या । पत्ये ।
पत्युः २ । पत्यौ । शेषं हरिवत् । समासे तु भूपतिना । भूप-
तये । कतिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः ।

बहुगणावतुडति संख्या । १ । १ । २३ ॥

डति च । १ । १ । २५ ॥

डत्यन्ता संख्या षट् संज्ञा स्यात् ।

षड्भ्यो लुक् । ७ । १ । २२ ॥

षड्भ्यः परयोः जश्शसोः लुक् स्यात् ।

प्रत्ययस्य लुक्श्लुपः । १ । १ । ६१ ॥

लुक्श्लुपशब्दैः कृतं प्रत्ययादर्शनं क्रमात् तत्तत्संज्ञं
स्यात् ।

प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् । १ । १ । ६२ ॥

प्रत्यये लुप्तेऽपि तदाश्रितं कार्यं स्यात् । इति जसि चेति गुणे प्राप्ते ।

न लुमताऽङ्गस्य । १ । १ । ६३ ॥

लुमता शब्देन लुप्ते तन्निमित्तमङ्गकार्यं न स्यात् । कति २ । कतिभिः । कतिभ्यः २ । कतीनाम् । कतिषु । युष्मदस्मद् षट्संज्ञकास्त्रिषु सरूपाः । त्रिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः । त्रयः । त्रीन् । त्रिभिः । त्रिभ्यः २ ।

त्रेस्त्रयः । ७ । १ । ५३ ॥

त्रिशब्दस्य त्रयादेशः स्यात् आमि । त्रयाणाम् । गौणत्वे तु नेति केचित् । प्रियत्रीणाम् । वस्तुतस्तु प्रियत्रयाणाम् । त्रिषु ।

त्यदादीनामः । ७ । २ । १०२ ॥

एषामकारोऽन्तादेशः स्यात् विभक्तौ । द्विपर्यन्तानामेवेष्टिः । द्वौ २ । द्वाभ्याम् ३ । द्वयोः २ । पाति लोकमिति पपीः सूर्यः ।

दीर्घाञ्जसि च । ६ । १ । १०५ ॥

दीर्घाञ्जसि इचि च परे प्रथमयोः पूर्वसवर्णदीर्घः न स्यात् । पप्यौ । पप्यः । हे पपीः । पपीम् । पपीन् । पप्या । पपीभ्याम् । पपीभिः । पप्ये । पपीभ्यः २ । पप्यः २ । पप्योः २ । दीर्घत्वान्न नुट् । पप्याम् । डौ तु सवर्णदीर्घः । पपी । पपीषु । एवं वान्-प्रत्यादयः । बह्वरः श्रेयस्यो यस्य स बहुश्रेयसी ।

यू स्याख्यौ नदी । १ । ४ । ३ ॥

ईदूदन्तौ नित्यस्त्रीलिङ्गी नदीसंज्ञौ स्तः । प्रथमलिङ्ग-

ग्रहणञ्च । पूर्वं स्याख्यस्योपसर्जनत्वे ऽपि नदीत्वं वक्तव्य-
मित्यर्थः ।

अस्वार्थनद्योर्ऋस्वः । ७ । ३ । १०७ ॥

अस्वार्थानां नद्यन्तानाञ्च ऋस्वः स्यात् सम्बुद्धौ । हे बहु-
प्यसि ।

आण् नद्याः । ७ । ३ । ११२ ॥

नद्यन्तात्परिषां ङितामाडागमः स्यात् ।

आटश्च । ६ । १ । ६० ॥

आटो ऽचि परे तृद्धिरिकादेशः स्यात् । बहुश्रेयस्यै । बहु-
श्रेयस्याः २ । बहुश्रेयसीनाम् ।

डेराम्नद्याम्नीभ्यः । ७ । ३ । ११७ ॥

नद्यन्तादावन्तान्नीगन्दात् परस्य डेराम् स्यात् । बहुश्रेय-
स्याम् । शेषं पपीवत् । अद्यन्तत्वान्न सुलोपः । अतिलक्ष्मीः ।
शेषं बहुश्रेयसीवत् प्रधीः ।

अचि श्रुधातुभ्रुवां खोरियडुवडौ । ६ । ४ । ७७ ॥

श्रु प्रत्ययान्तस्येवर्णोवर्णान्तस्य धातोभ्रू इत्यस्य चाङ्गस्येयडु-
वडौ स्तो ऽजादौ प्रत्यये परे । इतीयडि प्राप्ते ।

एरनेकाचो ऽसंयोगपूर्वस्य । ६ । ४ । ८२ ॥

धात्ववयवसंयोगपूर्वो न भवति य इवर्णस्तदन्तो यो धातु-
स्तदन्तस्यानेकाचोऽङ्गस्य यण् स्यादजादौ प्रत्यये परे । प्रधीर ।
प्रध्यम् । प्रध्यः । प्रध्यि । शेषं पपीवत् । एवं ग्रामणीः । डौ तु ।
ग्रामण्याम् । अनेकाचः किम् । नीः । नीयी । नियः । अमि

शसि च परत्वादियङ् । नियम् । नियः । डेराम् । नियाम् ।
असंयोगपूर्वस्य किम् । सुत्रियौ । यवक्रियौ ।

गतिश्च । १ । ४ । ६० ॥

प्रादयः क्रियायोगे गतिमञ्जाः स्युः । गतिकारकेतरपृषं
पदस्य यण् नेथ्यते । शुद्धधियौ ।

न भूसुधियोः । ६ । ४ । ८५ ॥

एतयोरचि सुपि यण् न स्यात् । सुधियौ • सुधिय इत्यादि ।
सुखमिच्छतीति । सुखीः । सुतमिच्छतीति । सुतीः । मख्यौ ।
सुत्यौ । सुख्युः २ । सुत्युः २ । शेषं प्रधीवत् । शम्भुर्हरिवत् ।
एवं भान्वादयः ।

तज्जत्क्रोष्टुः । ३ । १ । ९५ ॥

क्रोष्टुस्तृजन्तेन तुल्यं वर्त्तते असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने परे ।
क्रोष्टुशब्दस्य क्रोष्टृशब्दः प्रयोक्तव्य इत्यर्थः ।

ऋतो ङि सर्वनामस्थानयोः । ७ । १ । ११० ॥

ऋतोऽङ्गस्य गुणो ङी सर्वनामस्थाने च इति प्राप्ते ।

ऋदुशनस्य रुदंशो ऽनेहसाञ्च । ७ । १ । ९४ ॥

ऋदन्तानामुशनसादीनाञ्चानङ् स्यादसम्बुद्धौ सी परे ।

अमृन्तृचस्वमृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोत्पोत्प्रशा-
स्तृणाम् । ६ । ४ । ११ ॥

अत्रादीनामुपधाया दीर्घः स्यात् असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने
परे । क्रोष्टा । क्रोष्टारौ । क्रोष्टारः । क्रोष्टून् ।

विभाषा तृतीयादिष्वचि । ७ । १ । ६७ ॥

अजादिषु तृतीयादिषु क्रोष्टुर्वा ढज्वत् । क्रोष्टा । क्रोष्ट्रे ।

ऋत उत् । ६ । १ । १११ ॥

ऋतो डसिडसोरति परे उदेकादेशः स्यात् । रपरत्वम् ।

रात् सस्य । ८ । २ । २४ ॥

रेफात्संयोगान्तस्य सस्यैव लोपो नान्यस्य । रस्य विमर्गः ।

क्रोष्टुः । क्रोष्ट्रोः २ ।

नुमचिरढज्वङ्गाविभ्यो नुट् पूर्वविप्रतिषेधेन ।

क्रोष्टूनाम् । क्रोष्ट्रि । पक्षे हलादी च शम्भुवत् । ह्रह्रः ।
ह्रह्रौ । ह्रह्रः । ह्रह्रम् । इत्यादि । अतिचमूशब्दे तु नदीकार्यं
विशेषः । हे अतिचमु । अतिचम्बै । अतिचम्बाः २ । अति
चमूनाम् । खलपूः ।

ओः सुपि । ६ । ४ । ८३ ॥

धात्ववयवसंयोगपूर्वो न भवति य उवर्णस्तदन्तो यो धातु
स्तदन्तस्थानिकाचो ऽङ्गस्य यण् स्यादचि सुपि । खलष्वौ ।
खलष्वः । एवं सुल्वादयः । स्वभूः । स्वभुवौ । स्वभुवः ।
वर्षाभूः ।

वर्षाभ्वश्च । ६ । ४ । ८४ ॥

अस्योवर्णस्य यण् स्यादचि सुपि । वर्षाभ्वौ इत्यादि । ट्णभूः ।

ट्णकरपुनः पूर्वस्य भुवो यण् वक्तव्यः ।

ट्णभ्वौ । एवङ्करभूः । धाता । हे धातः । धातारौ ।
धातारः ।

ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच् । धातृणाम् ।

एवं नप्त्वादयः । नप्त्वादियहणं ह्युत्तिपञ्चे निय
मार्थम् । तेनेह न दीर्घः । पिता । पितरौ । पितरः । पितरम् ।
श्रेयं धात्वत् । एवं जामात्रादयः । ना । नरौ । नरः । हे नः ।

नृ च । ६ । ४ । ६ ॥

नृ इत्येतस्य नामि वा दीर्घः स्यात् । नृणाम् । नृणाम् ।

गोतो णित् । ७ । १ । ६० ॥

ओकारान्ताद्विहितं सर्वनामस्थानं णिट् स्यात् । गौः ।
गावौ । गावः ।

ओतो ऽम्शसोः । ६ । १ । ६३ ॥

ओतो ऽम्शसोरच्च परे आकार एकादेशः स्यात् । गाम् ।
गावौ । गाः । गवा । गवि । गोः २ । इत्यादिः ।

रायो हलि । ७ । २ । ६५ ॥

रेशब्दस्याकारोऽन्तादेशः स्यात् हलि विभक्ता । राः । रायो ।
रायः । राया राभ्यामित्यादि । ग्लौः । ग्लौवौ । ग्लावः । ग्लौभ्या-
मित्यादि ।

इत्यजन्ताः पुंलिङ्गाः ।

अजन्तस्त्रीलिङ्गाः ।

रमा ।

औड आपः । ७ । १ । १८ ॥

आबन्तादङ्गात्परस्यौडः शी स्यात् । औडित्यीकारविभक्तेः
संज्ञा । रमे । रमाः ।

सम्बुद्धौ च । ७ । ३ । १०६ ॥

आप एकारः स्यात्सम्बुद्धौ । एङ्ङस्वादिति सम्बुद्धिलोपः ।
हे रमे । हे रमाः । रमाम् । रमे । रमाः ।

आडि चापः । ७ । ३ । १०५ ॥

आडि औसि च परे आबन्तस्याऽङ्गस्य एकारः स्यात् ।
रमया । रमाभ्याम् ३ । रमाभिः ।

याडापः । ७ । ३ । ११३ ॥

आपः परस्य डिहचनस्य याडागमः स्यात् । वृद्धिरेचि ।
रमायै । रमाभ्यः २ । रमायाः २ । रमयोः रमाणाम् । रमा
याम् । रमयोः । रमासु । एवं दुर्गांबिकादयः ।

सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ७ । ३ । ११४ ॥

आबन्तात्सर्वनाम्नः परस्य डितः स्यात् स्यादापश्च ऋस्वः ।
सर्वस्यै । सर्वस्याः २ । सर्वासाम् । सर्वस्याम् । शेषं रमावत् ।
एवं विश्वादय आबन्ताः ।

विभाषा द्विक्समासे बहुव्रीहौ । १ । १ । २८ ॥

अत्र सर्वनामता वा स्यात् । उत्तरपूर्वस्यै । उत्तरपूर्वायै ।

नीयस्येति वा संज्ञा । द्वितीयस्यै । द्वितीयायै । एवं तृतीया ।
अम्बार्थेति ऋस्वः । हे अम्ब । हे अक्क । हे अल्ल । जरा । जरसौ ।
जरै । इत्यादि पक्षे रमावत् । गोपा विश्वपावत् । मतिः ।
मती । मत्या ।

डिति ऋस्वश्च । १ । ४ । ६ ॥

इयडुवङ्स्थानौ स्तीशब्दभिन्नौ नित्यस्त्रीलिङ्गावीदूतौ ऋस्वी
च इवर्णोवर्णौ स्त्रियां वा नदीसंज्ञौ स्तो डिति परे । मत्यै ।
मतये । मत्याः २ । मतेः २ ।

दुदुद्भ्याम् । ७ । ३ । ११७ ॥

दुदुद्भ्यां नदीसंज्ञकाभ्यां परस्य डेराम् स्यात् । मत्याम् ।
मती । शेषं हरिवत् । एवं बुङ्गादयः ।

विचतुरोः स्त्रियां तिसृ चतसृ । ७ । २ । ६६ ॥

स्त्रीलिङ्गयोरितयोरितौ स्तो विभक्तौ परतः ।

अचि र ऋतः । ७ । २ । १०० ॥

तिसृचतसृ एतयोर्ऋकारस्य रेफादेशः स्यादचि गुणदीर्घो-
त्वानामपवादः । तिस्रः २ । तिसृभिः । तिसृभ्यः २ । आमि
नुट् ।

न तिसृचतसृ । ६ । ४ । ४ ॥

एतयोर्नामि दीर्घो न स्यात् । तिसृणाम् । तिसृषु । हे २ ।
हाभ्याम् ३ । द्वयोः २ । गौरी । गौर्यौ । गौर्यः । हे गौरि
गौर्यै इत्यादि । एवं नद्यादयः । लक्ष्मीः । शेषं गौरीवत् ।
एवं तरीतन्त्रादयः । स्त्री । हे स्त्रि ।

स्त्रियाः । ६ । ४ । ७६ ॥

स्त्रीशब्दस्य इयङ् स्यात् अजादौ प्रत्यये परे । स्त्रियौ ।
स्त्रियः ।

वाम्शसोः । ६ । ४ । ८० ॥

अमि शसि च स्त्रिया इयङ् वा स्यात् । स्त्रियम् । स्त्रीम् ।
स्त्रियः । स्त्रीः । स्त्रिया । स्त्रियै । स्त्रियाः २ । परत्वान्नुट् ।
स्त्रीणाम् । स्त्रीषु । स्त्रीः । स्त्रियौः । स्त्रियः ।

नयङ्वङ्स्थानावस्त्री । १ । ४ । ४ ॥

इयङ्वङोः स्थितिर्योस्तावीदूतो नदीसंज्ञौ न स्तो न तु
स्त्री । ३ स्त्रीः । स्त्रियौ । स्त्रियै स्त्रिये । स्त्रियाः स्त्रियः ।

वामि । १ । ४ । ५ ॥

इयङ्वङ्स्थानौ स्त्र्यार्थो मू आमि वा नदीसंज्ञौ स्तो न
न स्त्री । स्त्रीणाम् । स्त्रियाम् । स्त्रियि । स्त्रियाम् । धेनुर्मतिवत् ।

स्त्रियाञ्च । ७ । १ । ६६ ॥

स्त्रीवाची क्रोष्टुशब्दस्तृजन्तवद्रूपं लभते ।

ऋन्नेभ्यो ङीप् । ४ । १ । ५ ॥

ऋटन्तेभ्यो नान्तेभ्यश्च स्त्रियां ङीप् स्यात् । क्रोष्टी ।
वधुः गोरोवत् । भ्रूः श्रीवत् । स्वयम्भूः पुंवत् ।

न षट्स्वसादिभ्यः । ४ । १ । १० ॥

षट् संज्ञकेभ्यः स्वसादिभ्यश्च ङीप्तापौ न स्तः ।

“स्वसा तिस्रश्चतस्रश्च नबान्दा दुहिता तथा ।

याता मातेति समैते स्वस्त्रादय उदाहृताः ॥”

स्वसा । स्वसारौ । स्वसारः । माता पितृवत् । शशि मातृः
द्यौर्गोवत् । राः पुंवत् । नौग्लौवत् ।
इत्यजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ।

अजन्तनपुंसकलिङ्गाः ।

अतोऽम् । ७ । १ । २४ ॥

अतोऽङ्गात् क्लीवात् स्वमोरम् स्यात् । ज्ञानम् । एङ्ङस्वा
दिति ह्रस्वोपः । हे ज्ञान ।

नपुंसकाच्च । ७ । १ । १६ ॥

क्लीवात् परस्यौडः शी स्यात् । भसंज्ञायाम् ।

यस्येति च । ६ । ४ । १४८ ॥

ईकारे तद्धिते च परे भस्येवर्णावर्णयोर्लोपः स्यात् । इत्य
कारलोपे प्राप्ते औडः श्याम्प्रतिषेधो वाच्यः ।

ज्ञाने ।

जप्रशासोः शिः । ७ । १ । २० ॥

क्लीवात् अनयोः शि स्यात् ।

शि सर्वनामस्थानम् । १ । १ । ४२ ॥

शि इत्येतदुक्तसंज्ञं स्यात् ।

नपुंसकस्य भलचः । ७ । १ । ७२ ॥

भलन्तस्त्राजन्तस्य च क्लीवस्य नुमागमः स्यात् सर्वनाम
स्थाने परे ।

मिदचोऽन्यात् परः । १ । १ । ४७ ॥

अचां मध्ये योऽन्यस्तस्मात् परस्तस्यैवान्तावयवौ मित्
स्यात् । उपधादीर्घः । ज्ञानानि । पुनस्तद्वत् । शेषं पुंवत् । एवं
धनफलादयः ।

अद्भुतरादिभ्यः पञ्चभ्यः । ७ । १ । २५ ॥

एभ्यः क्लीविभ्यः स्वमोरदडादेशः स्यात् ।

टिः । ६ । ४ । १४३ ॥

डिति परे भस्य टेलोपः स्यात् । कतरत् । कतरद् । कतरे ।
कतराणि । हे कतरत् । शेषं पुंवत् । एवं कतमत् । इतरत् ।
अन्यत् । अन्यतरत् । अन्यतमस्य त्वन्यतमम् इत्येव । एक-
तरात् प्रतिषेधो वक्तव्यः । एकतरम् ।

ऋस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य । १ । ३ । ४७ ॥

क्लीवे प्रातिपदिकस्य अजन्तस्य ऋस्वः स्यात् । श्रीपम् ।
ज्ञानवत् ।

स्वमोर्नपुंसकात् । ७ । १ । २३ ॥

क्लीवादङ्गात्परयोः स्वमोः लुक् स्यात् । वारि ।

द्वकोऽचि विभक्तौ । ७ । १ । ७३ ॥

इगन्तस्य क्लीवस्य नुमागमः स्यात् अचि विभक्तौ ।
वारिणी । वारीणि । न लुमतेत्यस्यानित्यत्वात् पक्षे संबुद्धि-
निमित्तो गुणः । हे वारि । हे वारे । घेर्ङितीति गुणे प्राप्ते ।

वृद्धरीत्वत्त्वज्ज्झावगुणेभ्यो नुम् पूर्वविप्रतिषेधेन ।

वारिणे । वारिणः २ । वारिणोः । नुमचिरेति नुट् । नामीति
दीर्घः । वारीणाम् । वारिणि । हलादौ हरिवत् ।

अस्थिदधिसक्थ्यक्षामनङ्ङुदात्तः । ७ । १ । ७५ ॥

एषामनङ् स्यात् टादावचि स च उदात्तः ।

अल्लोपोऽनः । ६ । ४ । १३४ ॥

अङ्गावयवोऽसर्वनामस्थानयजादिस्वादिपरो योऽन् तस्याकारस्य लोपः स्यात् । दध्ना । दध्ने । दध्नः २ । दध्नोः २ ।

विभाषा डिश्योः । ६ । ४ । १३६ ॥

अङ्गावयवोऽसर्वनामस्थानपरो योऽन् तस्याकारस्य लोपो वा स्यात् डिश्योः परयोः । दध्नि । दधनि । शेषं वारिवत् । एवमस्थिशक्थ्यक्षि । सुधि । सुधिनी । सुधीनि । हे सुधे । हे सुधि । सुधिनेत्यादि । मधु । मधुनी । मधूनि । हे मधो । हे मधु । सुलु । सुलुनी । सुलूनि । सुलुनेत्यादि । धातु । धातुणी । धातूणि । धातूणाम् । हे धातः । एवं ज्ञातादयः ।

एच द्रुग्घ्रस्वादेशे । १ । १ । ४८ ॥

आदिश्यमानेषु ऋस्वेषु मध्ये एच इगिव स्यात् । प्रद्यु । प्रद्युनी । प्रद्यूनि । प्रद्युनेत्यादि । प्ररि । प्ररिणी । प्ररीणि । प्ररिणा । एकदेशविकृतमनन्यवत् । प्रराभ्याम् । प्ररीणाम् । सुनु । सुनुनी । सुनूनि । सुनुनेत्यादि ।

इत्यजन्तनपुंसकलिङ्गाः ।

हलन्तपुंलिङ्गाः ।

हो ढः । ८ । २ । ३१ ॥

हस्य ढः स्यात् भलि पदान्ते च । लिट् । लिङ् । लिहौ ।
लिहः । लिहम् । लिहौ । लिहः । लिहा लिङ्भ्याम् । लिट्सु ।
लिट्त्सु ।

दादेर्धातो घः । ८ । २ । ३२ ॥

भलि पदान्ते चोपदेशे दादेर्धातोर्हस्य घः स्यात् ।

एकाचो वशो भष् भषन्तस्य सध्वोः । ८ । २ । ३७ ॥

धात्ववयवस्यैकाचो भषन्तस्य वशो भष् स्यात् से ध्वे पदान्ते
च । धुक् । धुग् । दुहौ । दुहः । धुग्भ्याम् । धुञ्चु ।

वा द्रुहमुहष्णहष्णिहाम् । ८ । २ । ३३ ॥

एषां हस्य वा घः स्यात् भलि पदान्ते च । पत्ते ढः । धुक् ।
धुग् । धुट् । धुङ् । द्रुहौ । द्रुहः । धुग्भ्याम् । धुङ्भ्याम् ।
धुञ्चु । धुट्सु । धुट्त्सु । एवं मुह् ।

धात्वादेः षः सः । ६ । १ । ६४ ॥

स्रट् । स्रङ् । स्रक् । स्रग् । एवं स्रिह् ।

द्रुग्यणः संप्रसारणम् । १ । १ । ४५ ॥

यणः स्थाने प्रत्युज्यमानो य इक् स सम्प्रसारणसंज्ञः स्यात् ।

वाह उठ् । ६ । ४ । १३२ ॥

भस्य वाहः संप्रसारणमूठ् स्यात् ।

संप्रसारणाच्च । ६ । १ । १०८ ॥

संप्रसारणादचि पूर्वरूपमेकादेशः स्यात् । विश्वीहः ।
विश्वीहा इत्यादि ।

चतुरनडुहोरामुदात्तः । ७ । १ । ६८ ॥

अनयोराम् स्यात् सर्वनामस्थाने परे स चोदात्तः ।

सावनडुहः । ७ । १ । ८२ ॥

अस्य नुम् स्यात् सौ परे । अनड्वान् ।

अम् सम्बुद्धौ । ७ । १ । ६६ ॥

चतुरनडुहोरम् स्यात् सम्बुद्धौ हे अनड्वान् । अनड्वाहौ २ ।
अनडुहः । अनडुहा ।

वसुसंमुखंस्वनडुहां दः । ८ । २ । ७२ ॥

सान्तस्य वस्वन्तस्य संसादेश्च दः स्यात् पदान्ते । अनडुद्भ्या
मित्यादि । सान्तेति किम् ? । विद्वान् । पदान्तेति किम् ? ।
स्वस्तम् । ध्वस्तम् ।

सहेः साङ्ः सः । ८ । ३ । ५६ ॥

साङ् रूपस्य सहेः मस्य मूर्धन्यादेशः । तुराषाट् ।
तुराषाङ् । तुरासाहौ । तुरासाहः । तुराषाङ्भ्यामित्यादि ।

दिव औत् । ७ । १ । ८४ ॥

दिविति प्रातिपदिकस्यौत् स्यात्सौ परे । सुद्यौः । सुदिवौ ।

दिव उत् । ६ । १ । १३१ ॥

दिवः अन्तादेशः उकारः स्यात् पदान्ते । सुद्युभ्याम् ।
इत्यादि । चत्वारः । चतुरः । चतुर्भिः । चतुर्भ्यः ।

षट्चतुर्भ्यश्च । ७ । १ । ५५

षट्संज्ञकेभ्यः चतुरस्य परस्यामो नुडागमः स्यात् ।

रषाभ्यान्नो णः समानपदे । ८ । ४ । १ ॥

अचो रषाभ्यां द्वे । ८ । ४ । ४६ ॥

अचः पराभ्यां रेफहकाराभ्यां परस्य यरो द्वे वा स्तः ।
चतुर्णाम् ।

रोः सुपि । ८ । ३ । १६ ॥

रोरेव विसर्गः सुपि । षत्वम् । षस्य द्वित्वे प्राप्ते ।

शरो ऽचि । ८ । ४ । ४६ ॥

अचि परे शरो न द्वे स्तः । चतुर्षु ।

मो नो धातोः । ८ । २ । ६४ ॥

धातोर्मस्य नः स्यात् पदान्ते । प्रशान् ।

किमः कः । ७ । २ । १०३ ॥

किमः कः स्यात् विभक्तौ । कः । कौ । के । इत्यादि ।

सववत् ।

इदमो मः । ७ । २ । १०८ ॥

इदमो मस्य मः स्यात् मौ परे । त्यदाद्यत्वापवादः ।

इदोऽय् पुंसि । ७ । २ । १११ ॥

इदम इदोऽय् स्यात् सौ पुंसि । सोर्लोपः । अयम् ।
त्यदाद्यत्वे ।

अतो गुणे । ६ । १ । ६७ ॥

अपदान्तादतो गुणे पररूपमेकादेशः ।

दस्य । ७ । २ । १०६ ॥

इदमो दस्य मः स्याद्विभक्तौ । इमौ । इमे । त्यदादेः सम्बो-
धनं नास्तीत्युत्सर्गः ।

अन्नाप्यकः । ७ । २ । ११२ ॥

अककारस्य इदम् इदोऽन् स्यात् आपि विभक्तौ । आञ्जिति
टा इत्यारभ्य सुपः पकारेण प्रत्याहारः । अनेन ।

हलि लोपः । ७ । २ । ११३ ॥

अककारस्येदम् इदो लोपः स्यात् आपि हलादौ । नान-
र्थकेऽलोऽन्त्यविधिरनभ्यासविकारि ।

आद्यन्तवदेकस्मिन् । १ । १ । २१ ॥

एकस्मिन् क्रियमाणं कार्य्यमादाविव अन्त इव स्यात् ।
सुपि चेति दीर्घः । आभ्याम् ।

नेदमदसोरकोः । ७ । १ । ११ ॥

अककारयोरिदमदसोर्भिस एस् न स्यात् । एभिः । अस्मै ।
एभ्यः । अस्मात् । अस्य । अनयोः २ । एषाम् । अस्मिन् ।
एषु ।

द्वितीयाटौः छ्वेन । २ । ४ । ३४ ॥

द्वितीयायां टौसोश्च परत इदमेतदोरेनादेशः स्यात् अन्वा
देशे । किञ्चित्कार्य्यं विधातुमुपात्तस्य कार्य्यान्तरं विधातुम्युन
रूपादानमन्वादेशः ।

यथा अनेन व्याकरणमधीतमेनं ऋन्दोऽध्यापयेति ।

अनयोः पवित्त्रं कुलम् । एनयोः प्रभूतं स्वमिति । एनम् ।
एनौ । एनान् । एनेन । एनयोः २ । राजा ।

न ङिसम्बुद्धोः । ८ । २ । ८ ॥

नस्य लोपो न स्यात् ङौ सम्बुद्धौ च । हे राजन् ।

डावुत्तरपदे प्रतिषेधः ।

ब्रह्मनिष्ठः । राजानौ । राजानः । राज्ञः । राज्ञा ।

नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति । ८ । २ । २ ॥

सुव्विधौ स्वरविधौ संज्ञाविधौ कृति तुग्विधौ च नलोपो ऽसिद्धो नान्यत्र । राजाश्च इत्यादावित्यसिद्धत्वादात्वमेत्वमैस्त्वच्च
५ । राजभिः । राज्ञे राजभ्याम् । राजभ्यः । राज्ञः । राज्ञाम् ।
राज्ञि राजनि । यज्वा । यज्वानी । यज्वानः ।

न संयोगाद्ब्रह्मन्तात् । ६ । ४ । १३७ ॥

वृहकारमकारान्तसंयोगात् परस्य अनो ऽकारस्य लोपो न
स्यात् । यज्वनः । यज्वना । यज्वभ्याम् । ब्रह्मणः । ब्रह्मणा ।
ब्रह्मभ्यामित्यादि ।

इन्हन्पूषार्थ्यम्णां शौ । ६ । ४ । १२ ॥

एषां शविवोपधायां दीर्घा नान्यत्र । इति निषेधे प्राप्ते ।

सौ च । ६ । ४ । १३ ॥

इन्द्रादीनामुपधाया दीर्घः स्यात् असम्बुद्धौ सौ परे । वृत्रहा ।
हे वृत्रहन् ।

एकाजुत्तरपदे षाः । ८ । ४ । १२ ॥

एकाजुत्तरपदं यस्य तस्मिन् समासे पूर्वपदस्यात्रिमित्तात्
परस्य प्रातिपदिकान्तनुम्बिभक्तिस्थस्य नस्य नित्यं णत्वं स्यात् ।
वृत्रहणी ।

हो हन्तेर्ज्ञिन्नेषु । ७ । ३ । ५४ ॥

जिति णिति प्रत्यये नकारे च परे हन्तेर्हकारस्य कुत्वम्
स्यात् । वृत्रघ्नः । इत्यादि । एवं शार्ङ्गिन् यशस्विन् अर्थ्यमन्
पूषन् ।

मघवा बहुलम् । ६ । ४ । १२८ ॥

मघवन् शब्दस्य वा ढ इत्यन्तादेशः स्यात् । ऋ इत् ।

उगिद्वां सर्वनामस्थानेऽधातोः । ७ । १ । ७० ॥

अधातोरुगितो नलोपिनोऽञ्चतेषु नुम् स्यात् सर्वनामस्थाने ।
मघवान् । मघवन्ती । मघवन्तः । हे मघवन् । मघवद्भ्याम् ।
त्वत्वाभावे । मघवा । सुटि । राजवत् ।

प्रवयुवमघोनामतद्धिते । ६ । ४ । १३३ ॥

अन्नन्तानां भानामेषामतद्धिते परे संप्रसारणम् स्यात् ।
मघोनः मघवभ्याम् । एवं श्वन् युवन् ।

न संप्रसारणे संप्रसारणम् । ६ । १ । ३७ ॥

सम्प्रसारणे परतः पूर्वस्य यणः सम्प्रसारणं न स्यात् । गूनः ।
यूना । युवभ्याम् । इत्यादि । अर्वा हे अर्वन् ।

अर्वणस्त्वसावनजः । ६ । ४ । १२७ ॥

नजा रहितस्वार्वन्तस्याङ्गस्य ढ इत्यन्तादेशो न तु मौ ।
अर्वन्ती । अर्वन्तः । अर्वद्भ्यामित्यादि ।

पथिमथृ भुक्षामात् । ७ । १ । ८५ ॥

एषामाकारोऽन्तादेशः स्यात् सौ परे ।

दूतोऽत्सर्वनामस्थाने । ७ । १ । ८६ ॥

पथ्यादेरिकारस्याकारः स्यात् सर्वनामस्थाने परे ।

थो न्यः । ७ । १ । ८७ ॥

पथिमथोस्त्वस्य न्यादेशः स्यात् सर्वनामस्थाने परे । पथ्याः ।
पथ्यानी । पथ्यानः ।

भस्य टेलीपः । ७ । १ । ८८ ॥

भस्य पथादेष्टिलोपः स्यात् । पथः पथा । पथिभ्याम् ।
एवं मथिन् ऋभुक्षिन् ।

षान्ताः षट् । १ । १ । २४ ॥

षान्ता नान्ता च संख्या षट्संज्ञा स्यात् । पञ्चन् शब्दो
नित्यं बहुवचनान्तः । पञ्च । पञ्च । पञ्चभिः । पञ्चभ्यः २ ।
षट्चतुर्भ्यश्चेति नुट् ।

नोपधायाः । ६ । ४ । ७ ॥

नान्तस्योपधाया दीर्घः स्यात् नामि परे । पञ्चानाम् ।
पञ्चसु ।

अष्टन आ विभक्तौ । ७ । २ । ८४ ॥

अष्टनः आत्वं वा स्यात् हलादौ विभक्तौ ।

अष्टाभ्य औश् । ७ । १ । २१ ॥

कृताकारादष्टनः परयोः जश्शसोरीश् स्यात् । अष्टाभ्य इति
वक्तव्ये कृतात्वनिर्देशो जश्शसोर्विषये आत्वं ज्ञापयति । अष्टौ २ ।
अष्टाभ्यः २ । अष्टानाम् । अष्टासु । आत्वाभावे अष्ट पञ्चवत् ।

ऋत्विग्दृष्टक्स्त्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चाञ्च

। ३ । २ । ५६ ॥

एभ्यः किन् स्यात् अञ्चेः सृप्युपपदे । युजि क्रुञ्चोः केव-
लयोः । क्रुञ्चेर्नलोपाभावश्च निपात्यते कनावितौ ।

कृदितिङ् । ३ । १ । ६३ ॥

सन्निहिते धात्वधिकारे तिङ्भिन्नः प्रत्ययः कृतसंज्ञः स्यात् ।

वरपृक्तस्य । ६ । १ । ६७ ॥

अपृक्तस्य वस्य लोपः स्यात् ।

क्विन्प्रत्ययस्य कुः । ८ । २ । ६२ ॥

क्विन्प्रत्ययो यस्मात्तस्य कवर्गोऽन्तादेशः स्यात् पदान्ते ।
तस्यासिद्धत्वञ्चोः कुरिति कुत्वम् । ऋत्विक् । ऋत्विग् ।
ऋत्विजौ । ऋत्विग्भ्याम् ।

युजैरसमासे । ७ । ३ । ७१ ॥

युजिः सर्वनामस्थाने नुम् स्यादसमासे । सुलोपः । संयो-
गान्तलोपः । कुत्वेन नस्य डः । युङ् । युञ्जौ । युञ्जः ।
युग्भ्याम् ।

चोः कुः । ८ । २ । ३० ॥

चवर्गस्य कवर्गः स्याज्भलि पदान्ते च । सुयुक् । सुयुजौ
सुयुग्भ्याम् । खन् । खञ्जौ । खन्भ्याम् ।

व्रञ्चभ्रसृजसृजमृजयजराजंभ्राजकृशां षः । ८ । २ । ३६ ॥

व्रञ्चादीनां मप्रानां कृशान्तयोश्च षकारोऽन्तादेशः स्यात्
भलि पदान्ते च । जश्त्व चर्त्वे । राट् । राड् । राजी । राजः ।
राड्भ्याम् । एवं विभ्राट् । देवेट् । विश्वसृट् ।

परौ व्रजिः षः पदान्ते ।

परावुपपटे व्रजेः क्विप् स्यात् दीर्घश्च पदान्ते पत्वमपि ।
परिव्राट् । परिव्राजौ ।

विश्वस्य वसुराटोः । ६ । ३ । १२८ ॥

विश्वशब्दस्य दीर्घोऽन्तादेशः स्यात् वसौ राट्शब्दे च परे ।
विश्वाराट् । विश्वाराड् । विश्वराजौ । विश्वाराड्भ्याम् ।

स्क्रोः संयोगाद्योरन्ते च । ८ । २ । २६ ॥

पदान्ते भ्रलि परे यः संयोगस्तदाद्योः सकारककारयो-
लोपः स्यात् । भृट् । सस्य झुत्वेन शः । भलाञ्जश् भशि
इति शस्य जः । भृज्जौ । भृङ्भ्याम् । त्वदाद्यत्वम्पररूपत्वम् ।

तदोः सः सावनन्त्ययोः । ७ । २ । १०६ ॥

त्वदादीनां तकारदकारयोरनन्त्ययोः सः स्यात् सौ । स्यः ।
त्वी । त्वे । सः । तौ । ते । यः यौ । ये । एषः । एतौ । एतं ।

डे प्रथमयोगम् । ७ । १ । २८ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां परस्य डे इत्येतस्य प्रथमाद्वितीययोश्चामा-
देशः ।

त्वाहौ सौ । ७ । २ । ६४ ॥

युष्मदस्मदोर्मपर्यन्तस्य त्वाहौ आदेशौ स्तः सौ परे ।

शेषे लोपः । ७ । २ । ६० ॥

आत्वयत्वनिमित्तेतरविभक्तौ परतो युष्मदस्मदोरन्त्यस्य लोपः
स्यात् । त्वम् । अहम् ।

युवावी द्विवचनं । ७ । २ । ८२ ॥

इयोरुक्तावनयोर्मपर्यन्तस्य युवावी स्तो विभक्तौ ।

प्रथमायाश्च द्विवचनं भाषायाम् । ७ । २ । ८८ ॥

श्रीङ्योत्थोरात्वं लोके । युवाम् । आवाम् ।

यूयवथौ जसि । ७ । २ । ६३ ॥

अनयोर्मपर्यन्तस्य । यूयम् । वयम् ।

त्वमावेकवचनं । ७ । २ । ६७ ॥

एकस्योक्तावनयोर्मपर्यन्तस्य त्वमौ स्तो विभक्तौ ।

द्वितीयायाञ्च । ७ । २ । ८७ ॥

अनयोरात् स्थात् । त्वाम् । माम् ।

शसो न । ७ । १ । २६ ॥

आभ्यां शसो नः स्याद् योऽपवादः । आदेः परस्य । संयोगान्त-
लोपः । युष्मान् । अस्मान् ।

यो ऽचि । ७ । २ । ८६ ॥

अनयोर्द्यकारादेशः स्यादनादेशे ऽजादौ परतः । त्वया ।
मया ।

युष्मदस्मदोरनादेशे । ७ । २ । ८६ ॥

अनयोरात् स्यादनादेशे हलादौ विभक्तौ । युवाभ्याम् ।
आवाभ्याम् । युष्माभिः । अस्माभिः ।

तुभ्यमह्नौ डयि । ७ । २ । ६५ ॥

अनयोर्मपर्यन्तस्य तुभ्यमह्नौ स्तः डयि । अमादेशः शेषे
लोपः । तुभ्यम् । मह्यम् ।

भ्यसोभ्यम् । ७ । १ । ३० ॥

भ्यसोभ्यम् अभ्यम् वा आदेशः स्यात् । युष्मभ्यम् ।
अस्मभ्यम् ।

एकवचनस्य च । ७ । १ । ३२ ॥

आभ्यां पञ्चम्येकवचनस्य अत् स्यात् । त्वत् । मत् ।

पञ्चम्या अत् । ७ । १ । ३१ ॥

आभ्यां पञ्चम्या भ्यसोऽत् स्यात् । युष्मत् । अस्मत् ।

तवममौ डसि । ७ । २ । ६६ ॥

अनयोर्मपर्यन्तस्य तव ममौ स्तौ डसि

युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् । ७ । १ । २७ ॥

भव । मम । युवयोः । आवयोः ।

साम आकम् । ७ । १ । ३३ ॥

आभ्यां परस्य साम आकम् स्यात् । युष्माकम् ।
अस्माकम् । त्वयि । मयि । युवयोः । आवयोः । युष्मासु ।
अस्मासु ।

युष्मदस्मदोः षष्ठी चतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वां

नावी । ८ । १ । २० ॥

पदात् परयोरपाटादौ स्थितयोः अनयोः षष्ठादिविशिष्टयोर्वां
नावी इत्यादेशौ स्तः ।

बहुवचनस्य वस्त्रसौ । ८ । १ । २१ ॥

उक्तविधयोरनयोः षष्ठादिबहुवचनान्तयोर्वस्त्रसौ स्तः ।

ते मयावैकवचनस्य । ८ । १ । २२ ॥

उक्तविधयोरनयोः षष्ठीचतुर्थ्यैकवचनान्तयोस्तं मे एतौ
स्तः ।

त्वामौ द्वितीयायाः । ८ । १ । २३ ॥

द्वितीयैकवचनान्तयोस्त्वा मा इत्यादेशौ स्तः ।

श्रीशस्त्वाऽवतु मापीह दत्तात् तं मेऽपि शर्म्य सः ।

स्वामी ते मेऽपि स हरिः पातु वामपि नौ विभुः ॥

सुखं वां नौ ददात्वीशः पतिर्वामपि नौ हरिः ।

सोऽव्याहो नः शिवं वो नो ददाः पियोऽत्र वः स नः ॥

एकवाक्ये युष्मदस्मदादेशा वक्तव्याः । एकतिङ् वाक्यम्
तंनेह न । ओदनं पच तव भविष्यति । इह तु स्यादेव । एते
वां नावादय आदेशा अनन्वादेशे वा वक्तव्याः ।

अन्वादेशे तु नित्यं स्युः । धाता ते भक्तोऽस्ति धातव
तव भक्तोऽस्ति । तस्मै ते नम इत्येव । सुपात् । सुपाद्
सुपादौ ।

पादः पत् । ६ । ४ । १३० ॥

पाच्छब्दान्तं यदङ्गभन्तदवयवस्य पाच्छब्दस्य घटादेशः
स्यात् । सुपटः । सुपटा । सुपाद्भ्याम् । अग्निमत् । अग्निमर्थो
अग्निमथम् ।

अनिदितां हल उपधायाः किङ्ति । ६ । ४ । २४ ॥

हलन्तानामनिदितामङ्गानामुपधाया नस्य लोपः स्यात् किञ्चि
ङिति च । उगिदचामिति नुम् । संयोगान्तस्य लोपः । नुमो
नस्य कुत्वेन डः । प्राङ् । प्राञ्चौ । प्राञ्चः ।

अचः । ६ । ४ । १३८ ॥

लुप्तनकारस्याञ्चतेर्भस्याकारस्य लोपः स्यात् ।

चौ । ६ । ३ । १३८ ॥

लुप्ताकारनकारेऽञ्चती परे पूर्वस्याणो दीर्घः स्यात् । प्राचः ।
प्राचा । प्राग्भ्याम् । प्रत्यङ् । प्रत्यञ्चौ । प्रत्यञ्चः । प्रत्यञ्चम् ।
प्रत्यञ्चौ । प्रतीचः । प्रतीचा । प्रत्यग्भ्याम् । उदङ् । उदञ्चौ ।
उदञ्चः ।

उद ईत् । ६ । ४ । १३९ ॥

उच्छ्रद्धात् परस्य लुप्तनकारस्याऽञ्च भस्याकारस्य ईत्
स्यात् । उदीचः । उदीचा । उदग्भ्याम् ।

समः समिः । ६ । ३ । ६३ ॥

अप्रत्ययान्तेऽञ्चती परे । सम्यङ् । सम्यञ्चौ । सम्यञ्चः ।
समीचः । समीचा । सम्यग्भ्याम् ।

सहस्य सध्रिः । ६ । ३ । ६५ ॥

अप्रत्ययान्तेऽञ्चती परे । सध्रङ् ।

तिरसस्तिर्य्यलोपे । ६ । ३ । ६४ ॥

अलुभाकारेऽञ्चती अप्रत्ययान्ते परे तिरसस्तिर्य्यादेशः
स्यात् । तिर्यङ् । तिर्यञ्चौ । तिर्यञ्चः । तिर्यञ्चम् । तिर्यञ्चौ ।
तिरञ्चः । तिरञ्चा । तिर्यग्भ्याम् ।

नाञ्चेः पूजायाम् । ६ । ४ । ३० ॥

पूजार्थस्याऽञ्चतेरुपधाया नस्य लोपो न स्यात् । अलुप्त-
नकारत्वाच्च नुम् । प्राङ् । प्राञ्चौ । नलोपाभावादकारलोपो न ।
प्राञ्चः । प्राञ्चा । प्राङ्भ्याम् । प्राङ्क्षु । प्राङ्षु । एवं पूजार्थं
प्रत्यङ्ङादयः । क्रुङ् । क्रुञ्चौ । क्रुञ्चः । क्रुङ्भ्याम् । पयो-
मुक् । पयोमुग् । पयोमुञ्चौ । पयोमुग्भ्याम् । उगि-
त्वानुम् ।

सान्तमहतः संयोगस्य । ६ । ४ । १० ॥

सान्तसंयोगस्य महतश्च यो नकारस्तस्य उपधाया दीर्घः
स्यात् असम्बुद्धौ सर्वनामस्थानि परे । महान् । महान्ती ।
महान्तः । हे महन् । महतः । महता । महद्भ्याम् ।

अत्वसन्तस्य चा ऽधातोः । ६ । ४ । १४ ॥

अत्वन्तस्योपधाया दीर्घः स्यात् धातुभिन्नासन्तस्य चामम्बुद्धौ
सौ परे । धीमान् । धीमन्ती । धीमन्तः । हे धीमन् । शसादो
महद्वत् । भादेर्डवतुः । डित्वसामर्थ्यादभस्यापि टेलीपः । भवान् ।
भवन्ती । शत्रन्तस्य तु भवन् ।

उभे अभ्यस्तम् । ६ । १ । ५ ॥

षाष्ठद्वित्वप्रकरणे ये हे विहिते ते उभे ममुदिते अभ्यस्त
संज्ञे स्तः ।

नाऽभ्यस्ताच्छतुः । ७ । १ । ७८ ॥

अभ्यस्तात् परस्य शतुर्नुम् न स्यात् । ददत् । ददट् । ददती ।
ददतः ।

जक्षित्यादयः षट् । ६ । १ । ६ ॥

षड्धातवोऽन्ये जक्षितश्च सप्तम एते अभ्यस्तसंज्ञाः स्युः ।
जक्षत् । जक्षती । जक्षतः । एवं जाग्रत् । दरिद्रत् । शामत् ।
चकासत् । गुप् । गुपौ । गुपः । गुब्भ्याम् ।

त्यदादिषु दृशेरनालोचने कञ्च । ३ । २ । ६० ॥

त्यदादिषूपपदेषु अज्ञानार्थदृशेः धातोः कञ् स्यात् । चात्
क्विन् ।

आ सर्वनाम्नः । ६ । ३ । ६१ ॥

सर्वनाम्न आकारोऽन्तादेशः स्यात् दृग्-दृग्-वतुषु । तादृक् ।
तादृशौ । तादृशः । तादृग्भ्याम् । व्रश्चेति षः । जश्त्वचत्वे ।
विट् । विड् । विशौ । विशः । विड्भ्याम् ।

नशेर्वा । ८ । २ । ६३ ॥

भशोः कवर्गो ऽन्तादेशो वा स्यात् पदान्ते । नक् । नट् ।
नशौ । नशः । नग्भ्याम् नड्भ्याम् ।

स्मृशो ऽनुदके क्तिन् । ३ । २ । ५८ ॥

अनुदके सुप्युपपदे स्मृशोः क्तिन् स्यात् । घृतस्मृक् । घृत-
स्मृशौ । घृतस्मृशः । दधृक् । दधृषौ । दधृग्भ्याम् । रत्नसुट् ।
रत्नसुषौ । रत्नसुड्भ्याम् । षट् । षड्भिः । षड्भ्यः २ । षसाम् ।
षट्सु । रुत्वम् प्रति षत्वस्यामिद्धत्वात्सञ्जुषोरुरिति रुत्वम् ।

वीरुपधाया दीर्घ इकः । ८ । २ । ७६ ॥

रफवान्तयोरुपधाया इको दीर्घः स्यात् पदान्ते । पिपठीः
पिपठीषौ । पिपठीर्भ्याम् ।

नुम् त्रिसर्जनीयशब्दवाये ऽपि । ८ । ३ । ५८ ॥

एतैः प्रत्येकं व्यवधानेऽपि इण् कुभ्याम्परस्य सस्य मूर्द्धन्या-
देशः स्यात् । टुत्वेन पूर्वस्य षत्वम् । पिपठीषु । पिपठीःषु ।
चिकीः । चिकीषौ । चिकीर्भ्याम् । चिकीर्षुः । विद्वान् ।
विद्वान्सी । द्वे विद्वन् ।

वसोः संप्रसारणम् । ६ । ४ । १३१ ॥

वस्वन्तरस्य भस्य सम्प्रसारणं स्यात् । विदुषः । वसुस्त्रिन्विति
दत्वम् । विद्वङ्गाम् ।

पुंसोऽसुड् । ७ । १ । ८६ ॥

सर्वनामस्थाने विवक्षितेऽसुड् स्यात् । हे पुमन् । पुमान् ।
पुमांसौ । पुंसः । पुंसा । पुंश्याम् । पुंसु । ऋदुगनेत्यनड ।
उशना । उशनसौ ।

अस्य सम्बुद्धौ वा ऽनङ् नलोपश्च वा वाच्यः । हे उगन ।
हे उगनन् । हे उगनः । हे उमनसौ । उगनोभ्याम् । उगनस्म् ।
अनेहा । अनेहसौ । हे अनेहः । वेधाः । वेधसौ । हे वेधः ।
वेधोभ्याम् ।

अदस औ सुलोपश्च । ७ । २ । १०७ ॥

अदस औत् स्यात् सौ परे सुलोपश्च । तदोरिति सः । असौ ।
त्वदाद्यत्वम् । पररूपत्वम् । वृद्धिः ।

अदसोऽसेर्दादु दो मः । ८ । २ । ८० ॥

अदसोऽमान्तस्य दात्परस्य उदूतो स्तो दस्य मश्च । आन्तर
तस्यात् ङ्खस्य उः दीर्घस्य जः । असू । जमः शौ । गुणः ।

एत ईद्वहुवचने । ८ । २ । ८१ ॥

अदसो दात् परस्मैत ईत् स्यात् दस्य च मो बहुवचने ।
असौ पूर्ववाचिद्वमिति विभक्तिकार्यं प्राक् पश्चादुत्वमत्वे ।
असुम् । असू । अभून् । सुत्वे कृते धिसंज्ञायां नाभावः ।

न मुने । ८ । २ । ३ ॥

नाभावे कर्त्तव्ये कृते च मुभावो नासिद्धः स्यात् । असुना ।
असूभ्याम् । असीभिः । असुमै । असीभ्यः । असुष्मात् ।
असुष्य । असुयोः । असीषाम् । असुष्मिन् । असीषु ।

इति हलन्ताः पुलिङ्गाः ।

नहो धः । ८ । २ । ३४ ॥

नहो हस्य धः स्यात् भक्ति पदान्ते च ।

नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु कौ । ६ । ३ । ११६ ॥

किञ्चन्तेषु परेषु पूर्वपदस्य दीर्घः स्यात् । उपानत् उपा
नहो । उपानत्सु । किञ्चन्तत्वात् कुत्वेन हस्य धः । उष्णिक् ।
उष्णिहो । उष्णिग्भ्याम् । द्याः । दिवी । दिवः । दुभ्याम् ।
गोः । गिगौ । गिरः । एवं पूः । चतस्रः । चतस्र्याम् । क्रिमः ।
कादेशे टाप् । का । के । काः । सर्वावत् ।

यः सौ । ७ । २ । ११० ॥

इदमो दस्य यः स्यात् सौ । इयम् । त्यदाद्यत्वम् । पररूप-
त्वम् । टाप् । दधेति सः । इमे । इमाः इमाम् । अनया । हलि
लोपः । आभ्याम् । आभिः । अस्यै । अस्याः २ । अनयोः ।
आसाम् । अस्याम् । आसु । स्रक् स्रग् । स्रजौ । स्रजः । स्रग्-
भ्याम् । त्यदाद्यत्वम् । टाप् । स्या । त्ये । त्याः । एवं तद् एतद् ।
वाक् । वाचौ । वाग्भ्याम् । वाक्षु । अप्शब्दो नित्यं बहुवच
नान्तः । असृन्निति दीर्घः । आपः ।

अपो भि । ७ । ४ । ४८ ॥

अपस्तकारः स्यात् भादौ प्रत्यये 'परे । अद्भिः । अद्भिः ।
अपाम् । अप्सु । दिग् । दिक् । दिशः । दिग्भ्याम् । त्यदादिष्विति
दृशोः किन्विधानादन्यत्रापि कुत्वम् । दृग् । दृशौ । दृग्भ्याम् ।
त्विट् । त्विषौ । त्विड्भ्याम् । ससजुसोरिति रुत्वम् । सजूः ।

सजुषी । सजूभ्याम् । आशीः । आशिषी । आशीभ्याम् । अमी ।
 उत्त्वमत्वे । अमू । अमूः । अमुया । अमूभ्याम् । अमूभिः ।
 अमुथै । अमूभ्यः । अमुष्याः २ । अमुयोः । अमूषां । अमु-
 थ्याम् । अमूषु ।

इति हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ।

हलन्तनपुंसकलिङ्गाः ।

स्वमीलुक् । टत्वम् । स्वनडुत् । स्वनडुही । चतुरनडुही
 रित्याम् । स्वनडुंङि । पुनस्तद्वत् । शेषं पुंत्वत् । वाः । वारी ।
 वारि । वारा । वाभ्याम् । चत्वारि । किम् । के । कानि
 इदम् । इमे । इमानि । अन्वादेशे नपुंसके एनदत्तव्यः । एनत् ।
 एने । एनानि । एनेन । एनयोः । ब्रह्म । ब्रह्मणी । ब्रह्माणि ।
 विभाषा ङिश्योः अङ्गी । अङ्गीनी । अङ्गानि ।

अहन् । ट । २ । ६८ ॥

अहन्नित्यस्य रुः स्यात् पदान्ते । अहोभ्याम् । दण्डि ।
 दण्डिनी । दण्डीनि । दण्डिना । दण्डिभ्याम् । सुपथि । टिलोपः ।
 सुपथी । सुपथ्यानि । ऊर्क् । ऊर्जी । ऊनर्जि । नरजानां संयोगः ।
 तत् । ते । तानि । यत् । ये । यानि । एतत् । एते । एतानि ।
 गत्राक् । गोची । गवाच्चि । पुनस्तद्वत् । गोचा । गवाग्भ्याम् ।
 शकृत् । शकृती । शकृन्ति । ददत् ।

वा नपुंसकस्य । ७ । १ । ७६ ॥

अभ्यस्तात् परः यः शता तदन्तस्य क्लीवस्य नुम् वा स्यात्
सर्वनामस्थाने । ददन्ति । ददति । तुदत् ।

आच्छीनद्योर्नुम् । ७ । १ । ८० ॥

अवर्णान्तात् अङ्गात् परो यः शतुरवयवस्तदन्तस्य नुम् वा
स्यात् शीनद्योः परतः । तुदन्ती । तुदती । तुदन्ति । भात् ।
भान्ती । भाती । भान्ति । पचत् ।

शप्श्यनोर्नित्यम् । ७ । १ । ८१ ॥

शप्श्यनोरात् परो यः शतुरवयवस्तदन्तस्य नित्यं नुम् स्यात्
शीनद्योः परतः । पचन्ती । पचन्ति । दीव्यत् । दीव्यन्ती ।
दीव्यन्ति । धनुः । धनुषी । सान्तेति दीर्घः । नुम् विमर्ज-
नीयेति षः । धनूंषि । धनुषा । धनुर्भ्याम् । एवं चक्षुर्हविर्वा-
दयः । पयः । पयसी । पयांसि । पयसा । पयोभ्याम् । सुपुम् ।
सुपुंसी । सुपुमांसि । अदः । विभक्तिकार्यम् । उत्त्वमत्वे । अमू ।
अमूनि । शेषं पुंवत् ।

इति हलन्तनपुंसकलिङ्गाः ।

अव्ययानि ।

स्वरादिनिपातमव्ययम् । १ । १ । ३७ ॥

स्वरादयो निपाताश्चाव्ययमंत्राः स्युः ।

स्वर्, अन्तर, प्रातर, पुनर्, सनुतर, उच्चैस्, नीचैस्, शनैस्
ऋधक्, ऋते, युगपत्, आरात्, पृथक्, ह्यम्, श्वम्, दिवा, रात्रौ
सायम्, चिरम्, मनाक्, ईषत्, जोषम्, तूष्णीम्, वहिस्, अवस्,

समया, निकषा, स्वयम्, वृथा, नक्तम्, नञ्, हेतौ, इडा, अडा, सामि, वत्, ब्राह्मणवत्, क्षत्रियवत्, सना, सनत्, सनात्, उपधा, तिरस्, अन्तरा, अन्तरेण, ज्योक्, कम्, शम्, सहसा, विना, नाना, स्वस्ति, स्वधा, अलम्, वषट्, वीषट्, श्रीषट्, अन्यत्, अस्ति, उपांशु, क्षमा, विहायसा, दोषा, मृषा, मिथ्या, मुधा, पुरा, मिथो, मिथस्, प्रायस्, मुहुस्, प्रवाहुकम्, प्रवाहिका, आर्यहलम्, अभीक्षणम्, साकम्, सार्द्धम्, नमस्, हिरूक्, धिक्, अथ, अम्, आम्, प्रताम्, प्रशाम्, :प्रतान्, मा, माङ्, आकृतिगणोऽयम् । च, वा, ह, अह, एव, एवम् नूनम्, शश्वत्, युगपत्, भूयस्, कूपत्, सूपत्, कुवित्, नेत्, चेत्, चण्, कच्चित्, यत्न, तत्र, नह, हन्त, माकिम्, माकीम्, नकिम्, नकीम्, नकिर्, माङ्, नञ्, यावत्, तावत्, त्वै, त्वै, है, रै, श्रीषट्, वीषट्, स्वाहा, स्वधा, वषट्, ओम्, तुम्, तथाहि, खलु, किल, अथ, सुष्ठु, स्म, आदह । उपसर्गसुप्स्वरविभक्तिप्रतिरूपकाश्च । अवदत्तम् । अहंयुः । अस्तिक्षीरा । अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, ओ, औ, पशु, शुकम्, यथा । कथाच, पाट्, प्याट्, अङ्ग, है, हे, भोः, अये, द्य, विषु, एकपदे, युत्, आतः । चादिरप्याकृतिगणः तसिलादयः प्राक् पाशपः । शस्प्रभृतयः प्राक् समान्तेभ्यः अम् । आम् । कृत्वोऽर्थाः । तसिवती । नानजी । एतदन्तमव्ययम् । अत इत्यादि ।

कृन्मेजन्तः । १ । १ । ३६ ॥

कथो मान्त एजन्तश्च तदन्तमव्ययम् । स्मारम् स्मारम् । जीवसे । पिबध्वै ।

क्वातोऽसुन् कसुनः । १ । १ । ४० ॥

एतदन्तमव्ययम् । क्त्वा । उदेतो । विस्त्रपः ।

अव्ययीभावश्च । १ । १ । ४१ ॥

अधिहरि ।

अव्ययादाप्सुपः । २ । ४ । ८२ ॥

अव्ययादापः सुपश्च लुक् स्यात् । तत्र शालायाम् । अथ
सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।

वर्जनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ।

अटि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयाः ।

प्रापञ्चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा टिशा ।

अवगाहः । वगाहः । अपिधानम् । पिधानम् ॥

इत्यव्ययानि ।

भादयः ।

लट् । लिट् । लुट् । लृट् । लेट् । लोट् । लङ् । लिङ् ।
लृङ् । लृङ् । एषु पञ्चमो लकारः कृन्दीमात्र गोचरः ॥

लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः । ३ । ४ । ६८ ।

लकाराः सकर्मकेभ्यः कर्मणि कर्त्तरि च स्युरकर्मकेभ्यो
भावे कर्त्तरि च ॥

वर्त्तमाने लट् । ३ । २ । १२३ ॥

वर्त्तमानक्रियाहत्तेर्धातोर्लट् स्यात् । अटावितौ । उच्चारण-

मामर्थ्यालस्य नेत्वम् । भू सत्तायाम् । कर्त्तृविवक्षायां भू ल
इति स्थिते ।

तिप् तस् भि सिप् थस् थ मिप् वस् मस् ।
तातां भ थास् आथां ध्वम् डूङ् वहि महिङ् ।

३ । ४ । ७८ ॥

एतेऽष्टादश लादेशाः स्युः ।

लः परस्मैपदम् । १ । ४ । ८६ ॥

लादेशाः परस्मैपदसंज्ञाः स्युः ॥

तडानावात्मनेपदम् । १ । ४ । १०० ॥

तड् प्रत्याहारः शानच् कानच् चैतत्संज्ञाः स्युः । पूर्व
संज्ञाऽपवादः ।

अनुदात्तङित आत्मनेपदम् । १ । ३ । १२ ॥

अनुदात्ततो ङितश्च धातोरात्मनेपदं स्यात् ।

स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले । १ । ३ । ७२ ॥

स्वरिततो ञितश्च धातोरात्मनेपदं स्यात् कर्तृगामिनि
क्रियाफले ।

शेषात् कर्त्तरि परस्मैपदम् । १ । ३ । ७८ ॥

आत्मनेपदनिमित्तहीनात् धातोः कर्त्तरि परस्मैपदं स्यात् ।

तिङ्स्त्रीणि व्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः ।

१ । ४ । १०१ ॥

तिङ् उभयोः पदयोस्त्रयस्त्रिकाः क्रमादेतत् संज्ञाः स्युः ।

तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः ।

१ । ४ । १०२ ॥

सम्प्रथमादिसंज्ञानि तिङ्स्त्रीणि त्रीणि प्रत्येकमेकवचनादि
संज्ञानि स्युः ।

युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि

मध्यमः । १ । ४ । १०५ ॥

तिङ् वाच्यकारकवाचिनि युष्मदि अप्रयुज्यमाने प्रयुज्य
माने च मध्यमः स्यात् ।

अस्मद्युत्तमः । १ । ४ । १०७ ॥

तथाभूतेऽस्मद्युत्तमः स्यात् ।

शेषे प्रथमः । १ । ४ । १०८ ॥

मध्यमोत्तमयोरविषये प्रथमः स्यात् । भू तिप् इति स्थिते ।

तिङ् शित् सार्वधातुकम् । ३ । ४ । ११३ ॥

तिङ् शितश्च धात्वधिकारोक्ता एतत्संज्ञाः स्युः ।

कर्त्तरि शप् । ३ । १ । ६८ ॥

कर्त्तरे सार्वधातुके परे धातोः शप् स्यात् ।

सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः । ७ । ३ । ८४ ॥

अनयोः परयोरिगन्ताङ्गस्य गुणः स्यात् । अवादेशः । भवति ।
भवतः ।

भोऽन्तः । ७ । १ । ३ ॥

प्रत्ययावयवस्य भस्यान्तादेशः स्यात् । अतो गुणे । भवन्ति ।
भवसि । भवथः । भवथ ।

अतो दीर्घो यजि । ७ । ३ । १०१ ॥

अतोऽङ्गस्य दीर्घः स्यात् यजादौ सार्वधातुके परे । भवामि ।
भवावः । भवामः । स भवति । तौ भवतः । ते भवन्ति । त्वं
भवसि । भवां भवथः । यूयं भवथ । अहं भवामि । आवां
भवावः । वयं भवामः ।

परोच्चे लिट् । ३ । २ । ११५ ॥

भूतानद्यतनपरोच्चार्यवृत्तेर्धातोर्लिट् स्यात् । लस्य तिवाटयः ।
परस्मैपदानां णलतुमुस्यलथुसणत्वमाः । ३ । ४ । ८२ ॥
लिट्स्तिवादीनां नवानां णलादयः नव स्युः । भू णल् इति
स्थितः ।

भुवो वुग् लुङ्लिटोः । ६ । ४ । ८८ ॥

भुवो वुगागमः स्यात् लुङ्लिटोरपि । नित्यत्वात् वुग् गुणवृद्धौ
वाधते ।

लिटि धातोरनभ्यासस्य । ६ । १ । ८ ॥

लिटि परे अनभ्यासधात्वयवस्यैकाचः प्रथमस्य हे स्तः
आदिभूतादचः परस्य तु द्वितीयस्य । भूव् भूव अ इति स्थिते

पूर्वोऽभ्यासः । ६ । १ । ४ ॥

अत्र ये हे विहिते तयोः पूर्वः अभ्याससंज्ञः स्यात् ।

ह्लादिः शिषः । ७ । ४ । ६० ॥

अभ्यासस्वादिर्हल् शिष्यते अन्ये हलो लुप्यन्ते । इति
बलापः ।

ऋस्वः । ७ । ४ । ५६ ॥

अभ्यासस्याचः ऋस्वः स्यात् ।

भवतेरः । ७ । ४ । ७३ ॥

भवतेरभ्यासस्योकारस्य अः स्यात्त्रिष्टि ।

अभ्यासे चर् च । ८ । ४ । ५४ ॥

अभ्यासे भ्रलां चरः स्युर्जशश्च । भ्रशां जशः खयां चर इति
विवेकः । बभूवः । बभूवतुः । बभूवुः ।

लिट् च । ३ । ४ । ११५ ॥

निडादेश्चिडाईधातुकसंज्ञ एव स्यात् नतु सार्वधातुक-
संज्ञः तेन शबादयो न ।

आईधातुकस्येड्वलादेः । ७ । २ । ३५ ॥

बलादेराईधातुकस्य इडागमः स्यात् । बभूविथ । बभूवथुः ।
बभूव । बभूव । बभूविथ । बभूविम ।

अनद्यतने लुट् । ३ । ३ । १५ ॥

बविष्यत्यनद्यतनेऽर्थे धातोर्लुट् स्यात् ।

स्यतासी ल्लुटोः । ३ । १ । ३३ ॥

धातोः स्यतासी एतौ स्तो ल्लुटोः परतः । शबाद्यपवादः ।
ल्ल इति ल्लड् ल्लुटोर्ग्रहणम् ।

आर्द्धधातुकं शेषः । २ । ४ । ११४ ॥

तिङ् शिङ्गोऽग्यो धातोरिति विहितः प्रत्यय एतत्संज्ञः
स्यात् । इट् ॥

लुटः प्रथमस्य डारौरसः । २ । ४ । ८५ ॥

डारौरस एते क्रमात् स्थः डित्वसामर्थ्यादभस्यापि टेलोपः ।
भविता ।

तासस्थोर्लोपः । ७ । ४ । ५० ॥

तासेरस्तेषु सलोपः स्यात् सादौ प्रत्यये परे ॥

रि च । ७ । ४ । ५१ ॥

रादौ प्रत्यये तथा । भवितारौ । भवितारः । भवितासि ।
भवितास्यः । भवितास्य । भवितास्मि । भवितास्वः । भवि-
तास्मः ।

लृट् शेषे च । ३ । ३ । १३ ॥

भविष्यदर्थाद्घातोर्लृट् स्यात् क्रियार्थायां क्रियायां सत्या-
मसत्यां च । स्य इट् । भविष्यति । भविष्यतः । भविष्यन्ति ।
भविष्यसि । भविष्यथः । भविष्यथ । भविष्यामि । भविष्यावः ।
भविष्यामः ।

लोट् च । ३ । ३ । १६२ ॥

विध्याद्यर्थेषु धातोर्लोट् स्यात् ।

आशिषि लिङ्-लोटी । ३ । ३ । १७३ ॥

एकः । ३ । ४ । ८६ ॥

लोट इकारस्य उः स्यात् । भवतु ।

तुह्योस्तातडाशिष्यन्यतरस्याम् । ७ । १ । ३५ ॥

आशिषि तुह्योस्तातड् वा स्यात् । परत्वात्सर्वादेशः ।
भवतात् ।

लोटी लड्वत् । ३ । ४ । ८५ ॥

लोटी लड इव कार्यं स्यात् । तेन तामादयः सलोपश्च ।

तस्थस्थमिपान्तान्तन्तामः । ३ । ४ । १०१ ॥

ङितश्चतुर्णामिषां तामादयः क्रमात् स्युः । भवताम् । भवन्तु ।

मेर्ह्यपिच्च । ३ । ४ । ८७ ॥

लोटः मेर्हिः स्यात् सोऽपिच्च ।

अतो हेः । ६ । ४ । १०५ ॥

अतः परस्य हेः लुक् स्यात् । भव भवतात् । भवतम् भवत ।

मेर्निः । ३ । ४ । ८६ ॥

लोटः मेः निः स्यात् ।

आडुत्तमस्य पिच्च । ३ । ४ । ६२ ॥

लोडुत्तमस्याडागमः स्यात् सपिच्च । द्विन्योरुत्वं न इका-
रोच्चारणसामर्थ्यात् । भवानि ।

ते प्राग्धातोः । १ । ४ । ८० ॥

ते गत्युपसर्गसंज्ञका धातोः प्रागेव प्रयोक्तव्याः ।

आनि लोट् । ८ । ४ । १६ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य लोडादेशस्यानीति नस्य णः
स्यात् । प्रभवाणि ।

दुरः षत्वणत्वयोरुपसर्गत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः । दुःस्थितिः ।
दुर्भवानि ।

अन्तःशब्दस्याङ् किविधिणत्वेषूपसर्गत्वं वाच्यम् । अन्त
र्भवानि ।

नित्यं ङितः । ३ । ४ । ६६ ॥

सकारान्तस्य ङिदुत्तमस्य नित्यं लोपः स्यात् । अनोऽन्य
स्यति सलोपः । भवाव । भवाम् ।

अनद्यतने लङ् । ३ । २ । १११ ॥

अनद्यतनभूतार्थवृत्तर्धातोर्लङ् स्यात् ।

लङ् लृङ् लृङ् च्वहुदात्तः । ६ । ४ । ७१ ॥

एषु परेषु अङ्गस्य अङ्गागमः स्यात् । सचोदात्तः ।

द्वुतस्य । ३ । ४ । १०० ॥

ङितो लस्य परस्मैपदमिकारान्तं यत्तदन्तस्य लोपः स्यात् ।
अभवत् । अभवताम् । अभवन् । अभवः । अभवतम् । अभवत ।
अभवम् । अभवाव । अभवाम् ।

विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु

लिङ् । ३ । ३ । १६१ ॥

एष्वर्थेषु द्योत्येषु वाच्येषु वा धातोर्लिङ् स्यात् ।

यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिञ्च । ३ । २ । १०३ ॥

लिङः परस्मैपदानां यासुडागमः स्यात् स चोदात्तः ङिञ्च ।

लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य । ७ । २ । ७६ ॥

सार्वधातुकलिङोऽनन्त्यस्य सस्य लोपः स्यात् । इति प्राप्ते ।

अतो येयः । ७ । २ । ८० ॥

अतः परस्य सार्वधातुकावयवस्य याम् इत्यस्य इग् स्यात् ।
गुणः ।

लोपोव्योर्बलि । ६ । १ । ६६ ॥

भवेत् । भवेताम् ।

भूर्जुम् । ३ । ४ । १०८ ॥

लिङः भूर्जुम् स्यात् । ज इत् । भवेयुः । भविः । भवेतम् ।
भवेत । भवेयम् । भवेव । भवेम ।

लिङाशिषि । ३ । ४ । ११६ ॥

आशिषि लिङस्तिङाईधातुकसंज्ञः स्यात् ।

किदाशिषि । ३ । ४ । १०४ ॥

आशिषि लिङो यासुट् कित् स्यात् । स्कोः संयोगाद्यो
रिति सन्तोषः ।

क्ङिति च । १ । १ । ५ ॥

गिक्विन्ङिन्निमित्ते इग्लक्षणे गुणतुङी न स्तः । भूयात् ।
भूयास्ताम् । भूयासुः । भूयाः । भूयास्तम् । भूयास्त । भूया-
सम् । भूयास्व । भूयास्म ।

लुङ् । ३ । २ । ११० ॥

भूतार्थे धातोर्लुङ् स्यात् ।

भाङि लुङ् । ३ । ३ । १७५ ॥

सर्वलकारापवादः ।

स्मोत्तरे लङ् च । ३ । ३ । १७६ ॥

स्मोत्तरं माङि लङ् स्यात् चाङ्ङु च ।

च्चि लुङि । ३ । १ । ४३ ॥

शबाद्यपवादः ।

च्चीः सिच् । ३ । १ । ४४ ॥

इचावित्ती ।

गातिस्थाघृपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु । २ । ४ । ७७ ॥

एभ्यः सिचो लुक् स्यात् । गापाविहृणादेशः पिञ्चती गृह्णते ।

भूसुवोस्तिङि । ७ । ३ । ८८ ॥

भूसू एतयोः सार्वधातुके तिङि परे गुणो न स्यात् । अभूत् ।

अभूताम् । अभूवन् । अभूः । अभूतम् । अभूत । अभूवम् ।
अभूव । अभूम ।

न माङ्योगे । ६ । ४ । ७४ ॥

अडाटौ न स्तः । मा भवान् भूत् । मास्म भवत् । मास्म
भत् ।

लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ । ३ । ३ । १३६ ॥

हेतु हेतुमज्ञावादिलिङ्निमित्तं तत्र भविष्यत्यर्थे लृङ्
स्यात् क्रियाया अनिष्यत्तौ गम्यमानायाम् । अभविष्यत् । अभ-
विष्यताम् । अभविष्यन् । अभविष्यः । अभविष्यतम् । अभविष्यत ।
अभविष्यम् । अभविष्याव । अभविष्याम । सुवृष्टिश्चेदभविष्यत्

तदा सुभिन्नमभविष्यत् । इत्यादि श्रेयम् । अत सातत्व्यगमने ।

८ २ । अतति ।

अत आदेः । ६ । ४ । ७० ॥

अभ्यासस्यादेरतो दीर्घः स्यात् । आत । आततुः । आतुः ।
आतिय । आतयुः । आत । आत । आतिव । आतिम । अतिता ।
अतिष्यति । अततु ।

आडजादीनाम् । ६ । ४ । ७२ ॥

अजादेरङ्गस्याड् लङ् लुङ् लृङ्क्षु । आतत् । अतत् ।
अत्यात् अत्यास्ताम् । लुङि सिचि इडागमे कृते ।

अस्तिसिचोऽपृक्ते । ७ । ३ । ८६ ॥

विद्यमानात् सिचोऽस्तेषु परस्यापृक्तस्य हल ईडागमः स्यात् ।

इट ईटि । ८ । २ । २८ ॥

इटः परस्य सस्य लोपः स्यादीटि परे । सिज्लोप एकादेशे
सिद्धो वाच्यः । आतीत् । आतिष्टाम् ।

सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च । ३ । ४ । १०६ ॥

सिचोऽभ्यस्ताद्दिदेश्च परस्य डित्सम्बन्धिनो भेजुम् स्यात् ।
आतिषुः । आतीः । आतिष्टम् । अतिष्ट । आतिषम् । आतिष्य ।
आतिष्म । आतिष्यत् । षिधु गत्याम् । ३ ।

ङ्गस्यं लघु । १ । ४ । १० ॥

संयोगे गुरु । १ । ४ । ११ ॥

संयोगे परे ङ्गस्यं गुरु ।

दीर्घश्च । १ । ४ । १२ ॥

गुरु स्यात् ।

पुगन्तस्य लघूपधस्य च । ७ । ३ । ८६ ॥

पुगन्तस्य लघूपधस्य चाङ्गस्येको गुणः स्यात् सार्वधातुकार्द्ध-
धातुकयोः । धात्वादेरिति सः । सेधति । षत्वम् । सिषेध ।

असंयोगास्त्रिट् कित् । १ । २ । ५ ॥

असंयोगात् परोऽपिस्त्रिट् कित् स्यात् । सिषिधतुः ।
सिषिधुः । सिषेधिथ । सिषिधथुः । सिषिध । सिषेध । सिषि-
धिव । सिषिधिम । सेधिता । सेधिष्यति । सेधतु । असेधत् ।
सेधेत् । सिध्यात् । असेधीत् । असेधिष्यत् । एवं चित्ती
मञ्जानि । ४ । शुचशोके । ५ । मदव्यक्तायां वाचि । ६ । गदति ।

नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवाति-
द्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु
च । ८ । ४ । १७ ॥

उपसर्गस्त्रान्निमित्तात् परस्य नेर्णः स्यात् गदादिषु परेषु ।
प्रणिगदति ।

कुहोश्चुः । ७ । ४ । ६२ ॥

अभ्यासकवर्गहकारयोश्चवर्गादेशः स्यात् ।

अत उपधायाः । ७ । २ । ११६ ॥

उपधाया अतो ह्रिः स्यात् अिति णिति च प्रत्यये परे ।
जगाद । जगदतुः । जगदुः । जगदिथ । जगदथुः । जगद ।

णलुत्तमो वा । ७ । १ । ६१ ॥

उत्तमो णल् वा णित् स्यात् । जगाद । जगद । जगदिव ।
जगदिम । गदिता । गदिष्यति । गदतु । अगदत् । गदेत् ।
गद्यात् ।

अतो हलादेर्लघोः । ७ । २ । ७ ॥

हलादेर्लघोरकारस्य इडादौ परस्मैपदे परे सिचि वृद्धिर्वा
स्यात् । अगादीत् । अगदीत् । अगदिष्यत् । णद अव्यक्ते शब्दे ।

णो नः । ६ । १ । ६५ ॥

धातोरादेर्णस्य नः स्यात् । णोपदेशास्त्वनर्दनाटिनाश्चाभ्र-
न्दनकृन्नृतः ।

उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य । ८ । ४ । १४ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात् परस्य णोपदेशस्य धातोर्नस्य णः ।
प्रणदति । प्रणिनदति । नदति । ननाद ।

अत एकहलमध्येऽनादेशादेर्लिटि । ६ । ४ । १२० ॥

निङ्निमित्तादेशादिकं न भवति यदङ्गं तदवयवस्यासंयुक्त-
इत्थस्थस्यात एत्वमभ्यासलोपश्च किति लिटि ।

थलि च सेटि । ६ । ४ । १२१ ॥

प्रागुक्तं स्यात् । नेदिथ । नेदथुः । नेट । ननाद । ननट ।
नेटिव । नेदिम । नदिता । नदिष्यति । नदतु । अनदत् ।
नदेत् । नद्यात् । अनादीत् । अनदीत् । अनदिष्यत् । टुनदि
समृद्धौ ॥ ८ ॥

आदिर्जिटुडवः । १ । ३ । ५ ॥

उपदेशे धातोराद्या एते इतः स्युः ।

इदितो नुम् धातोः । ७ । १ । ५८ ॥

नन्दति । ननन्द । नन्दिता । नन्दिष्यति । नन्दतु । अन-
न्दत् । नन्देत् । नन्द्यात् । अनन्दीत् । अनन्दिष्यत् । अर्च्च पूजा-
याम् । ९ । अर्च्चति ।

तस्मान्नङ् द्विहलः । ७ । ४ । ७१ ॥

द्विहलोधातोर्दीर्घीभूतात् अकारात् परस्य नुट् स्यात् ।
 आनर्त्तुः । आनर्त्तुः । अर्चिता । अर्चिष्यति । अर्चतु । अर्चत् ।
 अर्चेत् । अर्चात् । अर्चीत् । अर्चिष्यत् । व्रज गतौ । १० ।
 व्रजति । व्रजति । व्रजिता । व्रजिष्यति । व्रजतु । अव्रजत् ।
 व्रजेत् । व्रज्यात् ।

वद्व्रजहलन्तस्याचः । ७ । २ । ३ ॥

एषामचो वृद्धिः सिचि परस्मैपदेषु । अव्रजतीत् । अव्रजिष्यत् ।
 ऋटे वर्षाचरणयोः । ११ । कटति । चक्राट । कटिता । कटि
 ष्यति । कटतु । अकटत् । कटेत् । कट्यात् ।

ह्यन्तक्षणप्रवसजागृणिष्वेदिताम् । ७ । २ । ५ ॥

ह्रमयान्तस्य क्षणादेर्णन्तस्य श्वयर्तरदितश्च वृद्धिः न स्यात्
 इडादौ सिचि । अकटीत् । अकटिष्यत् । गुपू रक्षणे ।

गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः । ३ । १ । २८ ॥

एभ्यः आयप्रत्ययः स्यात् स्वार्थे ।

सनाद्यन्ता धातवः । ३ । १ । ३२ ॥

सनादयः कमेर्षिडन्ताः प्रत्यया अन्ते येषां ते धातुसंज्ञकाः
 स्युः । धातुत्वान्नडादयः । गोपायति ।

आयादय आर्द्धधातुके वा । ३ । १ । ३१ ॥

आर्द्धधातुकविवक्षायाभायादयो वा स्युः । कास्यर्नकाच्च
 आम् वक्तव्यः ।

क्षिति आस् कासोराम् विधानान्मस्य नेत्वम् ।

अतो लोपः । ६ । ४ । ४८ ॥

आर्द्धधातुकोपदेशे यददन्तं तस्यातो लोपः स्यात् आर्द्ध-
धातुके परे ।

आमः । २ । ४ । ८१ ॥

आमः परस्य लुक् स्यात् ।

कृच्चानुप्रयुज्यते लिटि । ३ । १ । ४० ॥

आमन्ताल्लिट् पराः कृभ्वस्तयोऽनुप्रयुज्यन्ते । तेषान्दित्वादि ।

उरत् । ७ । ४ । ६६ ॥

अभ्यामञ्चवर्णस्य अत् स्यात् प्रत्यये परे । गोपायाञ्चकार ।
दित्वात् परत्वाद्यणि प्राप्ते ।

द्विर्वचनेऽपि । १ । १ । ५६ ॥

द्वित्वनिमित्तेऽचि परे अच आदेशो न स्यात् द्वित्वे कर्त्तव्ये ।
गोपायाञ्चक्रतुः ।

एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् । ७ । २ । १० ॥

उपदेशे यो धातुरेकाच् अनुदात्तश्च ततः परस्य आर्द्धधातुक-
स्येङ् न स्यात् । जहदन्तैर्यौतिरुक्ष्णशीस्रुनुक्षु श्विङ्गीङ् मिभिः ।
वृङ्त्वञ्भ्याश्च विनैकाचोऽजन्तेषु निहताः स्मृताः । कान्तेषु
शक्केकः । चान्तेषु पच् मुच् रिच् वच् विच् सिचः षट् । कान्तेषु
प्रक्केकः । जान्तेषु त्यज् निज् भज् भञ्ज् भुज् भ्रसज् मसज् यज्
भुज् रुज् रञ्ज् विजिर् खञ्ज् सञ्ज् सृजः पञ्चदश । दान्तेषु अद्
क्षुद् खिद् छिद् नुद् तुद् पद्य भिद् । वद्य विनद् विन्द् शद् सद्
स्विद्य स्कन्दि हृदी षोडश ॥ धान्तेषु क्रुध् क्षुध् बुध्य वन्ध युध् रुध्
राध् व्यध् शुध् साध् सिध्य एकादश । नान्तेषु मन्यहनी द्वौ ।
पान्तेषु आप् क्षिप् कुप् तप् तिप् ढप्य दृप्य लिप् लुप् वप् शष्

स्वप् सृपस्तयोदश । भान्तेषु यम् रम् लभस्तयः । मान्तेषु गम्
 नम् यम् रमञ्चत्वारः । शान्तेषु । क्रुष् दंश् दिश् दृष् मृष् रिष्
 कृष् लिष् विष् सृशो दश । षान्तेषु कृष् त्विष् तुष् द्विष् दुष्
 पुष् पिष् विष् शिष् शुष् श्लिष् एकादश । सान्तेषु । घस् वसतो
 दौ । हान्तेषु दह् दिह् दुह् नह् मिह् रह् लिह् वहोऽष्टौ ।
 अनुदात्ता हलन्तेषु धातवस्त्वधिकं शतम् । गोपायाञ्चकार्यं ।
 गोपायाञ्चक्रथुः । गोपायाञ्चक्रे । गोपायाञ्चकार । गोपायाञ्च
 क्तव । गोपायाञ्चक्तम । गोपायाञ्चभूव । गोपायामास । जुगोप ।
 जुगुपतुः । जुगुपुः ।

स्वरतिसूतिसूयतिधूञ्जदितो वा । ७।२।४४ ॥

स्वरत्यादेरुदितस्य परस्य बलादेराईधातुकस्येड् वा स्यात् ।
 जुगोपिथ । जुगोप्य । गोपायिता । गोपिता । गोप्ता ।
 गोपायिष्यति । गोपिष्यति । गोप्स्यति । गोपायतु । अगो
 पायत् । गोपायेत् ।

नेटि । ७।२।४ ॥

इडादौ सिचि हलन्तस्य वृद्धिर्न स्यात् । अगोपायीत् ।
 अगोपीत् । अगोप्सीत् ।

भ्रलो भ्रलि । ८।२।२६ ॥

भ्रलः परस्य सस्य लोपः स्यात् भ्रलि । अगोप्ताम् । अगोप्सुः ।
 अगोप्सीः । अगोप्सम् । अगोप्स । अगोप्सम् । अगोप्स्व । अगो-
 प्स्म । अगोपायिष्यत् । अगोपिष्यत् । अगोप्स्यत् । स्त्रि क्षये ।
 २३ । क्षयति । चिन्नाय । चिन्नायतुः । चिन्नायुः । एकाच
 इति निषेधे प्राप्ते ।

क्वृभृवृस्तुद्रुस्त्रुवो लिटि । ७ । २ । १३ ॥

क्रादिभ्यः एव लिटि इट् न स्यादन्यस्मादनितोऽपि स्यात् ।

अचस्तास्वत्यल्यनितो नित्यम् । ७ । २ । ६१ ॥

उपदेशेऽजन्तो यो धातुस्तासी नित्यानिट् ततस्थल इण् न ।

उपदेशेऽत्वतः । ७ । २ । ६२ ॥

उपदेशेऽकारवान् यस्तासी नित्यानिट् ततः परस्य थल इड् न स्यात् ।

ऋतो भारद्वाजस्य । ७ । २ । ६३ ॥

तासी नित्यानिटः ऋदन्तस्यैव थलो नेट् भारद्वाजस्य मतेन ।
तेन अन्यस्य स्यादेव । अयमत्र संग्रहः ।

अजन्तोऽकारवान् वा यस्तास्यनिट् थलि वेड्यम् ।

ऋदन्त ईट् इड् नित्यानिट् क्राद्यन्यो लिटि सेड् भवेत् ।

चिञ्चियथ । चिञ्चेथ । चिञ्चियथुः । चिञ्चिय । चिञ्चाय ।
चिञ्चय । चिञ्चियिव । चिञ्चियिम । च्चेता । च्चेथति । च्चयत् ।
अच्चयत् । च्चयेत् ।

अकृतसार्वधातुकयोर्दीर्घः । ७ । ४ । २५ ॥

अजन्ताङ्गस्य दीर्घः स्यात् यादौ प्रत्यये परे न तु कृतसार्व-
धातुकयोः । क्षीयात् ।

सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु । ७ । २ । १ ॥

इगन्ताङ्गस्य वृद्धिः स्यात् परस्मैपदे सिचि । अक्षेपीत् ।
अक्षेथत् । तप सन्तापि । १४ । तपति । तताप । तपतुः ।
तेपुः । तेपिथ । ततपथ । तप्ता । तपस्यति । तपतु । अतपत् ।

तपेत् । तप्यात् । अताप्सीत् । अताप्ताम् । अतप्स्रत् । क्रमु
पादविक्षेपे । १५ ।

वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुक्लसिक्लटिलषः

। ३ । १ । ७० ॥

एभ्यः श्यन्वा स्यात् कर्त्तर्ये सार्वधातुके परे । पक्षे शप् ।

क्रमः परस्मैपदेषु । ७ । ३ । ७६ ॥

क्रमो दीर्घः स्यात् परस्मैपदे शिति । क्राम्यति । क्रामति ।
चक्राम । क्रमिता । क्रमिष्यति । क्राम्यतु । क्रामतु । अक्रा-
म्यत् । अक्रामत् । क्राम्येत् । क्रामेत् । क्रम्यात् । अक्रमीत् ।
अक्रमिष्यत् । पा पाने । १६ ।

पात्राध्मास्थान्नादाण्ड्श्यर्त्तिसर्त्तिशदसदाम्पिब-
जिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यच्छधीशीयसीदाः ।

७ । ३ । ७८ ॥

पादीनाम्पिबादयः स्युरिक्त्सञ्जकशादौ प्रत्यये परे । पिब-
देशोऽदन्तस्तेन न गुणः । पिबति ।

आत औ णलः । ७ । १ । ३४ ॥

पपौ ।

आतो लोप इटि च । ६ । ४ । ६४ ॥

अजाद्योर्वाङ्धातुकयोः क्ङिदिटोः परयोरातो लोपः स्यात् ।
पपतुः । पपुः । पपिथ । पपाथ । पपथुः । पप । पपौ ।
पपिव । पपिम । पाता । पास्यति । पिबतु । अपिबत् ।
पिबेत् ।

एलिङि । ६ । ४ । ६७ ॥

घुसंज्ञकानां मास्थदीनाञ्च एत्वं स्यादाईधातुके किति लिङि । पेयात् । गतिस्थेति सिचो लुक् । अपात् । अपाताम् ।

आतः । ३ । ४ । ११० ॥

सिज्लुकि आदन्तादेव भेर्जुस् स्यात् ।

उस्यपदान्तात् । ६ । १ । ८६ ॥

अपदान्तादकारादुसि पररूपमेकादेशः स्यात् । अपुः । अपास्यत् । ग्लै हर्षक्षये । १७ । ग्लायति ।

आदे च उपदेशेऽशिति । ६ । १ । ४५

उपदेशे एजन्तस्य धातोरात्वन्नतु शिति । जग्लौ । ग्लाता । ग्लास्यति । ग्लायतु । अग्लायत् । ग्लायेतु ।

वान्यस्य मंयोगादेः । ६ । ४ । ६८ ॥

घुमास्थादेरन्यस्य मंयोगादेर्धातोरात् एत्वं वा स्यात् आई-
धातुके किति लिङि । ग्लेयात् । ग्लायत् ।

यमरमनमातां सक् च । ७ । २ । ७३ ॥

एषां सक् स्यादेभ्यः सिच इट् स्यात् परस्मैपदेषु । अग्ला-
सीत् । अग्लास्यत् । ङ्वृ कौटिल्ये । १८ । ङ्वरति ।

ऋतश्च संयोगादेर्गुणः । ७ । ४ । १० ॥

ऋदन्तस्य मंयोगादेरङ्गस्य गुणः स्यात् लिटि । उपधाया
वृद्धिः । जह्वार । जह्वरतुः । जह्वरुः । जह्वर्य । जह्वरथुः । जह्वर ।
जह्वार । जह्वर । जह्वरिव । जह्वरिम । जह्वर्ता ।

ऋद्धनोः स्ये । ७ । २ । १० ॥

ऋतो हन्तेश्च स्यस्य इट् स्यात् । ह्ररिष्यति । ह्ररतु । अह्ररत् । ह्ररत् ।

गुणोऽर्त्तिसंयोगाद्योः । ७ । ४ । २६ ॥

अर्त्तः संयोगादेर्ऋदन्तस्य च गुणः स्यात् यकि यादावार्धधातुके लिङि च । ह्यर्त्तात् । अह्यर्त्तीत् । अह्यरिष्यत् । शुश्रवणे । १८ ।

श्रुवः स्र च । ३ । १ । ७४ ॥

श्रुवःश्रु इत्यादेशः स्यात् श्रुप्रत्ययश्च । श्रुणोति ।

सार्वधातुकमपित् । १ । २ । ४ ॥

अपित् सार्वधातुकं डिङ् स्यात् शृणुतः ।

ह्रश्रुवोः सार्वधातुके । ६ । ४ । ८७ ॥

ह्रश्रुवोरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्योवर्णस्य यण् स्यादचि मावर्धधातुके । श्रुण्वन्ति । श्रुणोषि । श्रुणुयः । श्रुणुय । श्रुणोमि ।

लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्योः । ६ । ४ । १०७ ॥

असंयोगपूर्वस्य प्रत्ययोकारस्य लोपो वा स्यात् मवयो परयोः । श्रुण्वः । श्रुणुवः । श्रुणमः । श्रुणुमः । श्रुश्राव । श्रुश्रुवतुः । श्रुश्रुवुः । श्रुश्रुय । श्रुश्रुयथुः । श्रुश्रुय । श्रुश्राव । श्रुश्रुव । श्रुश्रुम । श्रुश्रीता । श्रुश्रीथति । श्रुणोतु । श्रुणताम् । श्रुण्वन्तु ।

उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् । ६ । ४ । १०६ ॥

असंयोगपूर्वात् प्रत्ययोतो ह्रलुक् स्यात् । श्रुणु । श्रुणुतात् । श्रुणुतम् । श्रुणुत । श्रुणावादेशौ । श्रुणवानि । श्रुणवाव । श्रुणवाम ।

अशृणोत् । अशृणताम् । अशृणवन् । अशृणोः । अशृणुतम् ।
 अशृणुत । अशृणवम् । अशृणव । अशृणुव । अशृणम । अशृ-
 णुम । शृणुयात् । शृणुयाताम् । शृणुयुः । शृणुयाः । शृणुयातम् ।
 शृणुयात । शृणुयाम् । शृणुयाव । शृणुयाम । श्रूयात् । अश्रौ-
 षीत् । अश्रौष्यत् । गच्छ गतौ । २० ।

इषुगमियमाञ्छ । ७ । ३ । ७७ ॥

एषाञ्छः शिति । गच्छति । जगाम ।

गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि

। ६ । ४ । ६८ ॥

एषामुपधाया लोपोऽजादौ क्ङिति नत्वङि । जग्मतुः ।
 जग्मुः । जगमिथ । जगम्य । जगमथुः । जग्म । जगाम ।
 जगम । जग्मिव । जग्मिम । गन्ता ।

गमेरिट् परस्मैपदेषु । ७ । २ । ५८ ॥

गमेः मादेराद्धातुकस्येट् स्यात् परस्मैपदेषु । गमिष्यति ।
 गच्छतु । अगच्छत् । गच्छेत् । गम्यात् ।

पुषादिद्युतादिलृदितः परस्मैपदेषु । ३ । १ । ५५ ॥

श्यन्विकरण पुषादेर्युतादेर्लृदितश्च परस्य च्लेरङ् स्यात्
 परस्मैपदेषु । अगमत् । अगमिष्यत् ।

इति परस्मैपदप्रक्रिया ।

एधतृद्धौ । १ ॥

टित आत्मनेपदानां टरे । ३ । ४ । ७६ ॥

टितो लस्यात्मनेपदानां टरेत्वम् । एधते ।

आतो डितः । ७ । २ । ८१ ॥

अतः परस्य डितामाकारस्य इत् स्यात् । एधेति । एधन्ते ।

थासःसे । ३ । ४ । ८० ॥

टितो लस्य थासः से स्यात् । एधसे । एधेथे । एधधे । अतो गुणे । एधे । एधावहे । एधामहे ।

इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः । ३ । १ । ३६ ॥

इजादिर्योधातुर्गुरुमानृच्छत्यन्यस्तत आम् स्यात्तिटि ।

आम्प्रत्ययवत् कृजोऽनुप्रगोगस्य । १ । ३ । ६३ ॥

आम्प्रत्ययो यस्मादित्यतद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः ।

आम्प्रकृत्या तुल्यमनुप्रयुज्यमानात् कृजोऽप्यात्मनेपदं स्यात् ।

लिटस्त भयोरेशिरेच् । ३ । ४ । ८१ ॥

लिङ्गादेशयोस्तभयोरेश् इरेचौ स्तः । एधाञ्चक्रे एधाञ्चक्रात् ।

एधाञ्चकिरे । एधाञ्चकृषे । एधाञ्चक्राथि ।

दूणः षीध्वं लुङ् लिटां धोऽङ्गात् । ८ । ३ । ७८ ॥

इगन्तादङ्गात् परिषां षीध्वं लुङ् लिटान्धस्य ङः । एधाञ्च कृद्धे । एधाञ्चक्रे । एधाञ्चकृवहे । एधाञ्चकृमहे । एधाम्बभूव । एधामास । एधिता । एधितारौ । एधितारः । एधितासे । एधितासाथे ।

धि च । ८ । २ । २५ ॥

धादौ प्रत्यये सस्य लोपः स्यात् । एधिताध्व ।

ह एति । ७ । ४ । २५ ॥

तासस्त्योः सस्य हः स्यात् एति परि । एधिताहं । एधितास्वहे । एधितास्महे । एधिष्यते । एधिष्येते । एधिष्यन्ते । एधि-

ष्यसे । एधिष्येये । एधिष्यध्वे । एधिष्ये । एधिष्यावहि । एधि-
ष्यामहे ।

आमेतः । ३ । ४ । ६० ॥

लोट एत आम् स्यात् । एधताम् । एधेताम् । एधन्ताम् ।

सवभ्यां वामौ । ३ । ४ । ६१ ॥

सवाभ्याम्परस्य लोङेतः क्रमाद्दामौ स्तः । एधस्व । ऐधेयाम् ।
एधध्वम् ।

एत ऐ । ३ । ४ । ६३ ॥

लोडुत्तमस्य एत ऐ स्यात् । आमोऽपवादः । ऐधे । एधा
वहै । एवामहै । आटश्च । ऐधत । ऐधेताम् । ऐधन्त । ऐधथाः ।
ऐधेयाम् । ऐधध्वम् । ऐधे । ऐधावहि । ऐधामहि ।

लिङः सीयुट् । ३ । ४ । १०२ ॥

लिङात्मनेपदस्य सीयुडागमः स्यात् । सलोपः । एधेत ।
एधेयाताम् ।

भस्य रन् । ३ । ४ । १०५ ॥

लिङः भस्य रन् स्यात् । एधेरन् । एधेथाः । एधेयाथाम् ।
एधेध्वम् ।

इटोऽत् । ३ । ४ । १०६ ॥

लिङादेशस्य इटोऽत् स्यात् । एधेय । एधेवहि । एधेमहि ।

सुट्तिथोः । ३ । ४ । १०७ ॥

लिङस्तकारथकारयोः सुट् स्यात् । यलोपः । आर्द्धधातुक
त्वात् सलोपो न । एधिषीष्ट । एधिषीयास्ताम् । एधि-

घोरन् । एधिषीष्ठाः । एधिषीयास्याम् । एधिषीध्वम् । एधिषीय ।
एधिषीवहि । एधिषीमहि । ऐधिष्ट । ऐधिषाताम् ।

आत्मनेपदेष्वनतः । ७ । १ । ५ ॥

अनकारात् परस्यात्मनेपदेषु भस्य अत् स्यात् । ऐधिषत ।
ऐधिष्ठाः । ऐधिषायाम् । ऐधिढ्वम् । ऐधिषि । ऐधिष्वहि । ऐधि-
षमहि । ऐधिष्यत । ऐधिष्येताम् । ऐधिष्यन्त । ऐधिष्यथाः ।
ऐधिष्येथाम् । ऐधिष्यध्वम् । ऐधिष्ये । ऐधिष्यावहि । ऐधिष्या-
महि । कमु कान्तौ ॥ २ ॥

कमेर्णिङ् । ३ । १ । ३० ॥

स्वार्थे । डिच्चात्तङ् । कामयते ।

अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु । ६ । ४ । ५५ ॥

आम् अन्त आलु आय्य इत्, इष्णु एषु णेः अयादेशः
स्यात् । कामयाञ्चक्रे । आयादय इति णिङ् वा । चकमे ।
चकमाते । चकमिरे । चकमिषे । चकमाथे । चममिध्वे ।
चकमे । चकमिवहे । चकमिमहे । कामयिता । कामयितासे ।
कमिता । कामयिष्यते । कमिष्यते । कामयताम् । अकाम-
यत । कामयेत । कामयिषीष्ट । कमिषीष्ट ।

णिश्चिद्रुस्त्रभ्यः कर्त्तरि चङ् । ३ । १ । ४८ ॥

स्यन्तात् श्यादिभ्यश्च च्लेश्चङ् कर्त्तर्ये लुङि परे । कामि
अत इति स्थिते ।

घोरनिटि । ६ । ४ । ५१ ॥

अनिङादावार्द्धधातुके परे णेलोपः स्यात् ।

णौ चङुपधाया ऋस्वः । ७ । ४ । १ ॥

चङ् परे णौ यदङ्गन्तस्योपधाया ऋस्वः स्यात् ।

चडि । ६ । १ । ११ ॥

अनभ्यासधात्ववयवस्यैकाचः प्रथमस्य हे स्तोऽजादेस्तु
द्वितीयस्य ।

सन्वल्घुनि चङ्परिऽनग्लोपे । ७ । ४ । ६३ ॥

चङ् परे णी यदङ्गन्तस्य योऽभ्यासो लघुपरस्तस्य मनीव
कार्यं स्यात् णावग्लोपेऽमिति ।

सन्यतः । ७ । ४ । ७६ ॥

अभ्यामस्यात् इत् स्यात् मनि ।

दीर्घी लघोः । ७ । ४ । ६४ ॥

लघोरभ्यासस्य दीर्घः सन्वद्भावविषये । अचीकमत । गिङ
भावपत्ते ।

कमिश्च लेश्चङ् वाच्यः । णेरभावात् न दीर्घसन्वद्भावो ।
अचकमत । अकामयिष्यत । अकमिष्यत । अय गतौ । ३ ।
अयते ।

उपसर्गस्यायतौ । ८ । २ । १६ ॥

अयतावुपसर्गस्य रेफस्य लत्वम् स्यात् । प्लायते । पलायते ।

दयायासञ्च । ३ । १ । ३७ ॥

दय अय आम् एभ्य आम् स्यात् लिटि । अयाञ्चक्रे । अयिता ।
अयिष्यते । अयताम् । आयत । अयेत । अयिषीष्ट ।

विभाषेष्टः । ८ । ३ । ७६ ॥

दृणः परो य इट् ततः परेषां षीध्वं लुङ् लिटां घस्य वा ङः ।
अयिषीध्वम् । अयिषीढ्वम् । आयिष्ट । आयिध्वम् । आयिढ्वम् ।
आयिष्यत । द्यत दीप्तौ । ४ । द्योतते ।

द्युतिस्वायोः संप्रसारणम् । ७ । ४ । ६७ ॥

अनयोरभ्यासस्य संप्रसारणं स्यात् । दिद्युते ।

द्युङ्गो लुङि । १ । ३ । ६१ ॥

द्युतादिभ्यः परस्मैपदं वा लुङि । पुषादीत्यङ् । अद्युतत् ।
अद्योतिष्ट । अद्योतिथत । एवं श्विता वर्णे ॥ ५ ॥ जिमिदा-
स्त्रेहने ॥ ६ ॥ जिष्विदा स्त्रेहनमोचनयोः ॥ ७ ॥ मोहनयो-
रित्येके । जिष्विदा चेत्येके । रुच दीप्तावभिप्रीतौ च ॥ ८ ॥
घट परिवर्त्तने ॥ ९ ॥ शुभ दीप्तौ ॥ १० ॥ क्षुभ सञ्चलने ॥ ११ ॥
णभ तुभ हिंसायाम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्त्रंसु भ्रंसु ध्वंसु अवस्त्रं-
मने ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ध्वंसु गतौ ॥ १७ ॥ स्त्रंभु विश्वासे
॥ १८ ॥ वृत्तु वर्त्तने ॥ १९ ॥ वर्त्तते । ववृते । वर्त्तिता ।

वृङ्गाः स्यसनोः । १ । ४ । ६२ ॥

वृतादिभ्यः पञ्चभ्यो वा परस्मैपदं स्यात् स्ये सनि च ।

न वृङ्गाश्चतुर्भ्यः । ७ । २ । ५६ ॥

वृत्तु वृधु शृधुस्यन्द्भ्यः सादेरार्द्धधातुकस्येण् न स्यात् तडा-
नयोरभावे । ववृत्ति । वर्त्तिथते । वर्त्तताम् । अववृत्त ।
ववृत्त । वर्त्तिषीष्ट । अववृत्तिष्ट । अववृत्त्यत् । अववृत्तिथत । दद
दाने ॥ २० ॥ ददते ।

न शसददवादिगुणानाम् । ६ । ४ । १२६ ॥

शसेर्ददेर्वकारादीनां गुणशब्देन विहितो याऽकारस्तस्य
एत्वाभ्यासलोपी न । ददते । दददाते । दददिरे । ददिता ।
ददिथते । ददताम् । अददत । ददेत । ददिषीष्ट । अददिष्ट ।
अददिथत् । तपृष् लज्जायाम् ॥ १२ ॥ तपते ।

तृफलभजत्वपञ्च । ६ । ४ । १२२ ॥

एषामत एत्वमभ्यासलोपञ्च किति लिटि सेटि थलि च ।
त्रेपे । त्रपिता । त्रसा । त्रपिथ्यते । त्रप्स्रते । त्रपताम् । अत्र-
पत । त्रपेत । त्रपिषीष्ट । त्रप्सीष्ट । अत्रपिष्ट । अत्रप्त । अत्र-
पिथ्यत । अत्रप्स्रत ।

इत्यात्मनेपदप्रक्रिया ।

श्रिञ् सेवायाम् ॥१॥ अयति । अयते । शिआय । शिश्रिये ।
अयिता । अयिष्यति । अयिष्यते । अयतु । अयताम् । अश्रयत् ।
अश्रयत । अयेत् । अयेत । श्रीयात् । अयिषीष्ट । चङ् । अशिश्रि-
यत् । अशिश्रियत । अश्रयिष्यत् । अश्रयिष्यत । भृञ्भरणे ॥२॥
भरति । भरते । वभार । वभ्रतुः । वभ्रुः । वभर्थ । वभृव ।
वभृम । वभ्रे । वभृषे । भर्त्तासि । भर्त्तासे । भरिष्यति । भरि-
ष्यते । भरतु । भरताम् । अभरत् । अभरत । भरेत् भरेत ।

रिङ् श्रयग्लिङ्गु । ७ । ४ । २८ ॥

शे यकि यादावाडधातुके लिङि च ऋतो रिञ् आदेशः
स्यात् । रीङि प्रकृते रिङ् विधानसामर्थ्याद् दौर्घो न । भ्रियात् ।

उ श्च । १ । २ । १२ ॥

ऋवर्णान्तात्परौ भ्लादी लिङ् सिचौ कितौ स्तस्त्रिङि ।
भृषीष्ट । भृषीयास्ताम् । अभर्षीत् ।

ऋस्वादङ्गात् । ८ । २ । २७ ॥

सिचो लोपः स्यात् भलि । अभृत । अभरिष्यत् । अभरिष्यत ।
हृञ् हरणे ॥ ३ ॥ हरति । हरते । जह्वार । जह्वे । जह्वर्थ ।
जह्विव । जह्विम । जह्विषे । हर्त्ता । हरिष्यति । हरिष्यते ।

हरतु । हरताम् । अहरत् । अहरत । हरेत् । हरत । ह्रियात् ।
 ह्रयीष्ट । ह्रयीयास्ताम् । अहर्षीत् । अहृत । अहरिष्यत् ।
 अहरिष्यत । धृञ् । धारणे ॥ ४ ॥ धरति । धरते । गीञ् ।
 प्राप्ति ॥ ५ ॥ नयति । नयते । डुपचष् पाके ॥ ६ ॥ पचति ।
 पचते । पपाच । पेचिथ । पपक्थ । पेचे । पक्ता । भज सेवा
 याम् ॥ ७ ॥ भजति । भजते । बभाज । भजे । भक्ता । भक्ष्यति ।
 भक्ष्यते । अभञ्चीत् । अभक्त । अभक्षाताम् । यज देवपूजा
 मङ्गलिकारणदानेषु ॥ ८ ॥ यजति । यजते ।

लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् । ६ । १ । १७ ॥

वच्चादीनां यच्चादीनां चाभ्यास्य सम्प्रसारणं स्यात् लिटि ।
 इयाज ।

वचिस्वपियजादीनां किति । ६ । १ । १५ ॥

वचिस्वप्योर्यजादीनाञ्च सम्प्रसारणं स्यात् किति । ईजतुः ।
 ईजुः । इयजिथ । इयष्ठ । ईजे । यष्टा ।

षट्ठोः कः सि । ८ । २ । ४१ ॥

षस्य षस्य च क स्यात् सकारि परे । यक्ष्यति । यक्ष्यते ।
 इज्यात् । यञ्चीष्ट । अयाञ्चीत् । अयष्ट । वह प्रापणे ॥ ८ ॥
 वहति । वहते । उवाह । ऊहतुः । ऊहुः । उवहिथ ।

भषस्तथोर्द्धोऽधः । ८ । २ । ४० ॥

भषः परयोस्तथोर्द्धः स्यान्नतु दधातेः ।

ढो ढे लोपः । ८ । ३ । १३ ॥

सहिवहोरोदवर्णस्य । ६ । ३ । ११२ ॥

अनयोरवर्णस्य श्रोत् स्यात् ढलोपे सति । उवोढ । ऊहं ।

वोटा । वच्यति । अवाचीत् । अतोढाम् । अवाचुः । अवार्त्तः ।
 अवीढम् । अवीढ । अवत्तम् । अवाच्व । अवाच्वम् । अवीढ ।
 अवजाताम् । अवजत । अवीढाः । अवत्तायाम् । अवीढ्वम् ।
 अवत्ति । अवत्तन्नि । अवत्तन्नि ।

इति भादवः ।

अटादयः ।

अट भर्त्त ॥ २ ॥

अदिप्रभृतिभ्यः शप् । २ । ४ । ७२ ॥

लुक् स्यात् । अत्ति । अत्तः । अदन्ति । अत्ति । अत्तः ।
 अत्य । अत्ति । अदः । पद्मः ।

लिद्यन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४० ॥

अटो घम् ल् वा स्यात् लिटि । जघाम । उपधानोपः । घस्य
 चत्वम् ।

शासिवसिधसीनाञ्च । ८ । ३ । ६० ॥

इण्कुभ्यां परस्य एपां सस्य पः स्यात् । जत्तुः । जत्तुः ।
 जघसिथ । जत्तथुः । जत्त । जघाम । जत्तिव । जत्तिम । आट ।
 आदतुः । आदुः ।

डृङ्च्यर्त्तिव्ययतीनाम् । ७ । २ । ६६ ॥

अद् ऋ व्येञ् एभ्यश्चलो नित्यमिट् स्यात् । आदिय । अत्ता ।
 अत्त्यति । अत्तु । अत्तात् । अत्ताम् । अदन्तु ।

ह्रस्वल्भ्यो ह्रिर्धिः । ६ । ४ । २०१ ॥

होर्भलन्तेभ्यश्च ह्रिर्धिः स्यात् । अद्दि । अत्तात् । अत्तम् ।
 अत्त । अदानि । अदाव । अदाम ।

अदः सर्वेषाम् । ७ । ३ । १०० ॥

अदः परस्य अपृक्तसार्वधातुकस्य अट् स्यात् सर्वमतेन ।
आदत् । आत्ताम् । आदन् । आदः । आत्तम् । आत्ते । आदम् ।
आह । आह्य । अद्यात् । अद्याताम् । अद्युः । अद्यात् । अद्या-
स्ताम् । अद्यासुः ।

लुङ्सनोर्घस्लृ । २ । ४ । ३७ ॥

अदः घम् ल् स्यात् लुङि सनि च । लृदित्वात् अङ् । अघ-
सत् । आख्यत् । हन हिंसागत्योः ॥ २ ॥ हन्ति ।

अनुदात्तोपदेश वनतितनोत्यादीनामनु-
नासिकलोपो भलि क्ङिति । ६ । ४ । ३७ ॥

अनुनासिकान्तानामिषां वनतेश्च लोपः स्यात् भलादो ङिति
ङिति परे । यमि रमि नमि गमि हनि मन्यतयोऽनुदात्तोप-
देशाः । तनु क्षण क्षिण ऋण ढण घृण वनु मनु तनोत्यादयः ।
हतः । घ्नन्ति । हंसि । हयः । हय । हन्मि । हन्वः । हन्मः ।
जघान । जघ्नतुः । जघ्नः ।

अभ्यासाच्च । ७ । ३ । ५५ ॥

अभ्यासात् परस्य हन्तेर्हस्य कुत्वम् स्यात् । जघनिय ।
जघन्य । जघ्नथुः । जघ्न । जघान । जघन । जघ्निव । जघ्निम ।
हन्ता । हनिष्यति । हन्तु । हतात् । हताम् । घ्नन्तु ।

हन्तेर्जः । ६ । ४ । ३६ ॥

हौ परे ।

असिद्धवदत्राभात् । ६ । ४ । २२ ॥

इत जङ्गम् आपादसमाप्तेराभीयम् । समानाश्रये तस्मिन्

कृत्तं च तदभिद्धम् स्यात् । इति जस्यासिद्धत्वान्न हेलुक् । जहि ।
हतात् । हतम् । हत । हनानि । हनाव । हनाम् । अहन् ।
अहताम् । अहन् । अहन् । अहतम् । अहत । अहनम् ।
अहन्य । अहन्यः । हन्थात् ।

आर्द्धधातुके । २ । ४ । ३५ ॥

इत्यधिकृत्य ।

हनो यध लिङि । २ । ४ । ४२ ॥

लुङि च । २ । ४ । ४३ ॥

अधादेशोऽदन्तः । आर्द्धधातुक इति विषयमसमी । तेन
आर्द्धधातुके उपदेशे अकारान्तत्वादतो लोपः । बध्यात् । बध्याः
स्ताम् । अयधीत् । अहनिष्यत् ।

यु मिश्रणाभिन्नणयोः ॥ ३ ॥

उतो वृद्धिर्लुकि हलि । ७ । ३ । ८६ ॥

लुक्विषये उतो वृद्धिः स्यात् पिति हलादौ सार्वधातुके नल्यभ्य-
स्तस्य । यीति । युतः । युवन्ति । यीधि । युथः । युथ । यीमि ।
यवः । युमः । युयाव । यविता । यविष्यति । यीतु । यतात् ।
अयात् । अयुताम् । अयवन् । युयात् । इह उतो वृद्धिर्न भाष्ये
“पिच्च डिच्च डिच्च पित्रेति” व्याख्यानात् । युयाताम् । युयुः ।
यूयात् । यूयास्ताम् । यूयासुः । अयावीत् । अयविष्यत् । या
प्रापन् ॥ ४ ॥ यानि । यातः । यान्ति । ययी । याता । यास्यति ।
यातु । अयात् । अयाताम् ।

लङः शाकटायनस्यैव । ३ । ४ । १११ ॥

आदन्तात् परस्य लङी भेजुम् वा स्यात् । अयुः । अयान् ।
यायात् । यायाताम् । यायुः । यायात् । यायास्ताम् । यायासुः ।

अयासीत् । अयास्यत् । एवं वा गतिगन्धनयोः ॥ ५ ॥ भा
दीमौ ॥ ६ ॥ षा शौचे ॥ ७ ॥ आ पक्के ॥ ८ ॥ द्रा कुक्षायां
गतौ ॥ ९ ॥ सा भक्षणे ॥ १० ॥ रा दाने ॥ ११ ॥ ला आदाने
॥ १२ ॥ दा प्लवने ॥ १३ ॥ ख्या प्रकथने ॥ १४ ॥ अयं सार्वधातुके
एव प्रयोक्तव्यः । विद ज्ञाने ॥ १५ ॥

विदो लटो वा । ३ । ४ । ८३ ॥

वेत्तेर्लटः परस्मैपदानां णलादयो वा स्युः । वेद । विदतुः ।
विदुः । वेत्थ । विदथुः । विद । वेद । विह । विह्व । पत्ते । वेत्ति ।
वित्तः । विदन्ति ।

उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ३८ ॥

एभ्यो लिङ्याम् वा स्यात् । विदेरदन्तत्वप्रतिज्ञानादामि न
गुणः । विदाञ्चकार । विवेद । वेदिता । वेदिथति ।

विदाङ्कुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् । ३ । १ । ४१ ॥

वेत्तेर्लोट्याम् । गुणाभावो लोटो लुग् लोङ्न्तकरोत्यनु
प्रयोगश्च वा निपात्यते । पुरुषवचने न विवक्षिते । विदाङ्करोतु ।

तनादिकृञ्भ्यः उः । ३ । १ । ७६ ॥

तनादेः कृञ्श्च उपत्ययः स्यात् । गर्भोऽपवादः ।

अत उत् सार्वधातुके । ३ । ४ । ११० ॥

उपत्ययान्तस्य कृञोऽत उत् सार्वधातुके कङिति ।
विदाङ्कृतात् । विदाङ्कृतात् । विदाङ्कुर्वन्तु । विदाङ्कुरु ।
विदाङ्करवाणि । अवेत् अविताभ । अविदुः ।

दश्च । ८ । २ । ७५ ॥

धातोर्दस्य पदान्तस्य सिपि र्वा स्यात् । अवेः । अवेत् ।

विद्यात् । विद्यास्ताम् । अवेदीत् । अवेदिष्यत् । अस भुवि ॥१६॥
अस्ति ।

असोरल्लोपः । ६ । ४ । १११ ॥

अस्यास्तेश्चातो लोपः सार्वधातुके क्ङिति । स्तः । सन्ति ।
असि । स्थः । स्थ । अस्मि । स्वः । स्मः ।

उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्य्यच् परः । ८ । ३ । ८७ ॥

उपसर्गभ्यः प्रादुसश्च परस्य अस्तेः सस्य षः स्यात् यकारेऽचि
च परं । निष्पात् । प्रनिषन्ति । प्रादुःषन्ति । यच् परः किम् ।
अभिस्तः ।

अस्ते भूः । २ । ४ । ५२ ॥

आर्द्धधातुके । बभूव । भविता । भविष्यति । अस्तु । स्तात् ।
स्ताम् । सन्तु ।

घृसोरेद्वावभ्यासलोपश्च । ६ । ४ । ११६ ॥

घोरस्तेश्च एत्वं स्यात् ह्री परे अभ्यासलोपश्च । एधि । स्तात् ।
स्तम् । स्त । असानि । असाव । असाम । आसीत् । आस्ताम् ।
आमन । स्यात् । स्याताम् । स्युः । भूयात् । अभूत् । अभविष्यत् ।
ङण् गतौ ॥ १७ ॥ एति । इतः ।

द्वृणो यण् । ६ । ४ । ८१ ॥

अजादौ प्रत्यये परे । यन्ति ।

अभ्यासस्यासवर्णे । ६ । ३ । ७८ ॥

अभ्यासस्य इउवर्णयोरियडुवडौ स्तोऽसवर्णेऽचि । इयाय ।

दीर्घं द्वृणः किति । ७ । ४ । ६६ ॥

द्वृणोऽभ्यासस्य दीर्घः स्यात् किति लिटि । ईयतुः । ईयुः ।

इययिथ । इयैथ । एता । एथति । एतु । ऐत् । ऐताम् ।
आयन् । इयात् । ईयात् ।

एतेर्लिङि । ७ । ४ । २४ ॥

उपमर्गात्परस्य इणोऽणो ङ्गः स्यात् आर्द्धधातुके किति
लिङि । निरियात् । उभयत आश्रयणे नान्ताटिवत् । अर्भा-
यात् । अणः किम् ? । समेयात् ।

इणो गा लुङि । २ । ४ । ४५ ॥

गातिस्थेति सिचो लुक् । अगात् । ऐषत् । ग्रीड्
स्वप्ने । १८ ।

ग्रीड् सार्वधातुके गुणः । ७ । ४ । २१ ॥

ग्रेत् । गयते ।

ग्रीडो रुट् । ७ । १ । ६ ॥

ग्रीडो भाटेशस्थातो रुट् स्यात् । शेरते । ग्रेपे । शयार्थः ।
शेधे । शये । शेवहे । शेमहे । शिश्ये । शिश्याति । शिश्यने ।
शयिता । शयिष्यते । शेताम् । शयाताम् । शेरताम् । अशतः ।
अशयाताम् । अशेरत । शयीत । शयीयाताम् । शयीरन् । शयि
षीष्ट । अशयिष्ट । अशयिष्यत । इड् अध्ययने । १८ । इडिकाव
ध्युपमर्गतो न व्यभिचरतः । अधीते । अधीयाते । अधीयते ।

गाड् लिटि । २ । ४ । ४६ ॥

इडः गाड् स्यात् लिटि । अधिजगे । अध्येता । अध्येयते ।
अधीताम् । अधीयाताम् । अधीयताम् । अधीश्व । अधीयाथाम् ।
अधीध्वम् । अध्यै । अध्ययावहै । अध्ययामहै । अध्यैत ।
अध्यैयाताम् । अध्यैयत । अध्यैथाः । अध्यैयाथाम् । अध्यैध्वम् ।

अध्यै यि । अध्यै वहि । अध्यै मद्दि । अधीयीत । अधीयीयाताम् ।
अधीयीरन् । अध्यै षीष्ट ।

विभाषा लुङ् लृङोः । २ । ४ । ५० ॥

इङो गाङ् वा स्यात् ।

गाङ्कुटादिभ्योऽङ्णित्ङित् । १ । २ । १ ॥

गाङादेशात् कुटादिभ्यश्चाङ्णितः प्रत्यया ङितः स्युः ।

घुमास्थागापाजहातिसां हलि । ६ । ४ । ६६ ॥

एषामात ईत् स्यात् हलादौ क्ङित्यार्द्धधातुके । अध्यगोष्ट,
अध्यैष्ट, अध्यगीष्यत, अध्यैष्यत, दुह प्रपूरणे । २० । दोग्धि,
दुग्धः, दुहन्ति, धोक्षि, दुग्धे, दुहाते, दुहते, धुक्षे, दुहाथे,
दुग्धे, दुहे, दुह्महे, दुह्महे, दुदोह, दुदुहे, दोग्धा, धोक्ष्यति,
धोक्ष्यते, दोग्धु, दुग्धात्, दुग्धाम्, दुहन्तु, दुग्धि, दुग्धात्,
दुग्धम्, दुग्ध, दोहानि, दुग्धाम्, दुहाताम्, दुहताम्, धुक्ष्,
दुहायाम्, धुग्धम्, दोहै, दोहावहै, दोहामहै, अधोक्, अदु-
ग्धाम्, अदुहन्, अदोहम्, अदुग्ध, अदुहाताम्, अदुहत, अधु-
ग्धम्, दुह्यात्, दुहीत ।

लिङ् सिचावात्मनेपदेषु । १ । २ । ११ ॥

इक् समीपाद्दलः परौ भलादौ लिङ्मिचौ क्तिौ स्तस्तङि ।
धुक्षीष्ट ।

शल द्रगुपधादनिटः क्सः । ३ । १ । ४५ ॥

द्रगुपधो यः शलन्तस्तस्मादनिटश्चलेः क्मादेशः । अधुक्षत् ।

लुग्वा दुहृदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये

। ७ । ३ । ७३ ॥

७पां क्मस्य लुग्वा दन्त्ये तडि । अद्गध । अधुक्तत ।

क्मस्याचि । ७ । ३ । ७२ ॥

अजाटां तडि क्मस्य लोपः । अधुक्ताताम्, अधुक्तन्त.
अद्गधाः, अधुक्तया, अधुक्तायास्, अधुग्ध्वम्, अधुक्तध्वम्,
अधुक्ति, अधुक्तावहि, अधुक्तामहि, अधोक्तत, एवं दिह उप-
चये । २१ ॥ लिह आस्वाटने ॥ २२ ॥ लीढि, लीढः, लिहन्ति,
लेत्ति, लीढे, लिहाते, लिहते, लिक्ते, लिहाथे, लीढे, लिलिह,
लिलिहे, लेढामि, लेढासे, लेत्तति, लेत्तते, लेढु, लीढात्,
लीढाम्, लिहन्तु, लीढि, लेहानि, लीढाम्, अलेट्, अलेड्,
अलिक्तत्, अलिक्तत । अलीढ । अलेक्तात्, अलेक्तात । ब्रूञ्
व्यक्तायां वाचि ॥ २३ ॥

ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः । ३ । ४ । ८४ ॥

ब्रुवो लटस्तिबादीनाम्पञ्चानां गलादयः पञ्च वा स्युर्ब्रुवश्चाहा-
देशः । आह । आहतुः । आहुः ।

आहस्युः । ८ । २ । ३५ ॥

भलि, चत्त्वम्, आत्य, आहथुः ।

ब्रुव इट् । ७ । ३ । ६३ ॥

ब्रुवो हलादेः पित ईट् । ब्रवीति । ब्रूतः । ब्रुवन्ति । ब्रूते ।
ब्रुवाते । ब्रुवते ।

ब्रुवो वचि । २ । ४ । ५३ ॥

आईधातुके । उवाच । उचतुः । उचुः । उवचिथ । उव-

क्य । जचे । वक्ता । वक्षति । वक्षते । व्रवीतु । व्रूतात् ।
 व्रूताम् । व्रुवन्तु । व्रूहि । व्रूवाणि । व्रूताम् । व्रवै । अब्रवीत् ।
 अब्रूत । व्रूयात् । व्रुवीत । उच्यत् । वक्षीष्ट ।

अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् । ३ । १ । ५२ ॥

एभ्यः क्षीः अङ् ।

वच उम् । ७ । ४ । २० ॥

अङि परि । अपोचत् । अवीचत । अवचत् । अवचान ।
 अचर्करीतञ्च ।

चर्करीतमिति यङ्लुमन्तं तदटादौ बोध्यम् । ऊर्णुञ्
 आच्छादनं ॥ २४ ॥

ऊर्णीतिविभाषा । ७ । ३ । ६० ॥

वृद्धिर्ह्रस्वादी पिति सार्वधातुके । ऊर्णीति । ऊर्णीति ।
 ऊर्णुतः । ऊर्णुवन्ति । ऊर्णुते । ऊर्णुवाते । ऊर्णुवते । ऊर्णति
 राम्नेति वाच्यम् ।

नन्द्राः संयोगादयः । ६ । १ । ३ ॥

अचः पराः संयोगादयो न द रा द्विर्न भवन्ति । नु शब्दस्य
 द्वित्वम् । ऊर्णुनाव । ऊर्णुनुवतुः । ऊर्णुनुतुः ।

विभाषोर्णी । १ । २ । ३ ॥

इडादिप्रत्यया वा डित् स्यात् । ऊर्णुनुविथ । ऊर्णुनविथ ।
 ऊर्णुविता । ऊर्णुविता । ऊर्णुविथति । ऊर्णुविथति ।
 ऊर्णुतु । ऊर्णुतु । ऊर्णुवानि । ऊर्णुवै ।

गुणोऽपृक्ते । ७ । ३ । ६१ ॥

ऊर्णीतिगुणोऽपृक्कह्रस्वादी पिति सार्वधातुके । और्णीत् ।

ओर्णोः । ऊर्णुयात् । ऊर्णुयाः । ऊर्णुवीत् । ऊर्णुयात् । ऊर्णु-
विषीष्ट । ऊर्णुविषीष्ट ।

ऊर्णोतिर्विभाषा । ७ । २ । ६ ॥

इडादौ परस्मैपदे सिचि वृद्धिः । पक्षे गुणः । और्णवीत् ।
और्णवीत् । और्णुवीत् । और्णुविष्टाम् । और्णुविष्टाम् । और्णु-
विष्टाम् । और्णुविष्ट । और्णुविष्ट । और्णुविष्यत । और्णुविष्यत ।

इत्यदादयः ।

अथ जुहोत्यादयः ।

हु दानादनयोः ॥ १ ॥

जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । २ । ४ । ७५ ॥

शपः श्लुः स्यात् ।

श्लौ । ६ । १ । १० ॥

धातोर्द्वे स्तः । जुहोति । जुहुतः ।

अदभ्यस्तात् । ७ । १ । ४ ॥

भस्य । हुश्लुवोरिति यण् । जुह्वति ।

भौक्रीभृहुवां श्लुवच्च । ३ । १ । ३६ ॥

एभ्यो लित्याम् वा स्यादामि श्लाविव कार्यं च । जुह्ववा-
ञ्चकार । जुह्वाव । होता । होष्यति । जुहोतु । जुह-
तात् । जुहुताम् । जुह्वतु । जुह्वधि । जुह्वानि । अजुहोत् ।
अजुहुताम् ।

जुसि च । ७ । ३ । ८३ ॥

इगन्ताङ्गस्य गुणोऽजादौ जुसि । अजुह्वुः । जुहुयात् । ह्ययात् ।
अहोषीत् । अहोष्यत् । जिभी भये ॥ २ ॥ विभेति ।

भियोऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ११५ ॥

इः स्याद्बलादौ क्ङिति सार्वधातुके । विभितः । विभीतः ।
विभ्यति । विभयाञ्चकार । विभाय । भेता । भेष्यति । विभेत् ।
विभितात् । विभीतात् । अविभेत् । विभियात् । विभीयात् ।
भीयात् । अभैषीत् । अभेष्यत् । ङी लज्जायाम् ॥ ३ ॥ जिङ्गति ।
जिङ्गीतः । जिङ्गियति । जिङ्गयाञ्चकार । जिङ्गाय । ङेता ।
ङे ष्यति । जिङ्गेत् । अजिङ्गेत् । जिङ्गीयात् । ङीयात् । अङ्गै-
षीत् । अङ्गेष्यत् । पृ पालनपूरणयोः ॥ ४ ॥

अर्त्तिपिपर्थीश्च । ७ । ४ । ७७ ॥

अभ्यामस्य इकारोऽन्तादेशः स्यात् श्लौ । पिपर्त्ति ।

उदोष्ठापूर्वस्य । ७ । १ । १०२ ॥

अङ्गावयवीष्ठापूर्वी य ऋत् तदन्तस्याङ्गस्य उत् स्यात् ।

हलि च । ८ । २ । ७७ ॥

रेफवान्तस्य धातोरुपधाया इको दीर्घः स्यात् हलि ।
पिपूर्त्तः । पिपुरति । पपार ।

शृष्टृप्रां ऋस्वो वा । ७ । ४ । १२ ॥

एषां किति लिटि ऋस्वो वा स्यात् । पप्रतुः ।

ऋच्छत्यृताम् । ७ । ४ । ११ ॥

तौदादिक ऋच्छेर्ऋदन्तानाञ्च गुणः स्यात् लिटि । पपरतुः ।
पपरुः ।

वृतो वा । ७ । २ । ३८ ॥

वृङ्त्वञ्ज्यामृदन्ताच्चेटो दीर्घो वा स्यान्न तु लिटि । परिता । परोता । परिथति । परोथति । पिपर्त्तु । अपिपः । अपि पूर्याम् । अपिपरुः । पिपूर्यात् । पूर्यात् । अपारीत् ।

सिचि च परस्मैपदेषु । ७ । २ । ४० ॥

अत्र इटो न दीर्घः । अपारिष्टाम् । अपरीथत् । अपरिथत् । ओहाक् त्यागे ॥ ५ ॥ जहाति ।

जहातेश्च । ६ । ४ । ११६ ॥

इट् वा स्याज्जलादौ क्ङिति सार्वधातुके । जहितः ।

ई हल्यघो । ६ । ४ । ११३ ॥

आभ्यस्तयोरात् ईत् सार्वधातुके क्ङिति हलि । जहीतः ।

आभ्यस्तयोरातः । ६ । ४ । ११२ ॥

अनयोरातः लोपः स्यात् क्ङिति सार्वधातुके । जहति । जही । हाता । हास्यति । जहातु । जहितात् । जहीतात् ।

आच हौ । ६ । ४ । ११७ ॥

जहातेः हौ परे आ स्यात् चादिदीतौ । जहाहि । जहिहि । जहीहि । अजहात् । अजहुः ।

लोपो यि । ६ । ४ । ११८ ॥

जहातेरालोपो यादौ सार्वधातुके । जहात् । एर्लिङि । ह्यात् । अहासीत् । अहास्यत् । माङ् माने शब्दे च ॥ ६ ॥

भृजामित् । ७ । ४ । ७६ ॥

भृज् माङ् ओहाङ् एषामभ्यासस्य इत् स्यात् स्त्री । मिमीते ।

मिमार्ते । मिमर्त । ममे । माता । मास्यते । मिमीताम् ।
 अमिमीत । मिमीत । मासीष्ट । अमास्त । अमास्यत । ओहाङ्
 गतौ ॥ ७ ॥ जिह्नीते जिह्नाते । जिहते । जहे । हाता ।
 हास्यते । जिह्नीताम् । अजिहोत । जिह्नीत । हासीष्ट । अहास्त ।
 अहास्यत । डु भृञ् धारणपोषणयोः ॥ ८ ॥ विभर्त्ति । विभृतः ।
 विभ्रति । विभृते । विभ्राते । विभ्रते । विभराञ्चकार । बभार ।
 बभर्थ । बभृव । विभराञ्चक्रे । बभ्रे । भर्त्ता । भरिष्यति ।
 भरिष्यते । विभर्त्तु । विभराणि । विभृताम् । अविभः । अवि-
 भृताम् । अविभरुः । विभृयात् । विभ्रीत । भ्रियात् । भृषीष्ट ।
 अभर्षीत् । अभृत । अभरिष्यत् । अभरिष्यत डुदाञ् दाने ।
 ॥ ९ ॥ ददाति । दत्तः । ददति । दत्ते । ददाते । ददते । ददी ।
 ददे । दाता । दास्यति । दास्यते । ददातु ।

दाधाघृदाप् । १ । १ । २० ॥

दारूपा धारूपाश्च धातवो घुमंज्ञाः स्युर्दापदैपौ विना ।
 घृमोरित्येत्वम् । देहि । दत्तम् । अददात् । अदत्त । दद्यात् ।
 ददीत । देयात् । दासीष्ट । अदात् । अदाताम् । अदुः ।

स्थाघौरिञ्च । १ । २ । १७ ॥

अनयोरिदादेशः स्यात् सिञ्च कित् स्यात् आत्मनेपदे ।
 अदित । अदास्यत् । अदास्यत । डुधाञ् धारणपोषणयोः ॥१०॥
 दधाति ।

दधस्तथोश्च । ८ । २ । ३८ ॥

द्विरुक्तस्य भषन्तस्य धाजो वशो भष् तथोः प्ररयोः सध्वोश्च
 परतः । धत्तः । दधति । दधासि । धत्यः । धत्ते । दधाते ।

दधत् । धत्से । धडे । धुसंदिडावभ्यासलोपश्च । धेहि । अदधात् ।
अधत्त । दध्यात् । दधीत । धेयात् । धासीष्ट । अधात् । अधित ।
अधास्यत् । अधास्यत । षिजिर् शौचपोषणयोः ॥ ११ ॥

इर इत्संज्ञा वाच्या ।

निजां तयाणां गुणः श्लौ । ७ । ४ । ५७ ॥

निज्विज्विषामभ्यामस्य गुणः स्यात् श्लौ । नेनेक्ति । नेनिक्तः ।
नेनिजति । नेनिक्ते । निनेज । निनिजे । नेक्ता । नेच्यति ।
नेक्ष्यते । नेनेक्त्तु । नेनिग्धि ।

नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके । ७ । ३ । ८७ ॥

लघूपधगुणो न । नेनिजानि । नेनिक्ताम् । अनेनेक् । अने
निक्ताम् । अनेनिजुः । अनेनिजम् । अनेनिक्त । नेनिज्यात् ।
निज्यात् । नेनिजीत । निक्षीष्ट ।

इरितो वा । ३ । २ । ५७ ॥

इरितो धातोश्च्लेरङ् वा स्यात् परस्मैपदेषु । अनिजत् ।
अनेक्षीत् । अनिक्त । अनेच्यत् । अनेक्षत ।

इति जुहोत्यादयः ।

अथ दिवादयः ।

दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्ति-
गतिषु ॥ १ ॥

दिवादिभ्यः श्यन् । ३ । १ । ६६ ॥

शपोऽपवादः हलि चेति दीर्घः । दीव्यति । दिदेव ।
देविता । देविष्यति । दीव्यतु । अदीव्यत् । दीव्येत् । दीव्यात् ।

अदेवीत् । अदेविष्यत् । एवं षिवु तन्तुसन्तानि ॥ २ ॥ नृती
गात्रविच्छेपे ॥ ३ ॥ नृत्यति । ननर्त्त । नर्त्तिता ।

सेऽसिचि कृतचृतक्कृदददन्तः । ७ । २ । ५७ ॥

एभ्यः सिज्भिन्नस्य सादेराद्धातुकस्येड् वा । नर्त्तिष्यति ।
नर्त्स्यति । नृत्यत् । अनृत्यत् । नृत्येत् । नृत्यात् । अनर्त्तित् ।
अनर्त्तिष्यत् । अनर्त्स्यत् । त्वसी उद्देशे ॥ ४ ॥ वाभ्राशेति श्यन्वा ।
त्वस्यति । त्वसति । तत्राम ।

वा जृभ्रमुत्रसाम् । ६ । ४ । १२४ ॥

एयाङ्ङिति लिटि सेटि थलि च एत्वाभ्यामनोपो वा ।
त्वमतुः । तत्रमतुः । त्वेमिथ । तत्रमिथ । त्वमिता । शो तन्
करणे ॥ ५ ॥

ओतः श्यनि । ७ । ३ । ७१ ॥

नोपः स्यात् श्यनि । श्यति । श्यतः । श्यन्ति । शर्शो ।
शशतुः । शशुः । शाता । शास्यति ।

विभाषा प्राघट्शाक्कामः । २ । ४ । ७८ ॥

एभ्यः सिचो लुग्वा परस्मैपदेषु । अशात् । अशाताम् ।
अशुः ।

यमरमनमातां सक्च । ७ । २ । ७३ ॥

एषां ङक् एभ्यः सिच इट् परस्मैपदेषु । इट्सकौ । अग
मीत् । अशासिष्टाम् । को केदने ॥ ६ ॥ क्यति । षोऽन्तकर्मणि
॥ ७ ॥ स्यति । ससी । दो अवखण्डने ॥ ८ ॥ द्यति । ददौ ।
देयात् । अदात् । व्यध ताङ्ने ॥ ९ ॥

ग्रह्ज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छति-

भृञ्जतीनां ङिति च । ६ । १ । १६ ॥

एषां संप्रसारणं स्यात् किति ङिति च । विध्यति ।
विव्याध । विविधत् । विविधुः । विव्यधिय । विव्यद्ध । व्यद्धा ।
व्यत्स्यति । विध्येत् । विध्यात् । अव्यात्कीत् । पुष पुष्टी ॥ १० ॥
पुष्यति । पुपोष । पुपोषिथ । पोष्टा । पोच्यति ।

पुषादीत्यङ् । अपुषत् । शुष शोषणे ॥ ११ ॥ शुष्यति ।
शुशोष । अशुषत् । णश अदर्शने ॥ १२ ॥ नश्यति । ननाश ।
नशत् ।

रधादिभ्यश्च । ७ । २ । ४५ ॥

वलाद्याङ्घातुकस्य वेट् । नेशिणः ।

मसजिनशोर्भालि । ७ । १ । ६० ॥

नुम्, ननञ्, नेशिव, नेशिम, नशिता, नंष्टा, नशिष्यति,
नश्याति, नश्यतु, अनश्यत्, नश्येत्, नश्यात्, अनशत्, पृङ्,
प्राणिप्रसवे ॥ १३ ॥ मृत्यते, सुषुवे, क्रादिनियमाटिट्, सुषुविषे
सुषुविवर्हे, सुषुविमर्हे, सोता, सविता, दूङ् परितापे ॥ १४ ॥
दृत्यते । टोङ् क्षये ॥ १५ ॥ दीयते ।

दीङो युङ्क्वि क्ङिति । ६ । ४ । ६३ ॥

दीङः परस्याजादेः क्ङिटाङ्घातुकस्य युट् । वुग्युटाववङ्,
यणोः सिद्धौ वक्तव्यौ । दिदीये ।

मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च । ६ । १ । ५० ॥

एषामात्वं ल्यपि, चादशित्येज् निमित्तं । दाता, दास्यति,
अदास्त, डीङ्, विद्यायसा गतौ ॥ १६ ॥ डीयते, डिष्ते, डयिता,

पीड् पानि ॥ १७ ॥ पीयते, पीता, अपेष्ट, माड् मानि ॥ १८ ॥
मायते, ममे, जनी प्रादुर्भावि ॥ १९ ॥

ज्ञाजनीर्जा । ७ । ३ । ७६ ॥

अनयोः जादेशः स्यात् शिति । जायते, जज्ञे, जनिता,
जनिष्यते ।

टीपजनबुधपूरितायिष्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् ।

। ३ । १ । ६१ ॥

एभ्यश्च्लेश्चिगवा स्यात् एकवचने तशब्दे परे ।

चिगो लुक् । ६ । ४ । १०४ ॥

चिगः परस्य तशब्दस्य लुक् स्यात् ।

जनिवध्योश्च । ७ । ३ । ३५ ॥

अनयोर्न वृद्धिश्चिणि ज्गिति कृति च । अजनि, अजनिष्ट,
दीपी दीप्ती ॥ २० ॥ दीप्यते, टिदीपे, अदीपि, अदीपिष्ट, पट
गता ॥ २१ ॥ पद्यते, पेटे, पत्ता, पत्सीष्ट ।

चिग् ते पटः । ३ । १ । ६० ॥

पटश्च्लेश्चिग् ते परे । अपाटि, अपत्माताम्, अपत्मत ।
विद सत्तायाम् ॥ २२ ॥ विद्यते, वेत्ता, अविक्त, बुध अव
गमने ॥ २३ ॥ बुध्यते, बोद्धा, भोत्स्यते, भुत्सीष्ट, अबोधि,
अबुद्ध, अभूत्माताम् । युध सम्प्रहारे ॥ २४ ॥ युध्यते, युयुधे,
योद्धा, अयुद्ध । सृज विसर्गे ॥ २५ ॥ सृज्यते, ससृजे, ससृ-
जिषे ।

सृजिट्शोर्भल्यमकिति । ६ । १ । ५८ ॥

अनयोरम् भलादावकिति । सृष्टा, सृच्यति, सृचीष्ट,

असृष्ट, असृज्जाताम्, सृष तितिचायाम् ॥ २६ ॥ मृष्यति
 मृष्यते, ममर्ष, ममर्षिथ, ममृषिषे, मर्षितासि, मर्षितासे,
 मर्षिष्यति, मर्षिष्यते । णह् वन्धने ॥ २७ ॥ नह्यति, नह्यते,
 ननाह, ननह, नेहिथ, नेहे ॥ नडा, नत्स्यति, अनात्मात्,
 अनह ।

इति दिवादयः ।

स्वादयः ।

षुञ् अभिषवे ॥ १ ॥

स्वादिभ्यः श्नः । ३ । १ । ७३ ॥

शपोऽपवादः, सुनोति, सनुतः, हुशुवोरिति यण् । सुन्वन्ति,
 मन्वः, सनुवः, सनुते, सुन्वति, सुन्वते, सुन्वहे, सनुवहे, सपाव,
 सपुवे, मोता, सुनु, सुनवानि, सुनवे, सुनुयात्, स्यात् ।

स्तमुधृञ्भ्यः परस्मैपदेषु । ७ । २ । ७२ ॥

एभ्यः मिच इट् । असावीत्, असोष्ट, चिञ् चयने ॥ २ ॥
 चिनोति, चिनुते ।

विभाषा चः । ७ । ३ । ५८ ॥

अभ्यासाच्चेः कुत्वं वा सनि लिटि च । चिकाय, चिचाय,
 चिक्ये, चिष्ये, अचेषीत्, अचेष्ट । स्तृञ् आच्छादने ॥ ३ ॥
 स्तृणोति । स्तृणुते ।

शर्पूर्वाः खयः । ७ । ४ । ६१ ॥

अभ्यासस्य शर्पूर्वाः खयः शिष्यन्तेऽन्ये हलो लुप्यन्ते ।
 तस्तार । तस्तारतुः । तस्तारे, गुणोर्त्तीति गुणः, स्तूर्यात् ।

ऋतश्च संयोगादेः । ७ । २ । ४३ ॥

ऋदन्तात् संयोगादेर्लिङ् मिचोरिङ्गा. स्तरिषीष्ट, स्तृषीष्ट,
अस्तरिष्ट, अस्तृत । धूञ् कम्पने ॥ ४ ॥ धूनोति, धूनुते, दुधाव,
स्वरतीति वेट्, दुधविथ, दुधोथ ।

श्राकः किति । ७ । २ । ११ ॥

श्रिञ् एकाच्च उगन्ताच्च गित् कितोरिण् न । इति प्राप्तं ।
क्रादिनियमान्नित्यमिट् । दुधुविष । दुधुवे । अधावीत् । अध
विष्ट । अधोष्ट । अधविष्यत् । अधोष्यत् । अधविष्यताम् ।
अधविष्यत । अधोष्यत ।

इति स्वादयः ।

तुदादयः ।

तुद व्यथने ॥ १ ॥

तुदादिभ्यः शः । ३ । १ । ७७ ॥

शपोऽपवादः । तुदति । तुदते । तुतोद । तुतोदिथ । तुतुदे ।
तोत्ता । अतौत्सीत् । अतुत्त । एद प्रेरणे ॥ २ ॥ नुदति । नुदते ।
नुनोद । नोत्ता । भ्रसज् पाके ॥ ३ ॥ ग्रह्निज्येति सम्प्रसारणम् ।
सस्य झत्वेन शः । शस्य जश्त्वेन जः । भृज्जति । भृज्जते ।

भ्रसजो रोपधयोरमन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४७ ॥

भ्रसजो रेफस्योपधायाश्च स्थाने रमागमो वार्द्धधातुके ।
मित्वादन्यादचः परः । स्थानषष्ठीनिर्देशाद्रोपधयोर्निवृत्तिः ।
बभर्ज । बभर्जतुः । बभर्जिथ । बभर्ष्ट । बभ्रज्ज । बभ्रज्जतुः ।
बभ्रज्जिथ । स्कोरिति सलोपः । ब्रश्चेति षः । बभ्रष्ट । बभर्ज्ज ।

बभ्रजे । भर्षा । भ्रष्टा । भ्रद्यति । भर्द्यति । क्ङिति रमागमं
बाधित्वा सम्प्रसारणं पूर्वविप्रतिषेधेन । भृज्यात् । भृज्यास्ताम् ।
भृज्यासुः । भर्क्षीष्ट । भ्रक्षीष्ट । अभ्रक्षीत् ॥ अभर्क्षीत् अभर्ष्ट ।
अभ्रष्ट । कृष विलेखने ॥ ४ ॥ कृषति । कृषते । चकर्ष ।
चकृषे ।

अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् । ६ । १ । ५६ ॥

उपदेशेऽनुदात्तो य ऋदुपधस्तस्यां वा भलादावकिति ।
क्रष्टा । कर्षा । कृक्षीष्ट ।

सृग् सृष कृष तृप टृपेस्त्र्लेः सिज्वा वाच्यः । अक्राक्षीत् ।
अक्राक्षीत् । अक्रक्षत् । अक्रष्ट । अक्रक्षाताम् । अक्रक्षन्त । मिल
मङ्गमे ॥ ५ ॥ मिलति । मिलते । मिमेल । मेलिता । अमेलीम् ।
मुच्ल मोचने ॥ ६ ॥

शे मुचादीनाम् । ७ । १ । ५६ ॥

मुच्लिप्विद् लुप्सिच् कृत् खिद् पिशां नुम् । मुञ्चति ।
मुञ्चते । मोक्ता । मुच्यात् । मुक्षीष्ट । अमुचत् । अमुक्त । ममु-
क्षाताम् । लुप्लक्षेदने ॥ ७ ॥ लुम्पति । लुम्पते । लोप्ता । अलु-
पत् । अलुप्त । विदुल्ललाभे ॥ ८ ॥ विन्दति । विन्दते । विवेद ।
विविदे । व्याघ्रभूतिमते सेट् । वेदिता । भाष्यमतेऽनिट् । परि-
वेत्ता । षिच क्षरणे ॥ ९ ॥ सिञ्चति । सिञ्चते ।

लिपिसिचिह्नश्च । ३ । १ । ५३ ॥

एभ्यश्चलेरङ् । असिचत् ।

आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । ३ । १ । ५४ ॥

लिपिसिचिह्नः परस्य च्चुरङ् वा । असिचत ॥ असिक्त ।

लिप उपदेहे ॥ १० ॥ उपदेहो वृद्धिः । लिम्पति । लिम्पते ।
लेप्ता । अलिपत् । अलिपत । अलिप्त ॥

इति उभयपदिनः ॥

तुदादयः ।

कृती च्छेदने ॥ ११ ॥ कृन्तति । चकर्त्त । कर्त्तिता । कर्त्ति
ष्यति । कत्स्यति । अकर्त्तीत् । खिद परिघाते ॥ १२ ॥ खिन्दति ।
चिखेट । खेत्ता । पिश अत्रयवे ॥ १३ ॥ पिंशति । पेशिता ।
ओत्रशू च्छेदने ॥ १४ ॥ वृशति । वप्रथ । वप्रशिय । वप्रष्ठ ।
वप्रिता । व्रष्टा । व्रशियति । व्रक्षति । वृश्यात् । अत्रश्रीत् ।
व्यच व्याजीकरणे ॥ १५ ॥ विचति । विव्याच । विविचतुः ।
व्यचिता । व्यचिष्यति । विच्यात् । अव्याचीत् । अव्यचीत् ।
व्यचेः कुटादित्वमनमीति तु नेह प्रवर्त्तते । अनमीति पर्युदा
मेन कृन्मात्रविषयत्वात् । उक्लि उच्छे ॥ १६ ॥ उक्कः कणश-
आदानम् । कणिशायर्जनं शिलमिति यादवः । ऋक्कृ गती
न्द्रियप्रलयमूर्तिभवेषु ॥ १७ ॥ ऋक्कृति । ऋक्कृत्यतामिति
गुणः । द्विहल्यहणस्यानेकहलुपलक्षणत्वात् नुट् । आनर्क्त ।
आनर्क्तुः । ऋक्कृता । उक्क उत्सर्गे ॥ १८ ॥ उक्कति । लुभ
विमोहने ॥ १९ ॥ लुभति ।

तीप्तसहलुभरुषरिषः । ७ । २ । ४८ ॥

इच्छत्यादेः परस्य तादेराईधातुस्येडा स्यात् । लोभिता ।
लोब्धा । लोभिष्यति । तृप तृप्फ तृप्तौ ॥ २० ॥ २१ ॥ तृपति ।
ततर्प । तर्पिता । अतर्पीत् । तृप्फति ।

श्री तृप्फादीनां ङम् वाच्यः । आदिशब्दः प्रकारे । तेन येऽत्र

नकारानुपज्ञास्ते लम्फादयः । तलम्फ । लम्फात् । मृड् पृड्
 सखने ॥ २२ ॥ २३ ॥ मृडति । पृडति । सुन गतौ ॥ २४ ॥
 सुनति । इषु इच्छायाम् ॥ २५ ॥ इच्छति । एषिता । एष्टा ।
 एषिथति । इथात् । ऐषीत् । कुट कौटिल्ये ॥ २६ ॥ गाड्
 कुटादीति डित्वम् । चुकुटिथ । चुकोट । चुकुट । कुटिता ।
 पुट संश्लेषणे ॥ २७ ॥ पुटति । पुटिता । स्फुट विकसने ॥ २८ ॥
 स्फुटति । स्फुटिता । स्फुर स्फुल सञ्चलने ॥ २९ ॥ ३० ॥ स्फुरति ।
 स्फुलति ।

स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः । ८ । ३ । ७६ ॥

षत्वं वा निस्फुरति निष्फुरति । णू स्तवने ॥ ३१ ॥
 परिणूतगुणोदयः । नुवति । नुनाव । नुविता । टुममजो
 शुद्धौ ॥ ३२ ॥ मज्जति । ममज्ज । ममज्जिनशोरिति नुम् ।

ममजेरन्यात् पूर्वी नुम् वाच्यः । संयोगादिलोपः । ममं
 क्थ । ममज्जिथ । मड्क्ता । मड्क्थति । अमाङ्क्षीत् । अमाङ्
 क्षाम् । अमाङ्क्षुः । रुजो भङ्गे ॥ ३३ ॥ रुजति । रोक्ता
 रोक्षति । अरीक्षीत् । भुजो कौटिल्ये ॥ ३४ ॥ रुजिवत् । विग
 प्रवेशने ॥ ३५ ॥ विगति । मृग आमर्शने ॥ ३६ ॥ आमर्शनं
 स्पर्शः । अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् । अम्राक्षीत् ।
 अमार्क्षीत् । अमृक्षत् । षद्लृ विगरणगत्यवसादनेषु ॥ ३७ ॥
 सीदतीत्यादिषद्लृ शातने ॥ ३८ ॥

शदेः शितः । १ । ३ । ६० ॥

शिङ्गाकिनोऽस्मात्तडानौ स्तः । शीयते । शीयताम् । शीयेत ।
 अशीयत । शशाद । शत्ता । शत्स्यति । अशदत् । अशत्स्यत् ।
 कृ विक्षेपे ॥ ३९ ॥

ऋत द्रुडातोः । ७ । १ । १०० ॥

किरति । चकार । चकरतुः । चकरुः । करिता । करीता ।
कीर्यात् ।

किरतौ लवने । ६ । १ । १४० ॥

उपाक्किरतेः सुट् क्केदने । उपाक्किरति ।

अडभ्यासव्यवायेऽपि । ६ । १ । १३६ ॥

सुट्कात्पूर्वं इति वक्तव्यम् । उपाक्किरत् । उपचस्कार ।

हिंसायां प्रतेश्च । ६ । १ । १४१ ॥

उपात् प्रतेश्च किरतः सुट् हिंसायाम् । उपाक्किरति । प्रति-
क्किरति । गृ निगरणम् ॥ ४० ॥

अचि विभाषा । ८ । २ । २१ ॥

गिरतः र्गफस्य लोऽजादौ प्रत्यये । गिलति । गिरति ।
जगान् । जगार । जगलिथ । जगरिथ । गलिता । गलीता ।
गरिता । गरीता । प्रच्छ् ज्ञीप्सायाम् ॥ ४१ ॥ ग्रहिज्या इति
मस्यसारणम् । पृच्छति । पप्रच्छ । पप्रच्छतुः । पप्रच्छुः । प्रष्टा ।
प्रच्छति । अप्राचोत् । मृड् प्राणत्यागे ॥ ४२ ॥

म्रियतेर्लुडलिडोश्च । १ । ३ । ६१ ॥

लुड् लिडोः शितश्च प्रकृतिभूतान्मृडस्तड् नान्यत्र । डित्वं
स्वरार्थम् । रिड् । इयड् । म्रियते । ममार । मर्त्ता । मरिष्यति ।
मृषीष्ट । अमृत । पृञ् व्यायामे ॥ ४३ ॥ प्रायेणायं व्याड्पूर्वः ।
व्याप्रियते । व्याप्रे व्याप्राते । व्यापरिष्यते । व्यापृत । व्यापृषा-
ताम् । जुषी प्रीतिसेवनयोः ॥ ४४ ॥ जुषते । जुषुषि । ओविर्जो
भयचलनयोः ॥ ४५ ॥ प्रायेण उत्पूर्वः । उद्विजते ।

विज इट् । १ । २ । २ ॥

विजेः पर इडादिप्रत्ययो डिङ् । उडिजिता ।

इति तुदादयः ।

रुधादयः ।

रुधिरावणे ॥ १ ॥

रुधादिभ्यः अम् । ३ । १ । ७८ ॥

शपोऽपवाटः । रुणङि । असारलोपः । रुन्ङः । रुन्धनि ।
 रुणत्मि । रुन्ङः । रुन्ध । रुणध्मि । रुन्ध्वः । रुन्धः ।
 रुन्धे । रुन्धाते । रुन्धते । रुन्त्से । रुन्धायै । रुन्धे । रुन्ध ।
 रुन्धहे । रुन्धहे । रुरोध । रुरुधे । रोडा । रोत्स्यति ।
 रोत्स्यते । रुणङु । रुन्डात् । रुन्डाम् । रुन्धन्तु । रुन्डि ।
 रुणधानि । रुणधाव । रुणधाम । रुन्डाम् । रुन्धाताम् ।
 रुन्धताम् । रुन्त्स्र । रुणधे । रुणधावहे । रुणधामहे ।
 अरुणत् । अरुणद् । अरुन्डाम् । अरुन्धन् । अरुन्ध । अरु-
 न्धाताम् । अरुन्धत । रुन्ध्यात् । रुन्धोत । रुन्ध्यात् । रुत्सीष्ट ।
 अरुधत् । अरौत्मीत् । अरोत्स्यत । भिदिर् विटारणे ॥ २ ॥
 छिदिर् द्वैधीकरणे ॥ ३ ॥ युजिर् योगे ॥ ४ ॥ रिचिर् विरे-
 चने ॥ ५ ॥ रिणक्ति । रिङ्क्ते । रिण्च । रिक्ता । रिच्यति ।
 अरिणक् । अरिचत् । अरैक्षीत् । अरिक्तः । विचिर् पृथग्-
 भावे ॥ ६ ॥ विनक्ति । विङ्क्ते । क्षुदिर् संपेषणे ॥ ७ ॥ क्षुणक्ति ।
 क्षुन्ते । क्षीत्ता । अक्षुदत । अक्षीत्मीत् । अक्षुत्त । उच्छृदिर्
 दोषित्पेयनयोः ॥ ८ ॥ कृणक्ति । कृन्ते । चच्छृद् । सेऽसिचौति
 वेट् चच्छृत्से । चच्छृदिषे । कर्दिता । कर्दिष्यति । कर्त्स्यति ।

अच्छृदत् । अच्छृदीत् । अच्छृदिष्ट । उच्छृदिर् हिंसानादरयोः ॥८॥
 तृणन्ति । तृन्ते । कृतौ वेष्टने ॥ १० ॥ कृणन्ति । तृहृ हिसि
 हिंसायाम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

तृणाह इम् । ७ । ३ । ६२ ॥

तृहः अमि कृते इम् हलादौ पिति । तृणन्ति । तृणन्तः ।
 ततर्ह । तर्हिता । अतृणोत् । आन्नलोपः । हिनस्ति । जिहिंस ।
 हिंसिता । उन्दी क्लेदने ॥ ३१ ॥ उनन्ति । उन्तः । उन्दन्ति ।
 उन्दाञ्चकार । औन्त् । औन्ताम् । औन्दन् । औनः । औन्दम् ।
 अञ्ज व्यक्तिस्रक्षणकान्तिगतिषु ॥ १४ ॥ अनन्ति । अङ्क्तः ।
 अञ्जन्ति । आनञ्ज । आनञ्जिय । आनङ्क्थ । अञ्जिता ।
 अङ्क्ता । अङ्ग्धि । अनजानि । आनक् ।

अञ्जेः सिचि । ७ । २ । ७१ ॥

अञ्जेः सिचो नित्यमिट् । आञ्जीत् । तञ्च सङ्कोचने ॥१५॥
 तनक्ति । तङ्क्ता । तञ्जिता । ओविर्जो भयचलनयोः ॥ १५ ॥
 विनक्ति । विङ्क्तः । विज इडिति डित्वम् । विविजिथ ।
 विजिता । अविनक् । अविर्जीत् । शिष्त्वविशेषणे ॥ १७ ॥
 शिनष्टि । शिंष्टः । शिंषन्ति । शिनन्ति । शिशेष । शिशेषिय ।
 शिष्टा । शिष्यति । हेर्धिः । शिषिष्ट । शिनघ्राणि । अशिनट् ।
 शिंष्यात् । शिष्यात् । अशिषत् । एवं पिप्ल्व सधूर्णने ॥ १८ ॥
 भञ्जो ग्रामदर्दने ॥ १९ ॥

आन्नलोपः । ६ । ४ । २३ ॥

अमः परस्य नस्य लोपः स्यात् । मनक्ति । बभञ्जिय ।
 बभङ्क्थ । भङ्क्ता । भङ्ग्धि । अभाङ्क्तीत् । भुज पालना-
 भ्यवहारयोः ॥ २० ॥ भुनक्ति । भोक्ता । भोक्ष्यति । अभुनक् ।

भुजोऽनवने । १ । ३ । ६६ ॥

तडानो स्तः । ओदनभुङ्क्ते । अनवने किम् । मङ्घीं
भुनक्ति । जिदन्धी दीप्ती ॥२१॥ इन्हे । इन्धाते । इन्धते । इन्धे ।
इन्हे । इन्धाञ्चक्रे । इन्धिता । इन्धाम् । इन्धाताम् । इन्धै ।
ऐन्ध । ऐन्धाताम् । ऐन्धाः । विद विचारणे ॥ २२ ॥ विन्ते ।
वेत्ता ।

इति रुधादयः ।

तनादयः ।

तमु विस्तारि ॥ १ ॥

तनादिकृञ्भ्यः उः । ३ । १ । ७६ ॥

शपोऽपवादः । तनोति । तनुते । ततान । तने । तनितामि ।
तनितामे । तनिथ्यति । तनिथ्यते । तनुताम् । अतनोत् । तनु
यात् । तन्वीत । तन्यात् । तनिषीष्ट । अतनीत् । अतानीत् ।

तनादिभ्यस्तथासोः । २ । ४ । ७६ ॥

तनादेः सिचो वा लुक् तथासोः । अतत अतनिष्ट ।
अतथाः । अतनिष्ठाः । अतनिथ्यत् । अतनिथ्यत । षण्णु दाने ॥२॥
सनोति । सनुते ।

ये विभाषा । ६ । ४ । ४३ ॥

जनसनखनामात्वं वा यादौ क्ङिति । मायात् ।
सन्यात् ।

जनसनखनां सन्भ्रलोः । ६ । ४ । ४२ ॥

एषामाकारः सनि भ्रलादौ क्ङिति । असात । असनिष्ट ।

असाथाः । असनिष्ठाः । क्षण हिंसायाम् ॥ ३ ॥ क्षणोति ।
 क्षणुते । क्षान्तेति न वृद्धिः । अक्षणीत् । अक्षत । अक्षणिष्ट ।
 अक्षथाः । अक्षणिष्ठाः । क्षिणु च ॥ ४ ॥ उपत्यये लघूपधस्य
 गुणो वा । क्षिणोति । क्षेणोति । क्षेणिता । अक्षेणीत् । अक्षित ।
 अक्षेणिष्ट । तृण अदने ॥ ५ ॥ तृणोति । तर्णोति । तृणते ।
 तर्णुते । डुकृञ् करणे ॥ ६ ॥

अत उत्सार्वधातुके । ६ । ४ । ११० ॥

कुरुतः ।

न भकुर्कुगाम् । ८ । २ । ७६ ॥

भस्य कुर्कुरोरुपधाया न दीर्घः । कुर्वन्ति ।

नित्यङ्करोतेः । ६ । ४ । १०८ ॥

करोतेः प्रत्ययोकारस्य नित्यं लोपो ष्वोः । कुर्वः । कुर्ष्यः ।
 कुरुते । चकार । चक्रे । कर्त्ता । करिष्यति । करिष्यते । करोतु ।
 कुरुताम् । अकरोत् । अकुरुत ।

ये च । ६ । ४ । १०६ ॥

कृञ् उलोपो यादौ प्रत्यये । कुर्यात् । कुर्वीत । क्रियान् ।
 कृषीष्ट । अकार्षीत् । अकृत । अकरिष्यत् । अकरिष्यत ।

सम्परिभ्याङ्करोतौ भूषणे । ६ । १ । १३७ ॥

समवाये च । ६ । १ । १३८ ॥

सृट् । संस्करोति । अलङ्करोतीत्यर्थः । संस्पर्शन्ति । संघी-
 भवन्तीत्यर्थः । सम्पूर्वस्य क्वचिदभूषणेऽपि सृट् । संस्कृतश्चा
 इति ज्ञापकात् ।

उपात् प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारिषु च

। ६ । १ । १३६ ॥

कृञः सुट् । चात् प्रागुक्तयोरर्थयोः । प्रतियत्नो गुणधानम् ।
विकृतमेव वैकृतं विकारः । वाक्याध्याहार आकाङ्क्षैकदेश
पूरणम् । उपस्कृता कन्या । उपस्कृता ब्राह्मणाः । एधोटकस्यो-
पस्कृते । उपस्कृतं भुङ्क्ते । उपस्कृतं ब्रूते । वनु याचने ॥ ७ ॥
वनुते । ववने । मनु अवबोधने ॥ ८ ॥ मनुते । मेने । मनिता ।
मनिष्यते । मनुताम् । अमनुत । भन्वीत । मनिषीष्ट । अम-
निष्ट । अमनिष्यत ।

इति तनादयः ।

क्रादयः ।

ङुक्रोञ् द्रव्यविनिमये ॥ १ ॥

क्रादिभ्यः श्वा । ३ । १ । ८१ ॥

शपोऽपवादः । क्रीणाति । ईहल्यघोः । क्रीणीतः । श्वाभ्य-
स्तयोरगतः । क्रीणन्ति । क्रीणासि । क्रीणीथः । क्रीणीथ ।
क्रीणामि । क्रीणीवः । क्रीणीमः । क्रीणीते । क्रीणाते । क्रीणते ।
क्रीणीषे । क्रीणाथे । क्रीणीध्वं । क्रीणे । क्रीणीवहे । क्रीणी-
महे । चिक्राय । चिक्रियतुः । चिक्रियुः । चिक्रेथ । चिक्रियथ ।
चिक्रिये । क्रेता । क्रेथति । क्रेथते । क्रीणातु । क्रीणीतात् ।
क्रीणीताम् । अक्रीणात् । अक्रीणीत् । क्रीणीयात् । क्रीणीत ।
क्रीयात् । क्रेषीष्ट । अक्रेषीत् । अक्रेष्ट । अक्रेथत् । अक्रेथत ।
प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च ॥ २ ॥ प्रीणाति । प्रीणीते श्रीञ् पाके
॥ ३ ॥ श्रीणाति । श्रीणीते । मीञ् हिंसायाम् ॥ ४ ॥

हिनुमीना । ८ । ४ । १५ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात् परस्यैतयोर्नस्य णः स्यात् । प्रमी
णाति । प्रमीणोते । मीनातीत्यात्वम् । ममी । मिस्यतुः ।
ममिथ । ममाथ । मिस्ये । माता । मास्यति । मीयात् । मामीष्ट ।
अमासीत् । अमासिष्टाम् । अमास्त । षिञ् बन्धने ॥ ५ ॥
मिनाति । मिनीते । मिषाय । मिष्ये । सेता । स्कुञ् आप्र-
वने ॥ ६ ॥

स्तन्भुस्तन्भुस्कन्भुस्कन्भुस्कुञ्भ्यः शुश्च

। ३ । १ । ८२ ॥

चात् आ । स्कुनोति । स्कुनते । स्कुनाति । स्कुनीते ।
चुस्काव । चुस्कुवे । स्कोता । अस्कीषीत् । अस्कोष्ट । स्तन्
भादयश्चत्वारः सौत्राः सर्वे रोधनार्थाः परस्मैपदिनः ।

हलःश्लःशानञ्झौ । ३ । १ । ८३ ॥

स्तभान ।

जृस्तुन्भुमुचुम्बुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुशिवभ्यश्च

। ३ । १ । ५८ ॥

चूर् रङ् वा ।

स्तन्भेः । ८ । ३ । ६७ ॥

स्तन्भेः सौत्रस्य सस्य षः स्यात् । व्यष्टभत् । अस्तभीत् ।
मुञ् बन्धने ॥ ७ ॥ युनाति । युनीते । योता । क्रूञ् शब्दे ॥ ८ ॥
क्रूनाति । क्रूनीते । क्रूविता । दृञ् हिंसायाम् ॥ ८ ॥ दृणाति ।
दृणीते । दूञ् हिंसायाम् ॥ १० ॥ दूणाति दूणीते । पूञ्
पवने ॥ ११ ॥

ग्रहीषीष्ट । ह्यन्तेति न वृद्धिः अग्रहीत् । अग्रहीष्टाम् । अग्र-
हीष्ट । अग्रहीषाताम् । कुष निष्कर्षे ॥ १८ ॥ कुष्णाति ।
कोषिता । अश भोजने ॥ १९ ॥ अश्नाति । आश । अशिता ।
अशिष्यति । अश्नातु । अशान । मुष स्तेये ॥ २० ॥ मोषिता ।
मुषाण । ज्ञा अवबोधने ॥ २१ ॥ जज्ञौ । वृड् सम्भुक्तौ ॥ २२ ॥
वृणीते । ववृषे । ववृष्टे । वरिता । वरीता । अवरिष्ट । अवरीष्ट ।
अवृत ।

इति क्रादयः ।

चुरादयः ।

चुर स्तेये ॥ १ ॥

सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचव-

र्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् । २ । १ । २५ ॥

स्वार्थे । पुगन्तेति गुणः । सनाद्यन्ता इति धातुत्वम् ।
तिप्शवादि । गुणयादेशौ । चोरयति ।

णिचश्च । १ । ३ । ७४ ॥

णिजन्तादात्मनेपदं कर्त्तृगामिनि क्रियाफले । चोरयते ।
चोरयामास । चोरयिता । चोर्यीत् । चोरयिषीष्ट । णिञ्चितीति
चङ् । णी चङीति ङ्रस्वः । चङि द्वित्वम् । हलादिः शेषः ।
दोर्घा लघोरित्यभ्यासस्व दोर्घः । चूचुरत् । अचूचुरत् । कथ
वाक्यप्रबन्धे ॥ २ ॥ अस्योपः ।

अचः परस्मिन् पूर्वविधौ । १ । १ । ५७ ॥

परनिमित्तोऽजादेशः स्थानिवत् स्थानिभूतादचः पूर्वत्वेन

दृष्टस्य विधौ कर्त्तव्ये । इति स्थानिवत्वान्नोपधादृद्धिः । कथ-
यति । अग्लोप्रित्वाद्दीर्घसन्वज्ञावौ न । अचकथत् । गण संख्यानं
॥ ३ ॥ गणयति ।

ई च गणः । ७ । ४ । ६७ ॥

गणयन्तरभ्यासस्य ईत्स्याच्चादृष्ट् परे णौ । अजीगणत् ।
अजगणत् ।

इति चुरादयः ।

अथ ग्यन्ताः ।

स्वतन्त्रः कर्त्ता । १ । ४ । ५४ ॥

क्रियायां स्वातन्त्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्त्ता स्यात् ।

तत्प्रयोजको हेतुश्च । १ । ४ । ५५ ॥

कर्त्तुः प्रयोजको हेतुसंज्ञः कर्त्तृसंज्ञश्च ।

हेतुमति च । ३ । १ । २६ ॥

प्रयोजकव्यापारे प्रेषणादौ वाच्ये धातोर्णिच् । भवन्तम्भे र-
यति । भावयति ।

ओः पुयण् ज्यपरि । ७ । ४ । ८० ॥

सनि परे यदङ्गन्लदवयवाम्यासात् इत्स्यात् पवर्गयण
जकारेष्ववर्णपरिषु परतः । अवीभवत् । षा गतिनिवृत्तौ ।

अर्त्तिङ्गीव्लोरी ऋयीच्चाय्यातां पुङ्णौ

। ७ । २ । ३६ ॥

स्थापयति ।

तिष्ठतेरित् । ७ । ४ । ५ ॥

उपधायाश्चङ् परे णी । अतिष्ठिपत् । घट चेष्टायाम् ।

मितां ऋस्वः । ६ । ४ । ६२ ॥

घटादीनां ञपादीनाञ्च ऋस्वः । घटयति । ञप ज्ञाने ज्ञापने च । ञपयति । अजिञ्जपत् ।

इति ग्यन्तप्रक्रिया ।

अथ सन्नन्ताः ।

धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा

। ३ । १ । ७ ॥

इषिकर्मणो धातोरिषिकैककर्तृकात् सम् वा इच्छायाम् ।
पठ व्यक्तायां वाचि ।

मन्यङाः । ६ । १ । ६ ॥

सन्नन्तस्य यङन्तस्य च प्रथमस्य एकाचो द्वे स्तोऽजादेस्तु
द्वितीयस्य । मन्यतः । पठितुमिच्छति । पिपठिषति । कर्मणः
किम् । गमर्ननेच्छति । समानकर्तृकाल्किम् । शिष्याः पठन्स्त्रिती-
च्छति गुरुः । वाग्रहणाद्वाक्यमपि । लुङ् सनोर्घस्र्ल ।

सः स्यार्द्धधातुके । ७ । ४ । ४६ ॥

मस्य तः स्यात्सादावार्द्धधातुके । अत्तुमिच्छति जिघत्सति ।
एकाच इति नेट् ।

अञ्जनगमां सनि । ६ । ४ । १६ ॥

अजन्तानां हन्तेरजादेशगमेश्च दीर्घा भ्रलादी सनि ।

इको भल् । १ । २ । ६ ॥

इगन्ताज्जलादिः सन् कित् । ऋत इडातोः । कर्तुमिच्छति ।
चिकीर्षति ।

सनि ग्रहगुहोश्च । ७ । २ । १२ ॥

ग्रहेर्गुहेरुगन्ताच्च सन् इल् न स्यात् । बुभूषति ।

इति सन्नन्ताः ।

अथ यङन्ताः ।

धातोरिकाचो ह्लादिः क्रियासमभिहारे यङ्

। ३ । १ । २२ ॥

पौनःपुन्ये भृशाथं च द्यौत्ये धातोरिकाचो ह्लादेर्यङ् ।

गुणो यङ्लुकोः । ७ । ४ । ८२ ॥

अभ्यासस्य गुणो यङि यङ्लुकि च । डिदन्तत्वादात्मने-
पदम् । पुनः पुनरतिशयेन वा भवति । बोभूयते । बोभूया-
ञ्चक्रे । अबोभूयिष्ट ।

नित्यं कौटिल्ये गतौ । ३ । १ । २३ ॥

गत्यर्थाकौटिल्य एव यङ् न तु क्रियासमभिहारे ।

दीर्घोऽकितः । ७ । ४ । ८३ ॥

अकितोऽभ्यासस्य दीर्घो यङ्लुकोः । कुटिलं व्रजति । वा
व्रज्यते ।

यस्व हलः । ६ । ४ । ४६ ॥

हलः परस्य यस्य लोप आर्द्धधातुके । आदेः । परस्व । अतो
लोपः । वाव्रजाञ्चक्रे वाव्रजिता ।

रीगृदुपधस्य च । ७ । ४ । ६० ॥

ऋदुपधस्य धातोरभ्यासस्य रीगागमो यङ्लुकोः । वरी-
वृच्यते । वरीवृताञ्चक्रे । वरीवृतिता ।

जृभ्नादिषु च । ८ । ४ । ३६ ॥

णत्वं न स्यात् । नरीनृत्यते । जरीगृह्यते ।

इति यङन्तप्रक्रिया ।

अथ यङ्लुगन्ताः ।

यङोऽचि च । २ । ४ । ७४ ॥

यङोऽचि प्रत्यये लुक् स्याच्चकारात्तं विनापि क्वचित् ।
अनैमित्तिकोऽयम् । अन्तरङ्गत्वादादौ भवति । ततः प्रत्ययलक्ष-
णेन यङन्तत्वाद् द्वित्वम् । अभ्यासकार्यम् । धातुत्वान्नडादयः ।
शेषात् कर्त्तरीति परस्मैपदम् । चर्करीतञ्चेत्यदादौ पाठाच्छूपो-
लुक् ।

यङो वा । ७ । ३ । ६४ ॥

यङ्लुगन्तात् परस्य हलादेः पितः सार्वधातुकस्येड् वा
स्यात् । भूसुवोरिति निषेधो यङ्लुकि भाषायां न । बोभूसु-
वोरिति इति छन्दसि निपातनात् । बोभवीति । बोभोति ।
बोभूतः । अब्दभ्यस्तात् । बोभुवति । बोभवाञ्चकार । बोभवा-
माम् । बोभविता । बोभविष्यति । बोभवीतु । बोभोतु । बोभू-
तात् । बोभूताम् । बोभुवतु । बोभूहि । बोभवानि । अबोभ-
वीत् । अबोभोत् । अबोभूताम् । अबोभुवुः । बोभूयात् । बोभू-
याताम् । बोभूयुः । बोभूयात् । बोभूयास्ताम् । यङ्लुगन्ताः ।

गातिस्थेति सिचो लुक् । यङो वेतीट्पत्ते गुणं बाधित्वा नित्य-
त्वाद्गुक् । अबोभूवीत् । अबोभीत् । अबोभूताम् । अबोभूवुः ।
अबोभविथत् ।

इति यङ्लुगन्ताः ।

नामधातवः ।

सुप आत्मनः क्यच् । ३ । १ । ८ ॥

इषि कर्मण एषितुः सम्बन्धिनः सुबन्तादिच्छा।यामर्थं
क्यज् वा ।

सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । २ । ४ । ७१ ॥

एतयोरवयवस्य सुपो लुक् ।

क्यच्चि च । ७ । ४ । ३३ ॥

अवर्णस्य ईः । आत्मनः पुत्रमिच्छति पुत्रीयति ।

नः क्ये । १ । ४ । १५ ॥

क्यच्चि काडि च नान्तमेव पटं नान्यत् । न लोपः राज्ञी
यति । नान्तमेवेति किम् । वाच्यति । हलि च । गीर्यति ।
पूर्यति । धातोरित्येव । नेह । दिवमिच्छति । दिव्यति ।

क्यस्य विभाषा । ६ । ४ । ५० ॥

हलः परयोः कचक्यङीर्लोपो वार्द्धधातुके । आदेः परस्य ।
अतो लोपः । तस्य स्थानिवत्वाद्गुणधुपधगुणो न । समिधिता ।
समिधिता ।

काम्यच्च । ३ । १ । ६ ॥

उक्तविषये काम्यच् । पुत्रमात्मन इच्छति पुत्रकाम्यति ।
ताम्यिता ।

उपमानादाचारि । ३ । १ । १० ॥

उपमानात् कर्मणः सुबन्तादाचारिर्ज्ञे क्यच् । पुत्रमिवा
चरति पुत्रीयति छात्रम् । विष्णु यति द्विजम् ।

सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्त्वा वक्तव्यः । अतो गुणे । कृष्ण
इवाचरति कृष्णति । स्व इवाचरति स्वति । सखौ ।

अनुनासिकस्य क्त्वाः क्ङिति । ६ । ४ । १५ ॥

अनुनासिकान्तस्योपधाया दीर्घः स्यात् क्वी भलादी च
क्ङिति । इदमिवाचरति इदामति । राजेव राजानति । पत्न्या
इव पथीनति ।

कष्टाय क्रमणे । २ । १ । १४ ॥

चतुर्थ्यन्तात् कष्टशब्दादुत्साहे क्यङ् । कष्टाय क्रमते कष्टा-
यते । पापं कर्तुमुत्सहत इत्यर्थः ।

शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे । ३ । १ । १७ ॥

एभ्यः कर्मभ्यः करोत्यर्थे क्यङ् । शब्दङ्करोति शब्दायते ।
तत्करोति तदाचष्टे इति णिच् ।

प्रातिपदिकाद्वात्वर्थे बहुलमिष्टवच्च । प्रातिपदिकाद्वात्वर्थे
णिच् स्यात् । इष्टे यथा प्रातिपदिकस्य पुंवद्भावटिलोपविन्मतुब्-
लोपयणादिलोपप्रस्थस्फाद्यादेशभसंज्ञास्तदृशावपि स्युः । इत्य-
म्लोपः । घटङ्करोत्याचष्टे वा घटयति ।

इति नामधातवः ।

कण्ठादयः ।

कण्ठादिभ्यो यक् । ३ । १ । २७ ॥

एभ्यो धातुभ्यो नित्यं यक् स्यात् स्वार्थे । कण्ठञ् गात्र
विघर्षणे ॥ १ ॥ कण्ठूयति । कण्ठूयते । इत्यादि ।

इति कण्ठादयः ।

आत्मनेपदम् ।

कर्त्तरि कर्मव्यतिहारि । १ । ३ । १४ ॥

क्रियाविनिमये द्योत्यं कर्त्तर्यात्मनेपदम् । व्यतिलुनीते ।
अन्यस्य योग्यं लवनं करोतीत्यर्थः ।

न गतिहिंसार्थभ्यः । १ । ३ । १५ ॥

व्यतिगच्छन्ति । व्यतिघ्नन्ति ।

नेर्विशः । १ । ३ । १७ ॥

निविशते ।

परिव्यविभ्यः क्रियः । १ । ३ । १८ ॥

परिक्रीणीते । विक्रीणीते । अवक्रीणीते ।

विपराभ्याञ्जेः । १ । ३ । १९ ॥

विजयते । पराजयते ।

समवप्रविभ्यः स्थः । १ । ३ । २२ ॥

सन्तिष्ठते । अवतिष्ठते । प्रतिष्ठते । वितिष्ठते ।

अपङ्गवे ज्ञः । १ । ३ । ४४ ॥

शतमपजानीते । अपलपतीत्यर्थः ।

अकर्मकाच्च । १ । ३ । ४५ ॥

सर्पिषो जानीते । सर्पिषोपायेन प्रवर्त्तत इत्यर्थः ।

समस्तृतीयायुक्तात् । १ । ३ । ५४ ॥

रथेन सञ्चरते ।

दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे । १ । ३ । ५५ ॥

समो दाणस्तृतीयान्तेन युक्तादुक्तं स्यात् तृतीया चेच्चतु-
र्थ्ये दास्या संयच्छते कामी ।

पूर्ववत् मनः । १ । २ । ६२ ॥

मनः पूर्वी यो धातुस्तेन तुल्यं सन्नन्तादप्यात्मनेपदं स्यात् ।
एदिधिषते ।

हलन्ताच्च । १ । २ । १० ॥

इक्ममीपाहलः परो भलादिः सन् कित् । निविविचते ।

गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्थप्रतियत्नप्रकथ-
नोपयोगेषु कृजः । १ । ३ । ३२ ॥

गन्धनं सूचनम् । उत्कुरुते सूचयतीत्यर्थः । अवक्षेपणं
भर्त्सनम् । श्येनो वर्त्तिकामत्कुरुते भर्त्सयतीत्यर्थः । ह्रि
मुपकुरुते । सेवत इत्यर्थः । परदारान् प्रकुरुते । तेषु सङ्घसा
प्रवर्त्तते । एधोदकस्योपस्कुरुते गुणमाधत्ते । कथाः प्रकुरुते ।
कथयतीत्यर्थः । शतम् प्रकुरुते धर्मार्थं विनियुङ्क्ते । एषु
किम् । कटङ्करोति । भुजोऽनवने । ओदनं भुङ्क्ते । अनवने
किम् । महीं भुनक्ति ।

इत्यात्मनेपदप्रक्रिया ।

परस्मैपदम् ।

अनुपराभ्यां कृञः । १ । ३ । ७६ ॥

कर्त्तृगे च फले गन्धनादौ च परस्मैपदं स्यात् । अनु-
करोति । पराकरोति ।

अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः । १ । ३ । ८० ॥

क्षिप प्रेरणे । स्वरितेत् । अभिक्षिपति ।

प्राद्वहः । १ । ३ । ८१ ॥

प्रवहति ।

परिर्मृषः । १ । ३ । ८२ ॥

परिमृषति ।

व्याङ्परिभ्यो रमः । १ । ३ । ८३ ॥

रमु क्रीडायाम् । विरमति ।

उपाच्च । १ । ३ । ८४ ॥

यत्नदत्तमुपरमति । उपरमयतीत्यर्थः । अन्तर्भावितण्यर्थो
ऽयम् ।

इति पदव्यवस्था ।

भावकर्मप्रक्रिया ।

भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ ॥

लस्यात्मनेपदम् ।

सार्वधातुके यक् । ३ । १ । ६७ ॥

भावकर्मवाचिनि धातोर्यक् सार्वधातुके । भावः, क्रिया सा

च भावार्थकलकारेणानूद्यते । युष्मदस्मद्भ्यां मास्मानाधिकरण्या-
भावात् प्रथमः पुरुषः । तिङ् वाच्यक्रियाया अद्रव्यरूपत्वेन
द्वित्वाद्यप्रतीतेर्न द्विवचनादि किन्त्वेकवचनमेवोत्सर्गतः । त्वया
मया अन्यैश्च भूयते । बभूवे ।

स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्भ-
नग्रहदृशां वा चिखदिट् च । ६ । ४ । ६२ ॥

उपदेशे योऽच् तदन्तानां हनादीनाञ्च चिणीवाङ्कार्यं
वा स्यात्स्यादिषु भावकर्मणोर्गम्यमानयोः स्यादीनामिडा-
गमश्च । चिण्वद्भावपक्षेऽयमिट् । चिण्वद्भावाद् वृद्धिः । भाविता ।
भविता । भाविष्यते । भविष्यते । भूयताम् । अभूयत । भावि-
षीष्ट । भविषीष्ट ।

चिण् भावकर्मणोः । ३ । १ । ६६ ॥

च्लेशिण् स्याद्भावकर्मवाचिनि ते परे । अभावि । अभा-
विष्यत । अभविष्यत् । अकर्मकोऽप्युपसर्गवशात् सकर्मकः ।
अनुभूयते आनन्दश्रैतेण त्वया मया च । अनुभूयेते । अनु-
भूयन्ते । त्वमनुभूयसे । अहमनुभूये । अन्वभावि । अन्वभावि-
षाताम् । अन्वभविषाताम् । णि लोपः । भाव्यते ॥ भावयाञ्चक्रे ।
भावयाम्बभूवे । भावयामासे । चिखदिट् भाविता । आभीयत्वे
नासिद्धत्वात् णिलोपः । भावयिता । भावयिषीष्ट । अभावि ।
अभाविषाताम् । अभावयिषाताम् । बुभूष्यते । बुभूषाञ्चक्रे ।
बुभूषिता । बुभूषिष्यते । जोभूय्यते । जोभूयिष्यते । अकृतसर्व-
धातुकयोर्दीर्घः । स्तूयते विष्णुः । स्ताविता । स्तोता । स्तावि-
ष्यते । स्तोष्यते । अस्तावि । अस्ताविषानाञ्च णिलोपः । स्ताविषाताम् ।
कृ गतौ । गुणोऽर्त्तिति गुणः । अस्तव । स्तु स्तुव । स्तूर्यते ।

सस्मरे । उपदेशग्रहणाच्चिण्वदिट् । आरिता । अर्त्ता । स्मारिता ।
स्मर्त्ता । अनदितामिति न लोपः । स्त्रस्यते । इदितसु । नन्द्यते ।
सम्भारणम् । इज्यते ।

तनोतेर्यकि । ६ । ४ । ४४ ॥

आदन्तादेशो वा । तायते । तन्यते ।

तपोऽनुतापे च । ३ । १ । ६५ ॥

तपश्चो धिण् न स्यात्कर्मकर्त्तर्यनुतापे च । अन्वतप्त पापेन ।
घुमास्थेतीत्वम् । दीयते । धीयते । ददे ।

आतो युक् चिण्कृतोः । ७ । ३ । ३३ ॥

आदन्तानां युगागमश्चिण्ज्णिति कृति च । दायिता ।
दाता । दायिषीष्ट । दामीष्ट । अदायि । अदायिषाताम् ।
भज्यते ।

भञ्जेश्च चिणि । ६ । ४ । ३३ ॥

न लोपो वा स्यात् । अभाजि । अभञ्जि । लभ्यते ।

विभाषा चिसामलोः । ७ । १ । ६६ ॥

लभेनुम् वा स्यात् । अलम्भि । अलाभि ।

इति भावकर्मप्रक्रिया ।

अथ कर्मकर्त्तृप्रक्रिया ।

यदा कर्मव कर्त्तृत्वेन विवक्षितं तदा सकर्मकाणामप्य
कर्मकत्वात् कर्त्तरि भावे च लकारः ।

कर्मवत् कर्मणा तुल्यक्रियः । ३ । १ । ८७ ॥

कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियः कर्त्ता कर्मवत्स्यात् । कार्या-

तिदेशोऽयम् । तेन यगात्मनेपदचिञ्चिखदिटः स्युः । पच्यते फलम् । भिद्यते काष्ठम् । अपाचि । अभेदि । भावे । भिद्यते काष्ठे न ।

इति कर्मकर्तृप्रक्रिया ।

लकारार्थः ।

अभिज्ञावचने लृट् । ३ । २ । ११२ ॥

धृतिबोधिन्युपपदे भूतानद्यतने धातोर्लृट् । लडोऽपवादः । ऽस निवासे । स्मरसि कृष्णं गोकुले वक्ष्यामः । एवं बुधसे वेतयसे । इत्यादिप्रयोगेऽपि ।

न यदि । ३ । २ । ११३ ॥

यद्योगे उक्तं न । अभिजानामि यद्वने अभुञ्जमहि ।

लट् स्मे । ३ । २ । ११८ ॥

लिटोऽपवादः । यजति स्म युधिष्ठिरः ।

वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवद्वा । ३ । ३ । १३१ ॥

वर्त्तमाने ये प्रत्यया उक्तास्ते वर्त्तमानसामीप्ये भूते भविष्यति च वा स्युः । कदागतोऽसि । अयमागच्छामि । आगमं वा । कदा गमिष्यसि । एष गच्छामि । गमिष्यामि वा ।

हेतुहेतुमतोर्लिङ् । ३ । ३ । १५६ ॥

वा स्यात् । कृष्णं नमिञ्चेत् सुखं यायात् । कृष्णं नंस्यति चेत् सुखं यास्यति । भविष्यत्येवेथते । नेह । हन्तीति पलायते । विधि निमन्त्रणेति लिङ् । विधिः प्रेरणम् । भृत्यादेर्निकृष्टस्य प्रवर्त्तनम् । यजेत । निमन्त्रणं नियोगकरणम् । आवश्यके आहभोजनादौ दौहित्रादेः प्रवर्त्तनम् । इह भुञ्जीत ।

आमन्त्रणं कामचाराऽनुज्ञा । इहासीत । अधीष्टः सत्कारपूर्वको
व्यापारः । पुत्रमध्यापयेत् भवान् । सम्प्रग्रः सम्प्रधारणम् ।
किन्भो वेदमधीयीय उत तर्कम् । प्रार्थनं याञ्जा । भो भोजनं
लभेय । एवं लोट् ।

इति लकारार्थप्रक्रिया ।

इति तिङन्तप्रक्रिया समाप्ता ।

कृदन्ताः ।

धातोः । ३ । १ । ६१ ॥

आवृतीयान्तं ये प्रत्ययास्ते धातोः परे स्युः । कृदतिङिति
कृतमञ्जा ।

वाऽसरूपोऽस्त्रियाम् । ३ । १ । ६४ ॥

अस्मिन् धात्वधिकारेऽसरूपोऽपवादप्रत्यय उत्सर्गस्य बाधको
वा स्यात् स्यधिकारोक्तं विना ।

कृत्याः । ३ । १ । ६५ ॥

ग्वुलृच्चावित्यतः प्राक् कृत्यमञ्जाः स्युः ।

कर्त्तरि कृत् । ३ । ४ । ६७ ॥

इति प्राप्ते ।

तयोरेव कृत्यक्त्तखलर्याः । ३ । ४ । ७० ॥

एते भावकर्मणोरेव स्युः ।

तव्यत्तव्यानीयरः । ३ । १ । ६३ ॥

धातोरिते स्युः । एधितव्यम् । एधनीयं त्वया । भावे औत्-
सर्गिकमेकवचनं क्लीवत्वञ्च । चेतव्यश्चयनीयो वा धर्मस्त्वया ।

कलिमर उपसंख्यानम् । पचेलिमा माषाः । पक्तव्या
इत्यर्थः । भिदेलिमाः सरलाः भेत्तव्याः । कर्मणि प्रत्ययः ।

कृत्यल्युटो बहुलम् । ३ । ३ । ११३ ॥

क्वचित् प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः । क्वचिद्भिभाषा क्वचिदन्यदेव ॥
विधेर्विधानं बहुधा समीक्ष्य चातुर्विधं बाहुलकं वदन्ति ॥ १ ॥
स्नात्यनेनेति स्नानीयं चूर्णम् । दीयतेऽस्मै दानीयो विप्रः ।

अचो यत् । ३ । १ । ६७ ॥

चेयम् ।

ईदयति । ६ । ४ । ६५ ॥

यति परे आत ईत् स्यात् । देयम् । ग्ले यम् ।

पोरदुपधात् । ३ । १ । ६८ ॥

पवर्गान्ताददुपधात् । ण्यतोऽपवादः । शप्यम् । लभ्यम् ।

एतिस्तुगास्वृट्जुषः क्यप् । ३ । १ । १०६ ॥

एभ्यः क्यप् ।

ह्रस्वस्य पिति क्वति तुक् । ६ । १ । ७१ ॥

इत्यः । सुत्यः । शासु अनुशिष्टौ ।

शाम् इदङ् हलोः । ६ । ४ । ३४ ॥

गाम उपधाया इत्थादङि हलादो क्वडिति च शिष्यः ।

इत्यः । आइत्यः । जुष्यः ।

मृजेर्विभाषा । ३ । १ । ११३ ॥

मृजेः क्यच् वा । मृज्यः ।

ऋ ह्लोर्ग्यत् । ३ । १ । १२४ ॥

ऋवर्णान्ताडलन्ताच्च ख्यत् । कार्यम् । हार्यम् । धार्यम् ।

चजोः कुघिण्ग्यतोः । ७ । ३ । ५२ ॥

चजोः कुत्वं स्यात् घिति ख्यति च ।

मृजेर्वृद्धिः । ७ । २ । ११४ ॥

मृजेरिको वृद्धिः सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः । मार्ग्यः ।

भोज्यम् भक्ष्ये । ७ । ३ । ६६ ॥

भोग्यमन्यत् ।

इति कृत्यप्रक्रिया ।

गवन्लृचौ । ३ । १ । १३३ ॥

धातोर्गौ स्तः । कर्त्तरि कृदिति कर्त्तव्यं ।

युवोरनाकौ । ७ । १ । १ ॥

युवु एतयोरनाकौ स्तः । कारकः । कर्त्ता ।

नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युगिन्यचः । ३ । १ । १३४ ॥

नन्द्यादेभ्युर्ग्रहादेर्गिनिः पचादेरच् । नन्दयतीति नन्दनः ।

जनार्दनः । लवणः । ग्राही । स्यायी । मन्वी । पचादिराकृति-
गणोऽयम् ।

इगुपधञ्जाप्रीकिरः कः । ३ । १ । १३५ ॥

एभ्यः कः । वृधः । कृगः । ज्ञः । प्रियः । किरः ।

आतश्चोपसर्गे । ३ । १ । १३६ ॥

प्रञ्जः । सुगलः ।

गेहे कः । ३ । १ । १४४ ॥

गेहे कर्त्तरि ग्रहेः कः स्यात् । गृहम् ।

कर्मण्यण् । ३ । २ । १ ॥

कर्मण्युपपदे धातोरणप्रत्ययः स्यात् । कुम्भं करोति कुम्भकारः ।

आतोऽनुपसर्गे कः । ३ । २ । ३ ॥

आदन्तात् धातोऽनुपसर्गात् कर्मणि उपपदे कः स्यात् ।
धणोऽपवादः । गोदः । धनदः । कम्बलदः । अनुपसर्गे किम् ।
गोमम्भदायः ।

मूलविभुजादिभ्यः कः । मूलानि विभुजति मूलविभुजो रथः ।
ब्राह्मन्विशणोऽथम् । महीध्रः । कुध्रः ।

चरिष्टः । ३ । २ । १६ ॥

अधिकरणे उपपदे । कुरुचरः ।

भिन्नासेनादायेषु च । ३ । २ । १७ ॥

भिन्नाचरः । सेनाचरः । आदायेति ल्यबन्तम् । आदायचरः ।

कृत्रो हेतुताच्छीलानुलोम्येषु । ३ । २ । २० ॥

एषु द्यौत्येषु करोतिष्टः स्यात् ।

अतः कृकमिकंसकुम्भपावकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य

। ८ । ३ । ४६ ॥

अदुत्तरस्यानव्ययस्य विमर्गस्य ममासे नित्यं सादेशः करो-
त्यादिषु परिषु । यशस्करो विद्या । आह्वकरः । वचनकरः ।

एजः खण् । ३ । २ । २८ ॥

एयन्तादेजेः खण् स्यात् ।

अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम् । ६ । ३ । ६७ ॥

अरुषो द्विषतोऽजन्तस्य च मुमागमः स्यात् खिदन्ते उत्तरपटे
नत्वव्ययस्य । शित्वाच्छ्वादिः । जनम् एजयतीति जनमेजयः ।

प्रियवशे वदः खच् । ३ । २ । ३८ ॥

प्रियंवदः । वशंवदः ।

आत्ममाने खश् च । ३ । २ । ८३ ॥

स्वकर्मके मनने वर्त्तमानान्मन्यतेः सुपि खश् स्यात्
वास्तिनिः । पण्डितमात्मानं मन्यते पण्डितान्मन्यः । पण्डित-
मानो ।

अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ३ । २ । ७५ ॥

मनिन् कनिप् वनिप् विन् एते प्रत्ययाः धातोः स्युः ।

नेर्द्वाशि कृति । ७ । २ । ८ ॥

वशादेः कृत इण् न स्यात् । श् हिंसायाम् । सुशमाः
धातरित्वा ।

विङ्गनोरनुनामिकस्यात् । ६ । ४ । ४१ ॥

घननामिकस्यात् स्यात् । विजायत इति विजावा । ओणु
प्रपनयने । अवावा । विच् । रूप् रिप् हिंसायाम् । रोट् ।
एट् । सुगण ।

क्विप् च । ३ । २ । ७६ ॥

अयमपि दृश्यते । उवास्वत् । पर्णध्वत् । शङ्भ्रट् ।

सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये । ३ । २ । ७८ ॥

अजात्यर्थे सुपि धातोर्णिनिस्ताच्छील्ये दील्ये । उणभोजौ ।

मनः । ३ । २ । ८२ ॥

सुपि मन्यतेर्णिनिः स्यात् । दर्शनीयमानी ।

खित्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ॥

पूर्वपदस्य ऋस्यः । कालिं मन्या ।

अरगो यजः । ३ । २ । ८५ ॥

करणे उपपदे भूतार्थयजेर्णिनिः स्यात् कर्त्तरि । सोमेनेष्ट-
वान् सोमयाजी । अग्निष्टोमयाजी ।

दृशेः क्निप् । ३ । २ । ८६ ॥

कर्मणि भूते । पारं दृष्टवान् । पारदृष्ट्वा ।

राजनि युधि कृजः । ३ । २ । ८७ ॥

क्निप् स्यात् । युधिरन्तर्भावितण्यर्थः । राजानं योधित-
वान् राजयुध्वा । राजकृत्वा ।

सह च । ३ । २ । ८८ ॥

सह योधितवान् सहयुध्वा । सहकृत्वा ।

सप्तम्यां जनेडः । ३ । २ । ८९ ॥

सरसिजम् । मन्दुरायां जातः मन्दुरजः ।

तत्पुरुषे कृति बहुलम् । ६ । ३ । १४ ॥

डेरलुक् । सरसिजम् । मरोजम् ।

उपसर्गं च संज्ञायाम् । ३ । २ । ९० ॥

प्रजा स्यात् मन्ततौ जने ।

क्तवतू निष्ठा । १ । १ । २६ ॥

एतौ निष्ठामञ्जी स्तः ।

निष्ठा । ३ । २ । १०२ ॥

भूतार्थवृत्तेर्धातोर्निष्ठा । तत्र तयोरेवेति भावकर्मणोः क्तः ।
कर्त्तरि कृदिति कर्त्तरि क्तवतुः । स्नातन्मया । स्नुतस्त्वया
विष्णुः । विश्वं कृतवान् विष्णुः ।

रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च ढः । ८ । २ । ४२ ॥

रदाभ्यां परस्य निष्ठातस्य नः स्यात् । निष्ठापेक्षया पूर्वस्य
धातोर्दस्य च । शृ हिंसायाम् । शीर्णः । भिन्नः क्तिन्नः ।

संयोगादेरातोऽभातोऽर्यत्त्वतः । ८ । २ । ४३ ॥

निष्ठातस्य नः स्यात् । द्राणः । स्नानः ।

त्वादिभ्यः । ८ । २ । ४४ ॥

एकविंशतेर्लूजादिभ्यः प्राग्बत् । लूनः । ज्या धातुः । यच्चि-
ज्येति सम्प्रसारणम् ।

हलः । ६ । ४ । २ ॥

अङ्गावयवाङ्गनः परं यत् सम्प्रसारणं तदन्तस्य दीर्घः । जौनः ।

ओदितश्च । ८ । २ । ४५ ॥

भुजो भुम्नः । टु ओशिक् । उच्छूनः ।

शुषः कः । ८ । २ । ५१ ॥

निष्ठातस्य शुष्कः ।

पचो वः । ८ । २ । ५२ ॥

पक्तः । क्षै हर्षक्षये ।

क्षायोः मः । ८ । २ । ५३ ॥

क्षामः ।

निष्ठायां सेटि । ६ । ४ । ५२ ॥

षेलीपः । भावितः । भावितवान् । दृह हिंसायाम् ।

दृढः स्थूलबलयोः । ७ । २ । २० ॥

स्थूले बलवति च निपात्यते ।

दधातेर्हिः । ७ । ४ । ४२ ॥

नादौ किति । हितम् ।

दोदहोः । ७ । ४ । ४६ ॥

धुमञ्जकस्य दा इत्यस्य दथ् तादौ किति । चत्वम् । दत्तः ।

लिटः कानज्वा । ३ । २ । १०६ ॥

क्रमुश्च । ३ । २ । १०७ ॥

लिटः कानचकस् वा स्तः । तडानावात्मनेपदम् । चक्राणः ।

म्बोश्च । ८ । २ । ६५ ॥

मान्तस्य धातोर्नत्वं म्बोः परतः । जगन्वान् ।

लटः शल्लशानचावप्रथमासमानाधिकरणे

। ३ । २ । १२४ ॥

अप्रथमान्तेन समानाधिकरणे लट एतौ वा स्तः । शवादिः ।
पचन्तं चैवं पश्य ।

अने मुक् । ७ । २ । ८२ ॥

अदन्ताङ्गस्य मुगागमः स्यात् अने परे । पचमानं चैवं
पश्य । लङित्यनुवर्त्तमाने पुनर्लङ्ग्रहणात् प्रथमासामानाधि-
करण्ये ऋषि ऋचित् । सन् द्विजः ।

विदेः शतुर्वसुः । ७ । १ । ३६ ॥

वेत्तेः परस्य शतुर्वसुरादेशो वा स्यात् । विदन् । विद्वान् ।

तौ सत् । ३ । २ । १२७ ॥

तौ शल्लशानचौ सत्संज्ञौ स्तः ।

लटः सत्रा । ३ । ३ । १४ ॥

करिष्यन्तं करिष्यमाणं पश्य ।

आक्तेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु । ३ । २ । १३४ ॥

क्लिपमभिव्याप्य वक्ष्यमाणास्तच्छीलादिषु कर्त्तृषु व्योध्याः ।

टन् । ३ । २ । १३५ ॥

कर्त्ता कटान् ।

जल्पभिन्नकुट्टलुगठवृडः षाकन् । ३ । २ । १५५ ॥

षः प्रत्ययस्य । १ । ३ । ६ ॥

प्रत्ययस्थादिः ष इत्मञ्जः स्यात् । जल्यकः । वराकः ।

सनागंसभिन्न उ । ३ । २ । १६८ ॥

चिकीर्षुः । आगंसुः । भित्तुः ।

भाजभासधुर्विद्युतोर्जिपृजुग्रावस्तुवः क्तिप्

। ३ । २ । १७७ ॥

विभ्राट् । भाः ।

राज्ञोपः । ६ । ४ । २१ ॥

रफाच्छोर्लोपः कौ भलादौ क्ङिति च । धृः । विद्युत् ।
जर्क । पूः । दृग्ग्रहणस्यापकर्षाज्जवतेर्दीर्घः । जूः । ग्रावस्तुत् ।

क्लिष्वचिप्रच्छायतसुकटप्रजुथीणां दीर्घाऽमभ्यसाराणश्च ।
वक्तीति वाक् ।

च्छ्रोः शूडनुनासिके च । ६ । ४ । १६ ॥

भतुकस्य ङस्य वस्य च क्रमात् श् उट् एतावादेशौ स्तः कौ
अनुनासिकादौ भलादौ क्ङिति च । पृच्छतीति प्राट् ।

आयनं स्तीति आयतस्तूः । ऋटं प्रवते कटप्रूः । जुरुक्तः ।
अयति हरिं श्रीः ।

दाव्रीशसयुयुजस्तुदसिमिचमिहपतदशनहः
करणे । ३ । २ । १८२ ॥

दावादेः इन् स्यात् करणार्थे । दात्यनेन दात्वम् ।

तितुत्रतयसिमुसरकसेषु च । ७ । २ । ६ ॥

एयां दशानामिण् न स्यात् । शस्त्वम् । योत्वम् । योक्तम् ।
स्तोत्वम् । तोत्वम् । सेत्वम् । सेक्तम् । मेद्वम् । पत्वम् । दंष्ट्रा । नञ्चौ ।

अत्तिलूधूमूर्खनसहचर इवः । ३ । २ । १८४ ॥

अरित्वम् । लवित्वम् । धवित्वम् । सवित्वम् । खनित्वम् ।
सहित्वम् । चरित्वम् ।

पुवः संज्ञायाम् । ३ । २ । १८५ ॥

पवित्वम् ।

अथोणादयः ।

कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् ।

करोतीति कारुः । वायुः । पायुर्गुदम् । जायुरौषधम् ।
मायुः पित्तम् । स्वादुः । साध्नोति परकार्यमिति साधुः । आशु
शौघम् ।

उणादयो बहुलम् । ३ । ३ । १ ॥

एते वर्तमाने संज्ञायां च बहुलं स्युः । केषिदविहिता
अप्यह्याः ।

संज्ञाम् धातुरूपाणि प्रत्ययाश्च ततः परे ।

कार्याद्विद्यादनवन्धमेतच्छास्त्रसुणादियु ॥

तुमुन् गव्लौ क्रियायां क्रियार्थायाम् । ३।३।१० ॥

क्रियार्थायां क्रियायामुपपदे भविष्यत्यर्थे धातोरेतो स्तः ।

मान्तत्वादव्ययत्वम् । कृष्णं द्रष्टुं याति । कृष्णान्दर्शको याति ।

कालसमयवेलासु तुमुन् । ३ । ३ । १६७ ॥

कालः समयो वेला वा भोक्तुम् ।

भावे । ३ । ३ । १८ ॥

सिद्धावस्थापन्नं धात्वर्थं दास्ये धातोर्घञ् । पाकः ।

अकर्त्तरि च कारके संज्ञायाम् । ३।३।१९ ॥

कर्त्तृभिन्ने कारके षञ् ।

घञि च भावकरणयोः । ६ । ४ । २७ ॥

रञ्जेर्नलोपः स्यात् । रागः । अनयोः किम् । रज्यत्यग्निर्ब्रति

रङ्गः ।

निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वदिश्व कः

। ३ । ३ । ४१ ॥

एषु चिनोतेर्घञ् आदेश्व कः । उपसमाधानं राशीकरणम् ।

निकायः । कायः । गोमयनिकायः ।

एरच् । ३ । ३ । ५६ ॥

इवर्णान्तात् । चयः । जयः ।

ऋदोरप् । ३ । ३ । ५७ ॥

ऋवर्णान्तादुवर्णान्ताट् । करः । गरः । शरः । थवः । स्तवः ।

लवः । पवः । घञर्थे कविधानम् । प्रस्थः विघ्नः ।

डितः क्तिः । ३ । ३ । ८८ ॥

क्लेर्मप् नित्यम् । ४ । ४ । २० ॥

क्लिप्रत्ययास्तात् मप् निर्वृत्तेऽर्थे । पाकेन निर्वृत्तं पक्लिमम् ।
डुवप् । उपत्विमम् ।

टितोऽयुच् । ३ । ३ । ८९ ॥

डुवेष्ट कम्पने । वेपयुः ।

यजयाचयतविक्कप्रचक्ररक्षो मङ् । ३ । ३ । ९० ॥

यज्ञः । याञ्जा । यत्नः । विभ्रः । प्रभ्रः । रक्षः ।

स्वपो नन् । ३ । ३ । ९१ ॥

स्वप्रः ।

उपसर्गे घोः किः । ३ । ३ । ९२ ॥

प्रधिः । उपधिः ।

स्त्रियां क्तिन् । ३ । ३ । ९४ ॥

स्त्रीनिङ्गे भावे क्तिन् । घञोऽपवादः । क्तिः । स्तुतिः ।
ऋत्वादिभ्यः क्तिन् निष्ठावद्वाच्यः । तेन मत्वम् । कीर्णः ।
लूनिः । धूनिः । पूनिः ।

सम्पदादिभ्यः क्तिप् । सम्पत् । विपत् । आपत् । क्तिन्नर्पा-
थत्वे । सम्पत्तिः । विपत्तिः । आपत्तिः ।

ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्त्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ॥

एतं निपात्यन्ते ।

ज्वरत्वरस्त्रिव्यविमवामुवधायाश्च । ६ । ४ । २० ॥

एषामुपधावकारयोरूट् अनुनामिके क्ती भलादौ क्ङिति
च । ऊनिः । क्तिप् । जूः । तूः । सुः । ऊः । मूः ।

इच्छा । ३ । ३ । १०१ ॥

इर्पनिपातोऽयम् ।

अः प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ॥

प्रत्ययान्तेभ्यः स्त्रियामकारः प्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा ।
कीर्षा पुत्रकाम्या ।

गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ॥

गुरुमतो हलन्तात् स्त्रियामः प्रत्ययः । ईहा ।

ग्यासश्च्यो युच् । ३ । ३ । १०७ ॥

अकारस्थापवादः । कारणा । हारणा ।

नपुंसके भावे क्तः । ३ । ३ । ११ ॥

ल्युट् च । ३ । ११५ ॥

हमितम् । हसनम् ।

पुंसि संज्ञायां घः प्राधिण । ३ । ३ । १८८ ॥

कादेर्घोऽद्वापसर्गस्य । ६ । ४ । ६६ ॥

हिप्रभृत्युपसर्गहीनस्य कादेर्घस्यो घे । दन्तच्छदः । आकु-
र्वन्त्यस्मिन्निति आकरः ।

अवेहृस्त्रोर्घञ् । ३ । ३ । १२० ॥

अवतारः । अवस्तारो यवनिका ।

हलश्च । ३ । ३ । १२१ ॥

हलन्ताद् घञ् । घापवादः । रमन्ते योगिनोऽस्मिन्निति
रामः । अपमृज्यतेऽनेन व्याधादिरित्यपामार्गः ।

ईषद्ःमुष् कृच्छ्राकृच्छर्येषु खल् ।३।३।१२६॥

एषु दुःखसुखार्थेषूपपदेषु । खल् । तयोरेवेति भावे कर्मणि च । कृच्छ्रे । दुष्करः कटो भवता । अकृच्छ्रे । ईषत्करः । मुकरः ।

आतो युच् । ३ । ३ । १२८ ॥

खलोऽपधादः । ईषत्यानः सोमो भवता । दुष्यानः । मुपानः ।

अलं खल्योः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा ।३।४।१२९॥

प्रतिषेधार्थयोरलं खल्वीरूपपदयोः क्त्वा । टोदधोः । अलन्दत्वा । घुमास्थेर्तात्वम् । पोत्वा खलु । अलं खल्व्याः किम् । मा कार्पात् । प्रतिषेधयोः किम् । अलङ्कारः ।

भमानकर्त्तृकयोः पूर्वकाले । ३ । ४ । २१ ॥

भमानकर्त्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाज्ञातोः क्त्वा । म्नात्वा व्रजति । द्वित्वमतन्वम् । भुक्त्वा पोत्वा व्रजति ।

न क्त्वासेट् । १ । २ । १८ ॥

सेट् क्त्वा किन्न स्यात् । शयित्वा । सेट् किम् । कृत्वा ।

रलो व्युपधाद्दलादेः संश्र । २ । २ । २६ ॥

इवर्णोवर्णोपधाद्दलादेरलन्तात्परी क्त्वा मनो सेटो वा कृते स्तः । द्युत्वा । द्यात्वा । लिखित्वा । लेखित्वा । व्युपधात्किम् । वर्त्तित्वा । रलः किम् । सेवित्वा हलादेः किम् । एषित्वा । सेट् किम् । भुक्त्वा ।

उदितो वा । ७ । २ । ५६ ॥

उदितः परस्य क्त इडा । शमित्वा । शान्त्वा । देवित्वा ।
द्यूत्वा । दधातेर्हिः । हित्वा ।

जहातेश्च क्ति । ७ । ४ । ४३ ॥

हित्वा । हाडन्नु हात्वा ।

समासेऽनञ्पूर्वे क्तौ ल्यप् । ७ । १ । ३७ ॥

अव्ययपूर्वपदेऽनञ् समासे क्तौ ल्यप्-आदेशः । तुक् । प्रकृत्य ।
अनञ् किम् । अकृत्वा । अव्यय पूर्वपदे किम् । परमकृत्वा ।

आभीक्ष्णोः गमुल् च । ३ । ४ । २२ ॥

आभीक्ष्णोः द्योत्ये पूर्वविषये गमुल् क्ता च ।

नित्यवीप्सयोः । ८ । १ । ४ ॥

आभीक्ष्णोः वीप्सायाञ्च द्योत्ये पठस्य हित्वं स्यात् ।
आभीक्ष्णोः तिङन्तेष्वव्ययमञ्जकेषु कृदन्तेषु च । स्मारं स्मारं
नमति शिवम् । स्मृत्वा स्मृत्वा । पायं पायम् । भोजं भोजम् ।
श्रावं श्रावम् ।

अन्यथैवङ्कारमिदं सुसिद्धाप्रयोगश्चेत् । ३ । ४ । २७ ॥

एषु क्तञो गमुल् स्यात् सिद्धोऽप्रयोगो यस्य एवम्भूतश्चेत्
क्ताञ् । व्यर्थत्वात् प्रयोगानर्ह इत्यर्थः । अन्यथाकारम् । एव
ङ्कारम् । कथङ्कारम् । इत्यङ्कारं भुङ्क्ते । सिद्धेति किम् । शिरो-
ऽन्यथा कृत्वा भुङ्क्ते ।

इति कृदन्तप्रक्रिया ।

कारकम् ।

प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे प्रथमा

। २ । ३ । ४६ ॥

नियतोपस्थितिकः प्रातिपदिकार्थः । मात्रशब्दस्य प्रत्येकं योगः । प्रातिपदिकार्थमात्रे लिङ्गमात्राद्याधिक्ये संख्यामात्रे च प्रथमा स्यात् । प्रातिपदिकार्थमात्रे । उच्चैः । नीचैः । कृष्णः । श्याः । ज्ञानम् । लिङ्गमात्रे । तटः । तटी । तटम् । परिमाण-
मात्रे । द्रोणो ब्रीहिः वचनं संख्या । एकः । द्वौ । बहवः ।

सम्बोधने च । २ । ३ । ४७ ॥

प्रथमा । हे राम ।

कर्तुरीप्सिततमं कर्म । १ । ४ । ४६ ॥

कर्तुः क्रिययाप्तुमिष्टतमं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् ।

कर्मणि द्वितीया । २ । ३ । २ ॥

अनुक्ते कर्मणि द्वितीया । हरिं भजति । अभिहिते तु कर्मादौ प्रथमा । हरिः सेव्यते । लक्ष्म्या सेवितः ।

अकथितञ्च । १ । ४ । ५१ ॥

अपादानादिविशेषैरविवक्षितं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् ।

दृष्ट्वाचपच्दण्डरुधिप्रच्छिचिबूशासुजिमन्यसुषाम् । कर्मयुक्
स्यादकथितन्तथा स्यान्नोद्धृष्टष्वहाम् ॥ १ ॥ गां दोषि पयः ।
बलिं याचते वसुधाम् । तण्डुलान्नीदनं पचति । गर्गान्
शतं दण्डयति । व्रजमवरुणञ्चि गाम् । माणवकं पत्न्यां
पृच्छति । वृक्षमवचिनोति फलानि । माणवकं धर्मं व्रूते ।

शस्ति वा । शतं जयति देवदत्तम् । सुधां क्षीरनिधिं मथ
नाति । देवदत्तं शतं मुष्णाति । ग्राममजां नयति हरति
कर्पति वहति वा । अर्थनिबन्धनेयं संज्ञा । बलिं भिक्षते वसु-
धाम् । माणवकं धर्मं भाषते अभिधत्ते वक्ति इत्यादि ।

साधकतमं करणम् । १ । ४ । ४२ ॥

क्रियासिद्धौ प्रकृष्टोपकारकं करणसंज्ञं स्यात् । स्वतन्त्रं
इति कर्त्तृसंज्ञा ।

कर्त्तृकरणयोस्तृतीया । २ । ३ । २८ ॥

अनभिहितं कर्त्तरि करणं च तृतीया स्यात् । रामेण वाणिज-
हता बाली ।

कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम् । १ । ४ । ३२ ॥

दानस्य कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानसंज्ञः स्यात् ।

चतुर्थी सम्प्रदाने । २ । ३ । १३ ॥

विप्राय गां ददाति ।

नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च

। २ । ३ । १६ ॥

एभिर्योगि चतुर्थी स्यात् । हरये नमः । प्रजाभ्यः स्वस्ति ।
अग्नये स्वाहा । पितृभ्यः स्वधा । अलमिति पर्याप्त्यर्थग्रहणम् ।
तेन दैत्येभ्यो हरिरलं प्रभुः समर्थः शक्त इत्यादि ।

ध्रुवमपायेऽपादानम् । १ । ४ । २४ ॥

अपायो विश्लेषस्तस्मिन् साध्यो यद्द्रुवमवधिभूतं कारकं
तदपादानसंज्ञं स्यात् ।

अपादाने पञ्चमी । २ । ३ । २८ ॥

ग्रामादायाति । धावतोऽखात्पतति । इत्यादि ।

षष्ठी शेषे । २ । ३ । ५० ॥

कारकप्रातिपदिकार्थव्यतिरिक्तः स्वस्वामिभावादिः शेषस्तत्र षष्ठी । राज्ञः पुरुषः । कर्मादीनामपि सम्बन्धमात्रविवक्षाया षष्ठेऽप्येव । सताङ्गतम् । सर्पिषो जानीते । ग्रातुः स्मरति । रधोदकस्योपस्कृते । भजे शम्भोश्चरणयोः ।

आधारोऽधिकरणम् । १ । ४ । ४५ ॥

कर्तृकर्मद्वारा तन्निष्ठक्रियाया आधारः कारकमधिकरणं स्यात् ।

सप्तम्यधिकरणे च । २ । ३ । ३६ ॥

चकाराद् दूरान्तिकार्थेभ्यः । औपश्लेषिको वैषयिकोऽभिव्यापकश्चेत्याधारस्त्रिधा । कटे आस्ते । स्याल्यां पचति । मोक्षे इच्छास्ति । सर्वस्मिन्नात्मास्ति । वनस्य दूरं अन्तिके वा । इति विभक्त्यर्थाः ।

समासः ।

समासः पञ्चधा ।

तत्र मममनं समासः । स च विशेषेण पञ्चाविनिर्मुक्तः केवल-समासः प्रथमः । प्रायेण पूर्वपदार्थप्रधानोऽव्ययीभावो द्वितीयः । प्रायेणोत्तरपदार्थप्रधानस्तत्पुरुषस्तृतीयः । तत्पुरुषभेदः कर्मधारयः । कर्मधारयभेदो द्विगुः । प्रायेणान्यपदार्थप्रधानो बहुव्रीहिस्यतुर्थः । प्रायेणोभयपदार्थप्रधानो इन्द्रः पञ्चमः ।

समर्थः पदविधिः । २ । १ । १ ॥

पदसम्बन्धी यो विधिः स समर्थाश्रितो बोध्यः ।

प्राक् कङारात्समासः । २ । १ । ३ ॥

कङाराः कर्मधारय इत्यतः प्राक् समास इत्यधिक्रियते ।

सह सुपा । २ । १ । ४ ॥

सुप् सुपा सह वा समस्यते । समासत्वात् प्रातिपदिकत्वेन सुपो लुक् । परार्थाभिधानं वृत्तिः । कृत्तद्धितसमामैकशेषसनाद्यन्तधातुरूपाः पञ्च वृत्तयः । वृत्त्यर्थावबोधकं वाक्यं विग्रहः । स च लौकिकोऽलौकिकश्चेति द्विधा । तत्र पूर्वं भूत इति लौकिकः । पूर्वं अम् भूत सु इति अलौकिकः । भूतपूर्वः । भूत पूर्वं चरडिति निर्देशात् पूर्वनिपातः । इवेन सह समासो विभक्त्यलोपश्च । वागर्थो इव वागार्थाविव ।

इति केवलसमासः प्रथमः ।

अव्ययीभावः ।

अव्ययीभावः । २ । १ । ५ ॥

अधिकारोऽयम् । प्राक् तत्पुरुषात् ।

अव्ययं विभक्तिसमीपसमृद्धिव्युद्ध्यर्थाभावा-
त्ययासंप्रतिशब्दप्रादुर्भावपश्चाद्यथानुपूर्व्ययौग-
पद्यसादृश्यसम्पत्तिसाकल्यान्तवचनेषु । २ । १ । ६ ॥

विभक्त्यर्थादिषु वर्त्तमानमव्ययं सुवन्तेन सह नित्यं सम-
स्यते । प्रायेणाविग्रहो नित्यसमासः । प्रायेणास्वपदविग्रहो वा ।
विभक्तौ इति डि अधि इति स्थिते ।

प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम् । १।२।४३ ॥

समासशास्त्रे प्रथमानिर्दिष्टमुपसर्जनं स्यात् ।

उपसर्जनं पूर्वम् । २ । २ । ३० ॥

समासे उपसर्जनं प्राक् प्रयोज्यम् । इत्यधेः प्राक् प्रयोगः । सुपो लुक् । एकदेशविकृतस्थानन्यत्वात् प्रातिपदिकमञ्जायां स्वाद्युत्पत्तिः । अव्ययीभावश्चेत्यव्ययत्वात् सुपो लुक् । अधिहरि ।

अव्ययीभावश्च । २ । ४ । १८ ॥

अयं नपुमकं स्यात् । गाः पातीति गोपाः । तस्मिन्नित्यधि गोपम् ।

नाव्ययीभावादतोऽम् त्वपञ्चम्याः । २।४।८३ ॥

अदन्तादव्ययीभावात् सुपो न लुक् तस्य पञ्चमीं विना अमादेशः ।

तृतीयासप्तम्योर्वहुलम् । २ । ४ । ८४ ॥

अदन्तादव्ययीभावात्तृतीयामप्तम्योर्वहुलसम्भावः । उपक्लृणम् । उपक्लृणे न । मद्राणां समृद्धिः सुमद्रम् । यवनानां चृद्धिर्दुर्वेव नम् । मत्तिकाणामभावो निर्मत्तकम् । हिमस्यात्ययोऽतिहि मम् । निद्रा सम्प्रति न युज्यत इत्यतिनिद्रम् । हरिगब्दस्य प्रकाश इति अधिहरि । विष्णोः पञ्चादनुविष्णु । योग्यतावीप्सापदार्थानतिवृत्तिसादृश्यानि यथार्थाः । रूपस्य योग्यमनुरूपम् । अर्थमर्थं प्रति प्रत्यर्थम् । शक्तिमनतिक्रम्य यथाशक्ति ।

अव्ययीभावे चाकाले । ६ । ३ । ८१ ॥

सहस्र सः स्यादव्ययीभावे न तु काले । हरिः सादृश्यं सहरि । ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येणानुज्येष्ठम् । चक्रेण युगपत् सचक्रम् ।

सदृशः सख्या सखि । क्षत्राणां सम्पत्तिः सक्षत्रम् । तृणमध्य-
परित्यज्य सदृशमत्ति । अग्निग्रन्थपर्यन्तमधीते साम्नि ।

नदीभिश्च । २ । १ । २० ॥

नदीभिः सह संख्या वा समस्यते । समाहारि चायमिष्यते ।
पञ्चगङ्गम् । द्वियमुनम् ।

तद्धिताः । ४ । १ । ७६ ॥

आ पञ्चमसमाप्ते रधिकारोऽयम् ।

अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः । ५ । ४ । १०७ ॥

शरदादिभ्यश्च स्यात् समासान्तोऽव्ययीभावे । शरदः समी-
पमुपशरदम् । प्रतिविपाशम् । जराया जरस् च । उपजरसम् ।
इत्यादि ।

अनश्च । ५ । ४ । १०८ ॥

अन्नन्तादव्ययीभावाद्गृच् ।

नस्तद्धिते । ६ । ४ । १४४ ॥

नान्तस्य भस्य टेर्नापस्तद्धिते । उपराजम् । अध्यात्मम् ।

नपुंसकादन्यतरस्याम् । ५ । ४ । १०९ ॥

अन्नन्तं यत् क्लीवं तदन्तादव्ययीभावाद्गृच् वा । उपचर्मम् ।
उपचर्म ।

भयः । ५ । ४ । १११ ॥

भयन्तादव्ययीभावाद्गृच्वा । उपसमिधम् । उपसमित् ।

इत्यव्ययीभावः ।

तत्पुरुषः ।

१ तत्पुरुषः । २ । १ । २२ ॥

अधिकारोऽयम् । प्राग् बहुव्रीहेः ।

द्विगुञ्च । २ । १ । २३ ॥

तत्पुरुषसंज्ञकः ।

द्वितीयाश्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः

। २ । १ । २४ ॥

द्वितीयान्तं श्रितादिप्रकृतिकैः । सुबन्तैः सह वा सम-
स्यते । कृष्णं श्रितः कृष्णश्रितः । इत्यादि ।

तृतीया तत्कृतार्थेन गुणवचनेन । २ । १ । ३० ॥

तृतीयान्तं तृतीयान्तार्थकृतगुणवचनेनार्थेन च सह वा
प्राग्वत् । शङ्कुलया खण्डः शङ्कुलाखण्डः । धान्येनार्थः धान्यार्थः ।
तत्कृतेति किम् । अक्षणा काणः ।

कर्त्तृकरणे कृता बहुलम् । २ । १ । ३२ ॥

कर्त्तरि करणे च तृतीया कृदन्तेन बहुलं प्राग्वत् । हरि-
त्रातः । नखभिन्नः । कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणम् ।
नखनिर्भिन्नः ।

चतुर्थी तदर्थार्थबलिहितमुखगच्चितैः । २ । १ । ३६ ॥

चतुर्थ्यन्तार्थाय यत् तद्वाचिना अर्थादिभिश्च चतुर्थ्यन्तं वा
प्राग्वत् । यूपाय दारु यूपदारु । तदर्थेन प्रकृतिविकृतिभाव
एवेष्टः । तेनेह न । रन्धनाय स्थाली ।

अर्थेन नित्यसमाप्तो विशेष्यलिङ्गता चेति वक्तव्यम् । द्विजाय

अयम् । द्विजार्थः सूपः । द्विजार्था यवागूः । द्विजार्थं पयः । भूत-
बलिः । गोहितम् । गोसुखम् । गोरक्षितम् ।

पञ्चमी भयेन । २ । १ । ३७ ॥

चौराद्भयं चौरभयम् ।

स्तोकान्तिकदूरार्थकृच्छ्राणि क्तेन । २ । १ । ३८ ॥

पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः । ६ । ३ । २ ॥

अलुगुत्तरपदे । स्तोकान्मुक्तः । अन्तिकादागतः । अभ्यासा
दागतः । दूरादागतः । कृच्छ्रादागतः ।

षष्ठी । २ । २ । ८ ॥

सुवन्तेन प्राग्वत् । राजपुरुषः ।

पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणं

। २ । २ । १ ॥

अवयविना सह पूर्वादयः समस्यन्ते एकत्वसंख्याविशिष्ट-
श्लेषद्वयवौ । षष्ठी समामापवादः । पूर्वं कायस्य पूर्वकायः । अप-
रकायः । एकाधिकरणे किम् ? पूर्वश्चात्राणास् ।

अर्द्धं नपुंसकम् । २ । २ । २ ॥

समांशवाच्यर्द्धशब्दो नित्यं क्लीबे प्राग्वत् । अर्द्धं पिप्पल्याः
अर्द्धपिप्पली ।

सप्तमी शौण्डेः । २ । १ । ४० ॥

सप्तम्यन्तं शौण्डादिभिः प्राग्वत् । अक्षेषु शौण्डः अक्षशौण्डः ।
इत्यादि । द्वितीयादृतीयेत्यादि । योगविभागादन्यत्रापि द्विती-
यादिर्विभक्तीनां प्रयोगवशात् समासो ज्ञेयः ।

दिक्संख्ये संज्ञायाम् । २ । १ । ५० ॥

संज्ञायामेवेति नियमार्थं सूत्रम् । पूर्वेषु कामशमी पूर्व-
कामशमी । सप्त ऋषयः सप्तर्षयः । तेनेह न । उत्तरा वृक्षाः ।
अथ ब्राह्मणाः ।

तद्वितार्थोत्तरपदसमाहारे च । २ । १ । ५१ ॥

तद्वितार्थे विषये उत्तरपदे च परतः समाहारे च वाच्ये
दिक्संख्ये प्राग्वत् । पूर्वस्यां शालायां भवः पूर्वाशाला इति
समासे जाते । सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवद्भावः ।

दिक् पूर्वपदादसंज्ञायां जः । ४ । २ । १०७ ॥

अस्माद्भवत्यर्थे जः स्यादसंज्ञायाम् ।

तद्वितेष्वचामादेः । ७ । २ । ११७ ॥

जिति णिति च तद्वितेष्वचामादेरचो वृद्धिः स्यात् । यस्येति
च । पूर्वशालः । पञ्चगावो धनं यस्येति त्रिपदे बहुव्रीहौ ।
इन्द्रतत्पुरुषयोरुत्तरपदे नित्यसमासवचनम् ।

गोरतद्वितलुकि । ५ । ४ । ६२ ॥

गोऽन्तात्तत्पुरुषाट्च् स्यात् समासान्तो न तु तद्वितलुकि ।
पञ्चगवधनः ।

तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः

। १ । २ । ४२ ॥

संख्यापूर्वी द्विगुः । २ । १ । ५२ ॥

तद्वितार्थेत्यत्रोक्तस्तिविधः संख्यापूर्वी द्विगुमन्त्रः स्यात् ।

द्विगुरेकवचनम् । २ । ४ । १ ॥

द्विग्वर्थः समाहारः एकवत्स्यात् ।

स नपुंसकम् । २ । ४ । १७ ॥

समाहारे द्विगुर्द्वन्द्वश्च नपुंसकं स्यात् । पञ्चानां गवां समा-
हारः पञ्चगवम् ।

विश्लेषणं विश्लेष्येण बहुलम् । २ । १ । ५७ ॥

भेदकं भेदेन समानाधिकरणेन बहुलं प्राग्वत् । नीलमुत्पलं
नीलोत्पलम् । बहुलग्रहणात् क्वचिन्नित्यम् । कृष्णसर्पः । क्वचिन्न ।
रामो जामदग्नयः ।

उपमानानि सामान्यवचनैः । २ । १ । ५५ ॥

घनश्यामः ।

शाकपार्थिवादीनामुत्तरपदलोपो वक्तव्यः । शाकप्रियः पार्थिवः
शाकपार्थिवः । देवब्राह्मणः ।

नञ् । २ । २ । ६ ॥

नञ् सुपा प्राग्वत् ।

न लोपो नञः । ६ । ३ । ७३ ॥

नञो नस्य लोप उत्तरपदे । अब्राह्मणः ।

तम्मन्नाङ्गिचि । ६ । ३ । ७४ ॥

लुप्तनकारान्नञ उत्तरपदस्यादेर्नुट् । अनश्वः । नैकभेत्यादी
तु नशब्दे न सह सुप्सुपेति समासः ।

कुगतिप्रादयः । २ । २ । १८ ॥

एते समर्थेन नित्यं समस्यन्ते । कुक्षितः पुरुषः कुपुरुषः ।

ऊर्ध्वादिचिङ्गाचश्च । १ । ४ । ६१ ॥

ऊर्ध्वादयः च्व्यन्ता डाजन्ताश्च क्रियायोगे गतिमञ्जा स्युः ।
जरीकृत्य । शुक्लीकृत्य । पटपटाकृत्य । सुपुरुषः ।

प्रादयो गताद्यर्थे प्रथमया । प्रगत आचार्य्यः । प्राचार्य्यः ।

अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयया । अतिक्रान्तो मालामिति
विग्रहे ।

एकविभक्ति चापूर्वनिपाते । १ । २ । ४४ ॥

विग्रहे यन्नियतविभक्तिकं तदुपसर्जनं न तु तस्य पूर्व
निपातः ।

गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य । १ । २ । ४८ ॥

उपसर्जनं यो गोशब्दः स्त्रीप्रत्ययान्तञ्च तदन्तस्य प्राति-
पदिकस्य ङस्वः । अतिमालः ।

अवादयः क्लृप्ताद्यर्थे तृतीयया । अवक्लृष्टः कोकिलया अव-
कोकिलः ।

पर्यादयो ग्लानाद्यर्थे चतुर्थ्या । परिग्लानोऽध्ययनाय पर्य-
ध्ययनः ।

निरादयः क्रान्ताद्यर्थे पञ्चम्या । निष्क्रान्तः कौशास्वराः
निष्कौशास्विः ।

तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् । ३ । १ । ६२ ॥

सप्तम्यन्ते पदे कर्मणीत्यादौ वाच्यत्वेन स्थितं यत् कुम्भादि
द्विहाचकं पदमुपपदं स्यात् ।

उपपदमतिङ् । २ । २ । १६ ॥

उपपदं समर्थेन नित्यं समस्यतेऽतिङन्तश्च समासः । कुम्भः

करोतीति कुम्भकारः । अतिङ् किम् । मा भवान् भूत् । माङि लुङीति सप्तमीनिर्देशात् माङुपपदम् । गतिकारकोपपदानां कृद्धिः सह समासवचनं प्राक् सुबुत्पत्तेः । व्याघ्री । अश्वक्रीती । कच्छपी । इत्यादि ।

तत्पुरुषस्याङ्गुलिः संख्याव्ययादेः । ५।४।८६ ॥

संख्याव्ययादेरङ्गुल्यन्तस्य तत्पुरुषस्य समासान्तोऽच् स्यात् । हे अङ्गुली प्रमाणमस्य द्वाङ्गुलम् । निर्गतमङ्गुलिभ्यो निरङ्गुलम् । अहः सर्वैकदेशसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः । ५।४।८७ ॥

एभ्यो रात्रेर्च् स्यात् । चात्संख्याव्ययादेः । अहर्ग्रहणं हन्वार्थम् ।

रावान्हाहाः पुंसि । २ । ४ । २६ ॥

एतदन्ती हन्वतत्पुरुषो पुंस्येव । अहश्च रात्रिश्चाहोरात्रः । सर्वरात्रः । संख्यातरात्रः । संख्यापूर्वं रात्रं क्लीवम् । द्विरात्रम् । त्रिरात्रम् ।

राजाहःसखिभ्यष्टच् । ५ । ४ । ८१ ॥

एतदन्तान्त्यरूपाष्टच् । परमराजः ।

आन्महतः समानाधिकरणजातीययोः । ६।३।४६ ॥

महाराजः । प्रकारवचने जातीयर् । महाप्रकारो महाजातीयः ।

द्वाष्टनः संख्यायामबहुव्रीह्यशीत्योः । ६।३।४७ ॥

आख्यात् । द्वादश । अष्टाविंशतिः ।

परवलिङ्गं हन्वतत्पुरुषयोः । २ । ४ । २६ ॥

कुक्कुटमर्थाविमे । मयूरीकुक्कुटाविमौ । अर्द्धपिप्पली ।

द्विगुप्राप्तापन्नालं पूर्वगतिसमासेषु न । पञ्चसु कपालेषु
मंस्कृतः पुरोडाशः पञ्चकपालः पुरोडाशः । प्राप्नो जीविकां प्राप्त-
जीविकः । आपन्नजीविकः । अलं कुमार्यै अलंकुमारिः । अत
एव ज्ञापकात् समासः । निष्कौशाम्बिः ।

अर्धर्चाः पुंसि च । २ । ४ । ३१ ॥

अर्धर्चादयः पुंसि क्लीबे च स्युः । अर्धर्चः । अर्धर्चम् । एवं
ध्वजतीर्थशरीरमण्डपयूपदेहाङ्कशकलशपात्रसूत्रादयः ।

मामान्यं नपुंसकम् । मृदु पचति । प्रातः कमनीयम् ।

इति तत्पुरुषः ।

बहुव्रीहिः ।

शेषो बहुव्रीहिः । २ । २ । २३ ॥

अधिकारोऽयम् । प्राग्दन्वात् ।

अनेकमन्यपदार्थे । २ । २ । २४ ॥

अनेकं प्रथमान्तमन्यस्य पदस्यार्थे वर्त्तमानं वा समस्यते स
बहुव्रीहिः ।

सप्तमी विशेषणे बहुव्रीही । २ । २ । ३५ ॥

सप्तम्यन्तं विशेषणं च बहुव्रीही पूर्वं स्यात् । कण्ठे कालः
अत एव ज्ञापकाद्गधिकरणपदो बहुव्रीहिः ।

हलदन्तात् सप्तम्याः संज्ञाधाम् । ६ । ३ । ८ ॥

हलन्तादटन्ताच्च सप्तम्या अलुक् । त्वचि-सारः । प्राप्तमुदकं
यं प्राप्नोदको ग्रामः । ऊढरथोऽनडान् । उपहृतपशूरुद्रः ।
शुद्धतौदना स्थाली । पीताम्बरो हरिः । वीरपुरुषको ग्रामः ।

प्राटिभ्यो धातुजस्य वाच्यो वा चोत्तरपदलोपश्च । प्रपति
तपणः प्रपणः ।

नजोऽभ्यर्थानां वाच्यो वा चोत्तरपदलोपः । अविद्यमान
पृत्वोऽपुत्रः ।

स्त्रियाः पुं वङ्गापितपुंस्कादनूङ् समानाधिकरणे

स्त्रियामपूरणीप्रियादिषु । ६ । ३ । ३४

उक्तपुंस्कादनूङ् जडोऽभावो यत्र तथाभूतस्य स्त्रीवाचक
शब्दस्य पुंवाचकस्येव रूपं समानाधिकरणे न तु पूरण्यां प्रियादौ
च । गोस्त्रियोरिति ह्रस्वः । चित्तगुः । रूपवङ्गाय्ये । अपुङ्
किम् । वामोरुभार्य्यः ।

अप् पूरणीप्रमाणयोः । ५ । ४ । ११६ ॥

पूरणार्थप्रत्ययान्तं यत् स्त्रीनिङ्गं तदन्तात् प्रमाण्यन्ताच्च
बहुव्रीहेश्च स्यात् । कल्याणी पञ्चमी यामां रात्रौणां ता
कल्याणीपञ्चमा रात्रयः । स्त्री प्रमाणी यस्य स्त्रीप्रमाणः ।
अप्रियादिषु किम् । कल्याणीप्रियः । इत्यादि ।

बहुव्रीहौ सकथ्यन्तोः स्वाङ्गात् षच् । ५ । ४ । ११३ ॥

स्वाङ्गवाचि सकथ्यन्ताद् बहुव्रीहेः षच् । दीर्घमकथ्यः ।
जलजात्नी । स्वाङ्गात् किम् । दीर्घमकथि शकटम् । स्थूलात्ता
वेणुयष्टिः ।

अरुणोऽदृग्नादिति वक्ष्यमाणोऽच् ।

द्विविध्यां षो मूर्धः । ५ । ४ । ११५ ॥

द्विमूर्धः । त्रिमूर्धः ।

अन्तर्वह्निभ्याञ्च लोमः । ५ । ४ । ११७ ॥

अप् स्यात् । अन्तर्लोमः । वह्निर्लोमः ।

पादस्य लोपोऽहस्यादिभ्यः । ५ । ४ । १३८ ॥

हस्यादिवर्जितादुपमानात् परस्य पादस्य लोपः । व्याघ्र-
स्येव पादावस्य व्याघ्रपात् । अहस्तादिभ्यः किम् । हस्तिपादः ।
कुसूलपादः ।

संव्यासुपूर्वस्य । ५ । ४ । १४० ॥

लोपः स्यात् । द्विपात् । सुपात् ।

उद्विभ्यां काकुदस्य । ५ । ४ । १४८ ॥

लोपः स्यात् । उक्काकुत् । विकाकुत् ।

पूर्णाद्विभाषा । ५ । ४ । १४९ ॥

पूर्णकाकुत् । पूर्णकाकुदः ।

सुहृद्दुहृदौ मित्रामित्रयोः । ५ । ४ । १५० ॥

सहृन्मित्रम् । दुहृदमित्रः ।

उरःप्रभृतिभ्यः कप् । ५ । ४ । १५१ ॥

कम्कादिषु च । ८ । ३ । ४८ ॥

एष्विण उत्तरस्य विमर्गस्य षोऽन्यस्य तु सः । इति सः ।
व्यूहोरस्कः । प्रियमर्षिष्कः ।

निष्ठा । २ । २ । ३६ ॥

निष्ठान्तं बहुव्रीहौ पूर्वं स्यात् । युक्तयोगः ।

इष्ठाद्विभाषा । ५ । ४ । १५४ ॥

अनुक्तममामान्ताद् बहुव्रीहिः कप् वा । महायगस्कः ।
महायगाः ।

इति बहुव्रीहिः ।

द्वन्द्वः ।

चार्थे द्वन्द्वः । २ । २ । २६ ॥

अनेकं सुव्रतं चार्थे वर्त्तमानं वा समस्यते स द्वन्द्वः । समुच्च-
यान्वाचयेतरतरयोगसमाहाराश्चार्थाः तत्त्वेश्वरं गुरुं च भजस्वेति
परस्परनिरपेक्षस्थानिकस्यैकस्मिन्नन्वयः समुच्चयः । भिक्षामट
गां चानयेति । अन्यतरस्थानुषङ्गिकत्वेनान्वयोऽन्वाचयः । अन-
योरसामर्थ्यात् समासो न । धवत्वदिरो क्तिन्धीति । मिलिता
नामन्वय इतरतरयोगः । संज्ञापरिभाषामिति समूहः समाहारः ।

राजदन्तादिषु परम् । २ । २ । ३१ ॥

एषु पूर्वप्रयोगार्हे परं स्यात् दन्तानां राजा राजदन्तः ।
धर्मादिष्वनियमः । अर्थधर्मौ । धर्मार्थौ । इत्यादि ।

द्वन्द्वे घि । २ । २ । ३२ ॥

पूर्वं स्यात् । हरिहरौ ।

अजाद्यदन्तम् । २ । २ । ३३ ॥

ईशकृष्णौ ।

अल्पाच् तरम् । २ । २ । ३४ ॥

शिवकेशवौ ।

पिता माता । १ । २ । ७० ॥

माता सहोक्ती पिता वा शिष्यते । पितरौ मातापितरौ ।

द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनाङ्गानाम् । २ । ४ । २ ॥

एषां द्वन्द्व एकवत् । पाणिपादम् । मार्दङ्गिकपाणविकम् ।
रथिकाश्वारोहम् ।

इण्टाच्चद्वयान्तात् समाहारे । ५ । ४ । १०६ ॥

चवर्गान्ताह्वयान्ताच्च इन्दाष्टच् स्यात् समाहारे । वाक्
त्वचम् । त्वक्त्तत्रम् । गम्भीष्टप्रदम् । वाक्त्वियम् । कत्रोपा
नत्रम् । मभात्रानि किम् । प्रावृष्टगरदौ ।

इति इन्द्रः ।

समासान्ताः ।

ऋक्पूरञ्चूः पयाम्भान्ते । ५ । ४ । १०७ ॥

ऋगाद्यन्तस्य समासस्य अपत्ययोऽन्तावयवः यत्र या
ऋदन्तस्य न । अर्धर्चः । विष्णुपुरम् । विमन्नापं सरः । राजधुरा
अन्ते तु । अन्नधूः । दृष्टधूरत्तः । मरिचपयः । रज्यपथो दिगः ।

अक्षणीऽदर्शनात् । ५ । ४ । १०६ ॥

अक्षत्तः पर्यायादक्षणीऽच् स्यात् । गवामक्षीव गवाक्षः ।

उपसर्गाद्ध्वनः । ५ । ४ । ८५ ॥

प्रगतोऽध्वानं प्राध्वो रथः ।

न पूजनात् । ५ । ४ । ११६ ॥

पूजनार्थात् परिभ्यः समासान्ता न स्युः । सुराजा । अति-
राजा ।

इति समासान्ताः ।

तद्धिताः ।

समर्थानां प्रथमाद्वा । ४ । १ । ८२ ॥

इदमधिक्रियते । प्राग्दिश इति यावत् ।

अश्वपत्यादिभ्यश्च । ४ । १ । ८४ ॥

एभ्योऽण् स्यात् प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु ।

तद्धितेष्वचामादेः । ७ । २ । ११७ ॥

त्रिति णिति च तद्धिते परेऽचामादेरचो वृद्धिः स्यात् ।
अश्वपतेरपत्यादि । आश्वपतम् । गाणपतम् ।

दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ययः । ४ । १ । ८५ ॥

प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु । दितेरपत्यं दैत्यः । अदितेरादित्यस्य
वा आदित्यः । प्राजापत्यः । देवाद्यजत्रा । दैव्यम् । दैवम् ।

वह्निषष्टिलोपो यञ् च । वाह्यः । ईरुक्च ।

किति च । ७ । २ । ११८ ॥

अचामादेरचो वृद्धिः स्यात् । बाह्योक्तः ।

गोरजादिप्रसङ्गे यत् । गोरपत्यादि । गव्यम् ।

उत्सादिभ्योऽञ् । ४ । १ । ८६ ॥

शौक्लः । इत्यपत्यादि विकारान्तर्याः प्रत्ययाः ।

स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्सञ्जौ भवनात् । ४ । १ । ८७ ॥

धान्यानां भवन इत्यतः प्रागर्थेष्वभ्यामेती स्तः । स्त्रैणः ।
पौंसः ।

तस्यापत्यम् । ४ । १ । ८२ ॥

षष्ठान्तात् कृतसम्भैः समर्थोदपत्येऽर्थे उक्ता वज्रमाणाश्च
प्रत्यया वा स्युः ।

ओर्गुणाः । ६ । ४ । १४६ ॥

उवर्णान्तरस्य भस्य गुणस्तद्धिते । उपगोरपत्यमौपगवः ।
आश्वपतः । दैत्यः । शौक्लः । स्त्रैणः । पौंसः ।

अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रम् । ४ । १ । १६२ ॥

अपत्यत्वेन विवक्षितं पौत्रादि गोत्रसंज्ञं स्यात् ।

एको गोत्रे । ४ । १ । ६३ ॥

प्रत्ययः स्यात् । उपगोर्गात्रापत्यमीदगवः ।

गर्गादिभ्यो यञ् । ४ । १ । १०५ ॥

गोत्रापत्ये । गर्गस्य गोत्रापत्यं गार्ग्यः । वाक्यः ।

यञ्जोश्च । २ । ४ । ६४ ॥

गोत्रं यद्यञन्तमाञन्तञ्च तदवयवयोरितयोर्लुक् तत् कर्त्तृ
बहुत्वं न तु स्त्रियाम् । गर्गाः । वत्साः ।

जीवति तु वंशे युवा । ४ । १ । १६३ ॥

वंशे पित्रादी जीवति पौत्रादेर्यदपत्यं चतुर्थादि तद्युव
संज्ञमेव स्यात् ।

गोत्राद्यन्यस्त्रियाम् । ४ । १ । ६४ ॥

द्व्यन्यपत्यं गोत्रप्रत्ययान्तादेव प्रत्ययः स्यात् स्त्रियान्तु न
यवमंज्ञा ।

यञ्जिञोश्च । ४ । १ । १०१ ॥

गोत्रे यौ यञ्जिञौ तदन्तात् फक् ।

आयनेयीनीयियः फट्खक्घां प्रत्ययादीनाम्

। ७ । १ । २ ॥

प्रत्ययादेः फस्य आयन् लस्यैस् खस्य ईन् क्स्य ईय् घस्य इय्
एते स्युः । गर्गस्य यवाण्डं गार्ग्ययिणः । दाचायणः ।

अत इञ् । ४ । १ । ८५ ॥

अपत्येऽर्थे । दात्तिः ।

बाह्यादिभ्यश्च । ४ । १ । ८६ ॥

बाह्विः । औडुन्नोसिः । आकृतिगणोऽयम् ।

अनृष्यानन्तर्यं विदादिभ्योऽञ् । ४ । १ । १०४ ॥

ये त्वत्वाग्रपयस्नेभ्योऽपत्येऽन्यत्र तु गोत्रे । विदस्य गोत्रं
वेदः । वैदो । वैदाः । पुत्रस्यापत्यं पीत्रः । पीत्रो । पीत्राः ।
एवं दौहित्रादयः ।

शिवादिभ्योऽण् । ४ । १ । ११२ ॥

अपत्ये । शिवः । गाङ्गः ।

.ऋष्यभ्यकृत्प्रियाकुरुभ्यश्च । ४ । १ । ११४ ॥

ऋषिभ्यः । वासिष्ठः । वैश्वामित्रः । अभ्यजेभ्यः । श्वाफल्कः ।
ऋषिभ्यः । वामुदेवः । कुरुभ्यः । नाकुलः । माहृदेवः ।

मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वायाः । ४ । १ । ११५ ॥

संख्यादिपूर्वस्य मातृशब्दस्य उदादेशः स्यादणप्रत्ययश्च ।
ईमातुरः । पाण्मातुरः । सांमातुरः । भाद्रमातुरः ।

स्त्रीभ्यो ढक् । ४ । १ । १२० ॥

स्त्रीप्रत्ययान्तेभ्यो ढक् । वैनतेयः ।

कन्यायाः कनीन च । ४ । १ । ११६ ॥

चादण् । कानीनो व्यासः कर्णश ।

राजश्वशुरायत् । ४ । १ । १३७ ॥

राज्ञो जातावेव ।

यं चाभावकर्मणोः । ६ । ४ । १६८ ॥

यादौ तद्धितेऽन् प्रकृत्या स्यान्न तु भावकर्मणोः । राजन्यः ।
जातावेवेति किम् । राजनः ।

अन् । ६ । ४ । १६७ ॥

अन् प्रकृत्याणि परे । राजनः । श्वशुर्यः ।

क्षत्राद् घः । ४ । १ । १३८ ॥

क्षत्रियः । जातावित्येव । क्षात्रिरन्यः ।

भ्रष्ट्यादिभ्यष्ठक् । ४ । १ । १४६ ॥

ठस्येकः । ७ । ३ । ५० ॥

अङ्गात्परस्य ठस्येकादेशः । रैवतिकः ।

जनपदशब्दात् क्षत्रियादञ् । ४ । १ । १६८ ॥

जनपदक्षत्रियवाचकाच्छब्दादञ् स्यात् अपत्ये । पाञ्चालः ।

क्षत्रियसमानशब्दाज्जनपदात्तस्य राजन्यपत्यवत् । पञ्चालानां राजा पाञ्चालः ।

पुरोरण् । पौरवः ।

पाण्डोर्घण् । पाण्ड्यः ।

कुरुनादिभ्यो ण्यः । ४ । १ । १७२ ॥

कौरव्यः । नैषधः ।

ते तद्राजाः । ४ । १ । १७४ ॥

अजादयस्तद्राजमञ्चाः स्युः ।

तद्राजस्य बहुषु तेनैवास्त्रियाम् । २।४।६२ ॥

बहुष्वर्थेषु तद्राजस्य लुक् तत्कृते बहुत्वे न तु स्त्रियाम् ।
पञ्चालाः । इत्यादि ।

कम्बोजाङ्गुक् । ४ । १ । १७५ ॥

अस्मात्तद्राजस्यै लुक् । कम्बोजः । कम्बोजा । कम्बोजादिभ्य ।
इति वक्तव्यम् । चोलः । शकः । केरलः । यवनः ।

इत्यपत्याधिकारः ।

तंन रक्तं रागात् । ४ । २ । १ ॥

अण् स्यात् । कषायेण रक्तं वस्त्रं काषायम् ।

नक्षत्रेण युक्तः कालः । ४ । २ । ३ ॥

अण् स्यात् ।

निधपुण्ययान्क्षत्राणि यन्तोप इति वाच्यम् । पुष्येण युक्त
प्रापसङ्घः ।

लुपविशिष्टं । ४ । २ । ४ ॥

पूर्वेण विहितस्य लुप् पष्टिदण्डात्मकस्य कालस्यावान्तर
विशिष्टशेन गम्यते । अद्य पुण्यः ।

दृष्टं साम । ४ । २ । ७ ॥

नेनेत्येव । वसिष्ठेन दृष्टं वामिष्ठं साम ।

वामदेवाङ् डाङ्ङी । ४ । २ । ९ ॥

वामदेवेन दृष्टं साम वामदेव्यम् ।

परिवृती रथः । ४ । २ । १० ॥

अस्मिन्नर्थेऽण्प्रत्ययो भवति । वस्त्रेण परिवृती वास्तो रथः ।

तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः । ४ । २ । १४ ॥

गरावे उद्धृतः शारावः श्रोदनः ।

मंस्कृतं भक्षाः । ४ । २ । १६ ॥

मसम्यन्तादण् स्यात् मंस्कृतंश्च यत् मंस्कृतं भक्षाश्चेत् ते
स्युः । भ्राष्ट्रं षु मंस्कृता भ्राष्ट्रा भक्षाः ।

माऽस्य देवता । ४ । २ । २४ ॥

इन्द्रो देवता अस्यति ऐन्द्रं हविः । पाशुपतम् । वार्ह
पत्यम् ।

शक्राद् धन् । ४ । २ । २६ ॥

शक्तिप्रम् ।

सोमाद् ट्यन् । ४ । २ । ३० ॥

सोम्यम् ।

वाय्वृतुपित्रप्रसो यत् । ४ । २ । ३१ ॥

वायव्यम् । ऋतव्यम् ।

रीड् ऋतः । ७ । ४ । २७ ॥

अक्रयकारे अमार्वाभातुके यकारि च्चोच परं ऋतो रीडा
देशः । यस्वति च । पिताम् । उपस्यम् ।

पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः । ४ । २ । ३६ ॥

एते निपात्यन्ते । पितृभ्राता पितृव्यः । मातृभ्राता मातुलः ।
मातुः पिता मातामहः । पितुः पिता पितामहः ।

तस्य समूहः । ४ । २ । ३७ ॥

काकानां समूहः काकम् ।

भिक्षादिभ्योऽण् । ६ । ४ । १४६ ॥

भिक्षम् । गर्भिणीनां समूहो गर्भिणम् । इह भस्याङ्
तद्धित इति पंचद्वावे कृते ।

द्वनगयनपत्ये । ४ । २ । ३७ ॥

धनपत्यार्थेऽणि इन्प्रकृत्या । तेन नस्तद्धित इति टिलोपो
न । युवतीनां समूहो यौवतम् ।

ग्रामजनबन्धुभ्यस्तल् । ४ । २ । ४३ ॥

तलन्तं स्त्रियाम् । ग्रामता । जनता । बन्धुता ।
गजसहायाभ्यां चेति वक्तव्यम् । गजता । सहायता । अङ्गः
स्वः कर्ता । अहीनः ।

अचित्तहस्तिर्धनोष्ठक् । ४ । २ । ४७ ॥

इमुमुक्तान्तात्कः । ७ । ३ । ५१ ॥

इम् उम् उक् तान्तात्परस्य ठस्य कः । माक्तृकम् । हास्ति-
कम् । धेनुकम् ।

तदधीते तद्वेद । ४ । २ । ५६ ॥

न खाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच् । ७ । ३ । ३॥

पदान्ताभ्यां यकारवकाराभ्यां परस्य न वृद्धिः किन्तु ताभ्यां
पूर्वौ क्रमादेतौ आगमौ स्तः । व्याकरणमधीते वेद वा
वैयाकरणः ।

क्रमादिभ्यो वुन् । ४ । २ । ६१ ॥

क्रमकः । पदकः । शिक्षकः । मीमांसकः ।

तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नास्मि । ४ । २ । ६७ ॥

उदुम्बराः सन्धस्मिन् देशे औदुम्बरो देशः ।

तेन निर्वृत्तम् । ४ । २ । ६८ ॥

कुशाब्जेन निर्वृत्ता नगरी कौशाब्बी ।

तस्य निवासः । ४ । २ । ६६ ॥

शिवीनां निवासो देशः शैवः ।

अदूरभवश्च । ४ । २ । ७० ॥

विदिशाया अदूरभवं वैदिशम् ।

जनपदे लुप् । १ । २ । ५१ ॥

जनपदे वाचे चातुरर्थिकस्य लुप् ।

लुपि युक्तवद्वाक्त्विचने । १ । २ । ५१ ॥

लुपि मति प्रकृतिवह्निङ्गवचने स्तः । पञ्चालानां निवासो
जनपदः पञ्चालाः । कुरवः । अङ्गाः । वङ्गाः । कलिङ्गाः ।

वरणादिभ्यश्च । ४ । २ । ८२ ॥

अजनपदार्थ आरम्भः । वरणानामदूरभवं नगरं वरणाः ।

कुमुदनडवेतसेभ्यो ड्मतुप् । ४ । २ । ८७ ॥

भयः । ८ । २ । १० ॥

भयन्तान्मतोर्मस्य वः । कुमुदान् नडान् ।

मादुपधायश्च मतोर्वीड्यवादिभ्यः । ८ । २ । ९६ ॥

मवर्णावर्णान्तान्मवर्णावर्णांप्रधाञ्च यवादिवर्जितात् परस्य
मतोर्मस्य वः । वेतस्वान् ।

नडशादाङ् डूलच् । ४ । २ । ८८ ॥

नडूलः ।

शिखाया बलच् । ४ । २ । ८९ ॥

शिखाबलः ।

इति चातुरर्थिकाः ।

शेषे । ४ । २ । १२ ॥

प्रथ्यादिचतुर्थ्यन्तादन्योऽयं । शेषस्तवाणादयः स्युः ।
नद्यथा गृह्यते चाक्षुषं रूपम् । श्रावणः गच्छः । श्रौपनिप्रद
भूकृपः । दृषदि पिष्टा दार्पटा मक्तवः । चतुर्भिरुच्यते चातुर
नकटम । चतुर्दश्यां दृश्यते चातुर्दशं रक्तः । तस्य विकार
इत्यतः प्राक्शेषाधिकारः ।

राष्ट्रावाग्वागद् प्रस्वौ । ४ । २ । १३ ॥

राष्ट्रं ज्ञात्वादा राक्षिण्यं । अवाग्वागीणः ।

प्रसाधप्रसिद्धिहीनादपि विपरीताजनि रक्तव्यम् । अवा
गीणः । पागीणः । परावागीणः । इह प्रकृतिविशेषान् वादय
न्तु श्रुत्वा न्यन्ते तेषां ज्ञात्वाद्योऽथोवश्याः । समर्थविभक्तयश्च
इत्यतः

प्रासाद्यसञ्ज्ञौ । ४ । २ । १४ ॥

प्रासाः । सञ्ज्ञौ ।

नद्यादिर्भ्यः । ४ । २ । १५ ॥

सार्धम् । भार्द्यम् । परासार्धम् ।

दक्षिणानद्यान्सस्यक् । ४ । २ । १६ ॥

दक्षिणान्त्यः । प्राधान्यः । योग्यम् ।

द्विप्रागपानुद्विप्रातीक्षी अतः । ४ । २ । १७ ॥

द्विष्यम् । प्राच्यम् । अपाच्यम् । उदीच्यम् । प्रवेच्यम् ।

अव्ययाच्यप् । ४ । २ । १८ ॥

प्रमेहकृतसिक्तेषु एव । अमात्यः । इहव्यः । कत्यः ।
नतस्ताः । ततव्यः ।

गन्निन्नुवे । नित्यः ।

वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम् । १ । १ । ७३ ॥

यस्य समुदायस्याचां मर्ध्यं आदिर्वृद्धिस्तद्वृद्धमंजं स्यात् ।

त्यदादीनि च । १ । १ । ७४ ॥

वृद्धमंजानि स्युः ।

वृद्धाक्तः । ४ । २ । १२४ ॥

गालीयः । तदीयः ।

या नामधेयस्य । वृद्धमंजः । देवदर्शीयः । देवदत्तः ।

गहादिभ्यश्च । ४ । २ । १३८ ॥

गङ्गीयः ।

युष्मदस्मदीरव्यतरस्यां न्वञ् च । ४ । ३ । १ ॥

वाक्च । प्रनेज्ण् । युष्मद्युष्माकः । वार्यं युष्मदीयः ।
अस्मदीयः ।

तस्मिन्नणि च युष्माकाश्चाकौ । ४ । ३ । २ ॥

युष्मदस्मदीरितावादेशो स्तः अत्रि अणि च । यौष्माकीणः ।
पाष्माकीनः । यौष्माकः । पाष्माकः ।

तवकममकारिकवचने । ४ । ३ । ३ ॥

एकार्थवाचिनोर्युष्मदस्मदीस्तवकममकौ स्तः अत्रि अणि
व । तावकीनः । तावकः । मावकीनः । मामकः । केत् ।

प्रत्ययोत्तरपदयोश्च । ७ । २ । ६८ ॥

मपर्शन्तयोरनयोरकार्थवाचिनास्त्वमी स्तः प्रत्यय उत्तः ।
एते च परतः । त्वदीयः अदीयः । तत्पुत्रः । मतपुत्रः ।

मध्यान्मः । ४ । ३ । ८ ॥

मध्यमः ।

कालाट्ठञ् । ४ । ३ । ११ ॥

कालिकम् । मामिकम् । सांवत्सरिकम् ।

अव्ययानां भमात्रे टिलोपः । सायंप्रातिकः । पौनः-
पुनिकः ।

प्रावृष एण्यः । ४ । ३ । १७ ॥

प्रावृषेण्यः ।

सायंचिरं प्राह्णे प्रगेऽव्ययेभ्यश्च्युलौ तुट् च

। ४ । ३ । २३ ॥

सायमित्यादिभ्यश्चतुर्भ्यः अव्ययेभ्यश्च कालवाचिभ्यश्च्युलौ
स्तस्तयोस्तुट् च । सायन्तनम् । चिरन्तनम् । प्राह्णे प्रगे-
ऽनयोरेदन्तत्वं निपात्यते । प्राह्णेतनम् । प्रगेतनम् । दीषा-
तनम् ।

तत्र जातः । ४ । ३ । २५ ॥

सप्तमी समर्थाज्जात इत्यर्थेऽणादयो घादयश्च स्युः । स्रुप्ते
जातः स्त्रीघ्नः । उत्से जातः श्रीत्सः । राष्ट्रं जातः राष्ट्रियः ।
अवारपारि जातः अवारपारीणः । इत्यादि ।

प्रावृषष्ठप् । ४ । ३ । २६ ॥

एस्थापवादः । प्रावृषिकः ।

प्रायभवः । ४ । ३ । ३८ ॥

तत्रेत्येव । स्रुप्ते प्रायेण बाहुल्येन भवति स्त्रीघ्नः ।

सम्भूते । ४ । ३ । ४१ ॥

सुघ्ने सम्भवति । स्त्रीघ्नः ।

कोशाड्ढञ् । ४ । ३ । ४२ ॥

कौशियं वस्तम् ।

तत्र भवः । ४ । ३ । ५३ ॥

स्त्रीघ्नः श्रौत्सः । राष्ट्रियः ।

दिगादिभ्यो यत् । ४ । ३ । ५४ ॥

दिश्यम् । वर्ग्यम् ।

शरीरावयवाच्च । ४ । ३ । ५५ ॥

दन्त्यम् । कण्ठम् । अध्यात्मादेष्ठजिष्यते । अध्यात्मे भव-
माध्यात्मिकम् ।

अनुशतिकादीनाञ्च । ७ । ३ । २० ॥

एषामुभयपदवृद्धिर्जिति णिति किति च । अधिदैविकम् ।
माधिभौतिकम् । ऐहलौकिकम् । आकृतिगणोऽयम् ।

जिह्वामूलाङ्गुलिष्ठः । ४ । ३ । ६२ ॥

जिह्वामूलीयम् । अङ्गुलीयम् ।

वर्गात्ताञ्च । ४ । ३ । ६३ ॥

कवर्गीयम् ।

तत आगतः । ४ । ३ । ७४ ॥

सुघ्नादागतः । स्त्रीघ्नः ।

ठगायस्थानेभ्यः । ४ । ३ । ७५ ॥

शुल्कशालायाम् आगतः । श्रील्कशालिकः ।

विद्यायोनिःसम्बन्धेभ्यो वुञ् । ४ । ३ । ७७ ॥

श्रीपाध्यायकः । पैतामहकः ।

हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यां रूष्यः । ४ । ३ । ८१ ॥

समादागतं समरूष्यम् । पक्षे गृह्यादित्वाच्छः । समीयम् ।
देवदत्तरूष्यम् । देवदत्तम् ।

मयट् च । ४ । ३ । ८२ ॥

सममयम् । देवदत्तमयम् ।

प्रभवति । ४ । ३ । ८३ ॥

हिमवतः प्रभवति हेमवती गङ्गा ।

तद्गच्छति पथिदूतयोः । ४ । ३ । ८५ ॥

सुघ्नं सद्गच्छति स्त्रीघ्नः । पथ्या दूतो वा ।

अभिनिष्क्रामति द्वारम् । ४ । ३ । ८६ ॥

सुघ्नमभिनिष्क्रामति स्त्रीघ्नम् । कान्यकुब्जद्वारम् ।

अधिकृत्य कृते ग्रन्थे । ४ । ३ । ८७ ॥

शारीरकमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः शारीरकीयः ।

सोऽस्य निवासः । ४ । ३ । ८८ ॥

सुघ्नो निवासोऽस्य स्त्रीघ्नः ।

तेन प्रोक्तम् । ४ । ३ । १०१ ॥

पाणिनिना प्रोक्तं पाणिनीयम् ।

तस्येदम् । ४ । ३ । १२० ॥

उपगोरिदम् औषगवम् ।

इति शैषिकाः ।

तस्य विकारः । ४ । ३ । १३४ ॥

अश्मनो विकारे टिलोपः । अश्मनो विकारः आश्मः ।
भास्मनः । मार्त्तिकः ।

अवयवे च प्राण्योषधिवृत्तेभ्यः । ४ । ३ । १३५ ॥

चाहिकारे । मयूरस्यावयवो विकारो वा मायूरः । मीर्वम् ।
काण्डम् । भस्म वा । पैप्पलम् ।

मयङ्ङै तयोर्भाषायामभक्षाच्छादनयोः । ४ । ३ । १४३ ॥

प्रकृतिमात्राम्मयङ्ङा स्यात् विकारावयवयोः अश्ममयम् ।
आश्मनम् । अभक्षयेत्यादि किम् ? मौद्गः सूपः । कार्पासमाच्छा-
दनम् ।

नित्यं वृद्धशरादिभ्यः । ४ । ३ । १४४ ॥

आस्त्रमयम् ।

गोश्च पुरीषे । ४ । ३ । १४५ ॥

गोमयम् ।

गोपयसौर्यत् । ४ । ३ । १६० ॥

गव्यम् । पयस्यम् । इति प्राग्दीव्यतीयाः ।

प्राग्बृहतेष्टक् । ४ । ४ । १ ॥

तद्बृहतीत्यतः प्राक् ठगधिक्रियते ।

तेन दीव्यति खनति जयति जितम् । ४ । ४ । २ ॥

अक्षैर्दीव्यति खनति जयति जितं वा । आक्षिकम् ।

संस्कृतम् । ४ । ४ । ३ ॥

दक्षा संस्कृतं दाधिकम् । मरिचिकम् । *

तरति । ४ । ४ । ५ ॥

उडुपेन तरति औडुपिकः ।

चरति । ४ । ४ । ८ ॥

हस्तिना चरति हास्तिकः । दध्ना चरति दाधिकः ।

संसृष्टे । ४ । ४ । २२ ॥

दध्ना संसृष्टं दाधिकम् ।

उञ्छति । ४ । ४ । ३२ ॥

बदराण्युञ्छति बादरिकः ।

रक्षति । ४ । ४ । ३३ ॥

समाजं रक्षति सामाजिकः ।

शब्ददर्दुरं करोति । ४ । ४ । ३४ ॥

शब्दं करोति शाब्दिकः । दर्दुरं करोति दार्दुरिकः ।

धर्मं चरति । ४ । ४ । ४१ ॥

धार्मिकः । अधर्माच्चेति वक्तव्यम् । अधार्मिकः ।

शिल्पम् । ४ । ४ । ५५ ॥

मृदङ्गवादनं शिल्पमस्य मार्दङ्गिकः ।

प्रहरणम् । ४ । ४ । ५७ ॥

असिः प्रहरणमस्य आसिकः । धानुष्कः ।

शीलम् । ४ । ४ । ६१ ॥

अप्रूपभक्षणं शीलमस्य आपूपिकः ।

निकटे वसति । ४ । ४ । ७३ ॥

नैकटिको मिथुकः । इति ठगधिकारः ।

प्राग्घिताद्यत् । ४ । ४ । ७५ ॥

तस्मै हितमित्यन्नः प्राक् यदधिक्रियते ।

तद्वहति रथयुगप्रासङ्गम् । ४ । ४ । ७६ ॥

रथं वहति रथः । युग्यः । प्रासङ्ग्यः ।

धुरो यद्दृक्कौ । ४ । ४ । ७७ ॥

धुर्यः । धीरेयः ।

नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्तार्यतुल्य-
प्राप्यबध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु । ४ । ४ । ८१ ॥

नावा तार्यम् । नाव्यं जलम् । वयसा तुल्यो वयसः । धर्मेण
प्राप्यं धर्म्यम् । विषेण बध्यः विष्यः । मूलेन आनायं मूल्यम् ।
मूलेन समो मूल्यः । सीतया समितं सीत्यं चेतम् । तुलया
सम्मितं तुल्यम् ।

तत्र साधुः । ४ । ४ । ८८ ॥

सामसु साधुः सामन्यः । कर्मण्यः । शरण्यः ।

सभाया यः । ४ । ४ । १०५ ॥

सभ्यः ।

इति यतोऽवधिः ।

प्राक् क्रीताच्छः । ५ । १ । १ ॥

तेन क्रीतमित्यतः प्राक् क्रीडाधिक्रियते ।

उगवादिभ्यो यत् । ५ । १ । २ ॥

उवर्णान्ताङ्गवादिभ्यश्च यत् । कस्यापवादः । शङ्ख्यं दारु ।

गव्यम् ।

नाभि नभञ्च । नभ्योऽक्षः । नभ्यमञ्जनम् ।

तम्मै हितम् । ५ । १ । ५ ॥

त्सभ्यो हितो वत्सीयो गोधुक् ।

शरीरावयवाद्यत् । ५ । १ । ६ ॥

इन्तम् । कण्ठम् । नस्यम् ।

आत्मन् विश्वजनभोगोत्तरपदात् खः । ५ । १ । ६ ॥

आत्माध्वानौ ख । ६ । ४ । १६६ ॥

एतो ख प्रकृत्या स्तः । आत्मने हितम् आत्मनीनम् । विश्व
जनीनम् । मातृभोगीणः ।

इति कृतयोः पृष्ठाऽवधिः ।

प्राग्वतेष्ठञ् । ५ । १ । १८ ॥

तेन तुल्यमित्यतः प्राक् ठञ्भिक्रियते ।

तेन क्रीतम् । ५ । १ । ३७ ॥

पसत्या क्रीतं साप्ततिकम् । प्रास्थिकम् ।

तस्येष्टवरः । ५ । १ । ४२ ॥

सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ स्तः । अनुश्रुतिकादीनाञ्च । सर्व
भूमेश्वरः सार्वभौमः । पार्थिवः ।

पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टि-

सप्तत्यशौतिनवतिशतम् । ५ । १ । ५६ ॥

एते रूढशब्दा निपात्यन्ते ।

तदर्हति । ५ । १ । ६३ ॥

श्वेतच्छ्रवमर्हति श्वेतच्छ्रविकः ।

दग्डादिभ्यां यः । ५ । १ । ६६ ॥

एभ्यो यः । दग्डमर्हति दग्डाः । अर्घ्यः । बध्यः ।

तेन निर्वृत्तम् । ५ । १ । ७८ ॥

अङ्गा निर्वृत्तम् आङ्गिकम् ।

इति ठञोऽवधिः ।

तन तुल्यं क्रिया चिदतिः । ५ । १ । ११५ ॥

ब्राह्मणन तुल्यं ब्राह्मणवत् अधीति । क्रिया चेत्किम् ? गुण
ल्यं मा भत् । पत्रेण तुल्यः स्थूलः ।

नत्र तस्यैव । ५ । १ । ११६ ॥

मथुरायामिव मथुरावत् । सुप्ते प्राकारः । चैतस्यैव नैत्र
अभेदस्य गावः ।

तस्य भावस्त्वतलो । ५ । १ । ११८ ॥

प्रकृतिजन्यबोध प्रकारो भावः । गोर्भावा गोत्वम् ।
त्वान्न क्रीवम् ।

आ च त्वात् । ५ । १ । १२० ॥

ब्रह्मणस्त्व इत्यतः प्राक् त्वनलावधिक्रियेत । अथवाटैः
मङ्ग समाधिगार्थमिदम् । चकारो नञ् सञ् आसपि समा-
धिगार्थः । स्त्रिया भावः स्त्रीणम् । स्त्रीत्वम् । स्त्रीता ।
पंस्त्रम् । पंस्त्वम् । पंस्ता ।

पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा । ५ । १ । १२२ ॥

वा वचनमणादिसमावेशार्थम् ।

र ऋतो हलादेर्लघोः । ६ । ४ । १६१ ॥

इष्टे मेयःसु ।

टेः । ६ । ४ । १५५ ॥

टेलोप इष्टे मेयस्सु । पृथुमृदुभृशक्तशट्टपरिवृढानामिव
रश्चम् । पृथोर्भाक् प्रथिमा । पार्थवम् । भ्रदिभा । मार्दवम् ।

वर्णादृढादिभ्यः ष्यञ् च । ५ । १ । १२३ ॥

चादिमनिच् । शौक्ल्यम् । शक्तिमा । दार्ढ्यम् । द्रढिमा ।

गुणावचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च । ५ । १ । १२४ ॥

चाङ्गावे । जडस्य भावः । कर्म वा जाड्यम् । मौढ्यम् ।
ब्राह्मण्यम् । आकृतिगणोऽयम् ।

मख्यैः । ५ । १ । १२६ ॥

मख्यम् ।

कपिज्ञात्योर्ठक् । ५ । १ । १२७ ॥

कापेयम् । ज्ञातेयम् ।

पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् । ५ । १ । १२८ ॥

मैनापत्यम् । पौरोहित्यम् ।

इति नञ्सञ्जोरधिकारः ।

धाम्यानां भवने ज्ञेते खञ् । ५ । २ । १ ॥

मुहानां भवनं ज्ञेत्वं मौहीनम् ।

ब्रीहिशाल्योर्ठक् । ५ । २ । २ ॥

ब्रीह्यम् । शाल्यम् ।

ह्यङ्गवीनं संज्ञायाम् । ५ । २ । २३ ॥

नवनीते निपातितोऽयम् ।

तदस्य सञ्जातं तारकादिभ्य इतच् । ५ । २ । २६ ॥

तारकाः सञ्जाता अस्य तारकितं नभः । पण्डितः ।
प्राकृतिगणोऽयम् ।

प्रमाणे द्वयमज्दघ्नञ् मात्वचः । ५ । २ । ३७ ॥

ऊरु प्रमाणमस्य ऊरुद्वयसम् । ऊरुदघ्नम् । ऊरुमात्वम् ।

यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप् । ५ । २ । ३९ ॥

यत्परिमाणमस्य । यावान् । तावान् । एतावान् ।

संख्याया अवयवे तयप् । ५ । २ । ४२ ॥

पञ्चावयवा अस्य पञ्चतयम् दारु ।

द्विविभ्यां तयस्यायज्वा । ५ । २ । ४३ ॥

द्वयम् । द्वितयम् । त्रयम् । त्रितयम् ।

उभादुदात्तो नित्यम् । ५ । २ । ४४ ॥

उभशब्दात् तयपोऽयच् स्यात् । स च आद्युदात्तः । उभयम् ।

तस्य पूरणो डट् । ५ । २ । ४८ ॥

एकादशानां पूरणः एकादशः ।

नान्तादसंख्यादिर्मट् । ५ । २ । ४९ ॥

डटो मङ्गागमः स्यात् । पञ्चानां पूरणः पञ्चमः । नान्तात्
किम् ? विंशः । असंख्यादेः किम् ? एकादशः ।

ति विंशतेर्डिति । ६ । ४ । १४२ ॥

विंशतेर्भस्य तिशब्दस्य लोपः स्यात् डिति परे । आसन्नविंशाः ।

षट् कतिकतिपयचतुरां थुक् । ५ । २ । ५१ ॥

एषां थुगागमः स्यात् डटि । षष्ठां पूरणः षष्ठः । कतियः ।
कतिपयशब्दस्य असंख्यात्वेऽपि अत एव ज्ञापकात् डट् । कति-
पयथः । चतुर्थः ।

हे स्तौयः । ५ । २ । ५४ ॥

डटोऽपवादः द्वयोः पूरणो द्वितीयः ।

त्रेः सम्प्रसारणं च । ५ । २ । ५५ ॥

तृतीयः ।

श्रोत्रियश्छन्दोऽधीते । ५ । २ । ८४ ॥

श्रोत्रियः । वेद्यनुवृत्तेऽच्छान्दसः ।

पूर्वादिनिः । ५ । २ । ८६ ॥

पूर्वं ज्ञातमनेन पूर्वी ।

सपूर्वाच्च । ५ । २ । ८७ ॥

कृतपूर्वी ।

दृष्टादिभ्यश्च । ५ । २ । ८८ ॥

दृष्टमनेन दृष्टी । अधीती ।

तदस्यास्त्वस्मिन्निति मतुप् । ५ । २ । ९४ ॥

गावोऽस्यास्मिन् वा सन्ति गोमान् ।

तसौ मत्वर्थे । १ । ४ । १६ ॥

तान्तसाम्नी भसञ्ची स्तो मत्वर्थे प्रत्यये परे । वसोः सम्प्र-
सारणम् । विदुषान् ।

गुणवचनेभ्यो मतुपो लुगिष्टः । शक्तो गुणोऽस्यास्तीति
शक्तः पटः । कृष्णः ।

प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्याम् । ५ । २ । १८६ ॥

चूडालः । चूडावान् । प्राणिस्थात् किम् ? । शिखावान्
दीपः । प्राण्यङ्गादेव नेह । मेधावान् ।

लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेलचः

। ५ । २ । १०० ॥

लोमादिभ्यः शः । लोमशः । लोमवान् । पामादिभ्यो नः ।
पामनः ।

अङ्गात् कल्याणे । अङ्गना ।

लक्ष्मण अञ्च । लक्ष्मणः । पिच्छादिभ्य इलच् । पिच्छिलः ।

दन्त उन्नत उरच् । ५ । २ । १०६ ॥

उन्नता दन्ता सन्ति अस्व दन्तुरः ।

केशाद्वोऽन्यतरस्याम् । ५ । २ । १०८ ॥

केशवः । केशवान् ।

अन्येभ्योऽपि दृश्यते । मणिवः ।

अर्णसो लोपञ्च । अर्णवः ।

अत इनिठनौ । ५ । २ । ११५ ॥

दण्डो । दण्डिकः ।

व्रीह्यादिभ्यश्च । ५ । २ । ११६ ॥

व्रीही । व्रीहिकः ।

अस्मायामेधास्रजो विनिः । ५ । २ । १२१ ॥

यशस्वी । यशस्वान् । मायावी । मेधावी । स्रग्बी ।

वाचो ग्मिनिः । ५ । २ । १२४ ॥

वाग्मी ।

अर्श आदिभ्योऽच् । ५ । २ । १२७ ॥

अर्शा विद्यते अस्य अर्शसः । आकृतिगणोऽयम् ।

इति मत्वर्थीयः ।

प्राग्दिशो विभक्तिः । ५ । ३ । १ ॥

दिक्शब्देभ्य इत्यतः प्राग्वक्ष्यमाणाः प्रत्यया विभक्तिसंज्ञा
स्युः । अथ स्वार्थिकाः प्रत्ययाः ।

किं सर्वनामबहुभ्योऽद्वादिभ्यः । ५ । ३ । २ ॥

किमः सर्वनाम्नो बहुशब्दाच्च प्राग्दिशोऽधिक्रियते ।

पञ्चम्यास्तसिल् । ५ । ३ । ७ ॥

पञ्चम्यन्तेभ्यः किमादिभ्यस्तसिल् वा स्यात् ।

कु तिहोः । ७ । २ । १०४ ॥

किमः कुः स्वात् तादौ हादौ च विभक्ती परतः । कुतः ।
कस्मात् ।

इदम इश् । ५ । ३ । २ ॥

प्राग्दिशीये परे । इतः ।

एतदोऽन् । ५ । ३ । ५ ॥

प्राग्दिशीये । अनेकाल् त्वात् सर्वादेशः । अतः । अमुतः ।
यतः । ततः । बहुतः । इगदेशु । हाभ्याम् ।

पर्यभिभ्याश्च । ५ । ३ । ६ ॥

आभ्यां तसिल् स्यात् । परितः । सर्वत इत्यर्थः । अभितः ।
उभयत इत्यर्थः ।

सप्तम्यास्त्रल् । ५ । ३ । १० ॥

कुत्र । यत्र । तत्र । बहुत्र ।

इदमो हः । ५ । ३ । ११ ॥

त्रलोऽपवादः । इह ।

किमोऽत् । ५ । ३ । १२ ॥

सप्तम्यन्तात् किमोऽत् वा स्यात् ।

क्वाति । ७ । २ । १०५ ॥

किमः क्वादेशः स्यात् अति । कुत्र ।

इतराभ्योऽपि दृश्यन्ते । ५ । ३ । १४ ॥

पञ्चमीसप्तमीतरविभक्त्यन्तादपि तमिलादयो दृश्यन्ते
दृशिग्रहणाद्भवदादियोग एव । स भवान् । ततो भवान् । तत्र
भवान् । ततो भवन्तम् । तत्र भवन्तम् । एवं दीर्घायुः ।
देवानां प्रियः । आयुषान् ।

सर्वैकान्यकिं यत्तदः काले दा । ५ । ३ । १५ ॥

सप्तम्यन्तेभ्य कालार्थेभ्यः स्वार्थे दा स्यात् ।

सर्वस्य सोऽन्यतरस्यां दि । ५ । ३ । ६ ॥

दादौ प्राग्दिशीये सर्वस्य सो वा स्यात् । सर्वस्मिन् काले
सदा । सर्वदा । अन्यदा । कदा । यदा । तदा । काले किम् ।
सर्वत्र देशे ।

इदमोर्हिल् । ५ । ३ । १६ ॥

सप्तम्यन्तात् ।

एतेतौ रथोः । ५ । ३ । ४ ॥

इदम् एत इत् एतौ स्तोरेफादौ थकारादौ च प्राग्दिशीये
परे । अस्मिन् काले एतर्हि । काले किम् । इह देशे ।

अनद्यतनेर्हिलन्यतरस्याम् । ५ । ३ । २१ ॥

कर्हि । कदा । यर्हि । यदा । तर्हि । तदा ।

एतदोऽन् । ५ । ३ । ५ ॥

एतदः एतेतौ स्तो रेफादौ थादौ च प्राग्दिशीये । एतस्मिन्
काले एतर्हि ।

प्रकारवचने थाल् । ५ । ३ । २३ ॥

प्रकारवृत्तिभ्यः क्रिमादिभ्यः थाल् स्यात् स्वार्थे । तेन प्रका
रेण तथा ।

इदमस्यसुः । ५ । ३ । २४ ॥

थालोऽपवादः । एतदोऽपि वाच्यः । अनेन एतेन वा प्रकारेण
इत्थम् ।

किमश्च । ५ । ३ । २५ ॥

केन प्रकारेण कथम् ।

इति प्राग्दिशीयाः ।

अतिशयने तमविष्ठनौ । ५ । ३ । ५५ ॥

अतिशयविशिष्टार्थवृत्तेः स्वार्थे एतौ स्तः । अथमेषामति-
शयेनाद्यः आद्यतमः । लघुतमः लघिष्ठः ।

तिङ्श्च । ५ । ३ । ५६ ॥

तिङन्तादतिशये बाल्ये तमप् स्यात् ।

तरप्तमपौ घः । १ । १ । २२ ॥

किमेत्तिङ् व्ययधादाम्बद्रव्यप्रकर्षे । ५ । ४ । ११॥

किम् एदन्तात्तिङोऽव्ययाच्च यो घस्तदन्तादामुः स्यात् ।
 - तु द्रव्यप्रकर्षे । किंतमाम् । पचतितमाम् । उच्चैस्तमाम् ।
 द्रव्यप्रकर्षे तु । उच्चैस्तमस्तकः ।

द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ । ५ । ३ । ५॥

द्वयोरिकस्यातिगये विभक्तव्ये चोपपदे सुप्तिङन्तादेतौ स्तः ।
 पूर्वयोरपवादः । अयमनयोरतिगयेन लघुर्लघुतरः । लघीयान् ।
 उटीच्याः । प्राचेभ्यः पटुतराः पटीयांसः ।

प्रगस्यस्य श्रः । ५ । ३ । ६० ॥

इष्टे यसोः परतः ।

प्रकृत्यैकाच् । ६ । ४ । १६३ ॥

इष्ठादावेकाच् प्रकृत्या स्यात् । श्रियान् ।

ज्य च । ५ । ३ । ६१ ॥

प्रगस्यस्य ज्यादेशः स्यात् इष्टे यसोः । ज्येष्ठः ।

ज्यादादीयसः । ६ । ४ । १६० ॥

आदेः परस्य । ज्यायान् ।

बहोर्लोपो भू च बहोः । ६ । ४ । १५८ ॥

बहोः परयोरिमेयसोर्लोपः स्यात् बहोश्च भूरादेशः । भूमा ।

इष्टस्य यिट् च । ६ । ४ । १५८ ॥

बहोः परस्य इष्टस्य लोपः स्याद्विङ्गमस्य । भूयिष्ठः ।

विन्मतोर्लुक् । पू । ३ । ६५ ॥

विनो मतुपश्च लुक् स्यात् इष्टेयसोः । अतिशयेन स्वर्गी
स्त्रजिष्ठः । स्त्रजीयान् । अतिशयेन त्वग्वान् त्वचिष्ठः । त्वचीयान् ।
ईषदसमाप्तौ कल्पदेश्यदेशीयरः । पू । ३ । ६७ ॥

ईषदूनो विद्वान् विद्वत्कल्पः । विद्वद्देश्यः । विद्वद्देशीयः ।
पचतिकल्पम् ।

विभाषा सुपो बहुच् पुरस्तात् तु । पू । ३ । ६८ ॥

ईषदूनः पटुः बहुपटुः । पटुकल्पः । सुपः किम् । पचति
कल्पम् ।

प्रागिवात् कः । पू । ३ । ७० ॥

इवे प्रतिकृतावित्यतः प्राक् काधिकारः ।

अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक् टिः । पू । ३ । ७१ ॥

कापवादः ।

अच्चाते । पू । ३ । ७३ ॥

कस्यायमश्वोऽश्वकः । उच्चकैः । नीचकैः । सर्वकैः ।

कुत्सिते । पू । ३ । ७४ ॥

कुत्सितोऽश्वोऽश्वकः ।

किं यत्तदोर्निर्धारणे द्वयोरिकस्य डतरच् । पू । ३ । ६२ ॥

अनयोः कतरो वैष्णवः । यतरः ततरः ।

वा बहूनां जातिपरिप्रश्ने डतरच् । पू । ३ । ६३ ॥

बहूनां मध्ये एकस्य निर्धारणे उतमच् वा स्यात् । जाति-
परिप्रश्न इति प्रत्याख्यातमाकरे । कतमो भवतां कठः । यतमः ।
ततमः । वा ग्रहणमकजर्यम् यकः । सकः ।

इति प्रागिवीयाः ।

इवे प्रतिकृतौ । पू । ३ । ६६ ॥

कन् स्यात् । अश्न इव प्रतिकृतिः । अश्वकः । सर्वप्राति-
पदिकेभ्यः स्वार्थे कन् । अश्वकः ।

तत्प्रकृतवचने मयट् । पू । ४ । २१ ॥

प्राचुर्येण प्रसृतं प्रकृतन्तस्य वचनं प्रतिपादनम् । भावे
प्रधिकरणे वा ल्युट् । आद्ये प्रकृतमन्त्रमन्त्रमयम् । अपूपमयम् ।
द्वितीये तु । अन्नमयो यज्ञः । अपूपमयं पर्व ।

प्रज्ञादिभ्यश्च । पू । ४ । ३८ ॥

अण् स्यात् । प्रज्ञ एव प्राज्ञः । देवतः ।

बह्वल्पायांश्चस्कारकादन्यतरस्याम् । पू । ४ । ४२ ॥

बह्वनि ददाति बहुशः । अल्पशः । आद्यादिभ्यस्तसेरूप-
संख्यानम् । आदौ आदितः । मध्यतः । अन्ततः । पृष्ठतः ।
पार्श्वतः । आकृतिगणोऽम् । स्वरेण स्वरतः । वर्णतः ।

कृभ्वस्तियोगे सम्प्रत्यकर्त्तरि चिः । पू । ४ । ५० ॥

अभूततद्भाव इति वक्तव्यम् । विकारात्मतां प्राप्नुवत्यां प्रकृतौ
वर्त्तमानादिकारशब्दात् स्वार्थे चिर्वा स्यात् करोत्यादिभिर्योगे ।

अस्य चिः । ७ । ४ । ३२ ॥

अवर्णस्य ईत् स्यात् चिः । अकृष्णः कृष्णः सम्प्रत्यते तङ्करोति
कृष्णीकरोति । ब्रह्मीभवति । गङ्गीस्यात् ।

अव्ययस्य चावीत्वं नेति वाच्यम् । दोषाभूतमहः । दिवा-
भूता रात्रिः ।

विभाषा सातिः कार्त्सन्त्ये । पू । ४ । ५२ ॥

चिर्विषये सातिर्वा स्यात् साकल्ये ।

सात्पदाद्योः । ८ । ३ । १११ ॥

सस्य षत्वं न । दधि सिञ्चति । कृत्स्नं शस्त्रमग्निः सव्यद्य-
तेऽग्निसाङ्गवति ।

चौच । ७ । ४ । २६ ॥

दीर्घः स्यात् । अग्नीभवति ।

अव्यक्तानुकरणाद् इजवरार्धादनि तौ ङाच्
। ५ । ४ । ५७ ॥

इजवरं न्यूनं न तु ततो न्यूनं अनेकाजिति यावत्तादृशमर्धं
यस्य तस्मात् ङाच् स्यात् क्त्वस्तिभिर्योगे ।

डाचि बहुलं द्वे भवतः । इति डाचि विवक्षिते द्वित्वम् ।

नित्यमाञ्जेडिते डाचीति षक्तव्यम् । डाच् परं यदाञ्जेडितं
तस्मिन् परे पूर्वपरयोर्वर्णयोः पररूपं स्यात् । इति तकारपका-
रयोः पकारः । पटपटाकरोति । अव्यक्तानुकरणात् किम् । दृष-
त्करोति । इजवरार्धात् किम् । अत्करोति । अवरेति किम् ।
खरटखरटाकरोति । अनितौ किम् । पटिति करोति ।

इति तद्धिताः ।

अथ स्त्रीप्रत्ययाः ।

अजाद्यतष्टाप् । ४ । १ । ४ ॥

अजादीनामकारान्तस्य च वाच्यं यत् स्त्रीत्वं तत्र द्योत्वे
टाप् स्वात् । अजा । एङ्का । अश्वत्था । चटका । मूषिका ।
बाला । वत्सा । होडा । मन्दा । विलाता । मेधा । इत्यादि ।
गङ्गा । सर्वा ।

उगितश्च । ४ । १ । ६ ॥

उगिदन्तात् प्रातिपदिकान् ङीप् । भवन्ती । पचन्ती ।

टिड्ढाणञ् इयसञ् दघ्नञ्मावच्तयपठक्ठञ्
कञ्क्तरपः । ४ । १ । १५ ॥

अनुपसर्जनम् यद्विदादि तदन्तं यददन्तं ततः स्त्रियः ङीप् ।
कुरुवरी । नदट् । नदी । देवट् । देवी । सौपर्णेयी । ऐन्द्री ।
घोक्ती । जरुद्वयसी । जरुदघ्नी । जरुमात्री । पञ्चतयी ।
आक्षिकी । प्रास्थिकी । लावणिकी । यादृशी । इत्वरी ।

नञ् स्रञ्जीकक्ख्युंस्तरुणतलुनानामुपसंस्थानम् । स्त्रैणी ।
पौंस्त्री । शाक्तीकी । आक्यङ्करणी । तरुणी । तलुनी ।

यञश्च । ४ । १ । १६ ॥

यञन्तात् ङीप् । अकारलोपे कृते ।

हलस्तद्धितस्य । ६ । ४ । १५० ॥

हलः परस्य तद्धितयकारस्य लोप इति परे । गार्गी ।

प्राचां ष्फस्तद्धितः । ४ । १ । १७ ॥

यञन्तात् ष्फो वा स्यात् स च तद्धितः ।

षिद्धौरादिभ्यश्च । ४ । १ । ४१ ॥

ङीष् स्यात् । गार्ग्ययणी । नर्म्की । गौरी । अनडुङ्गी ।
अनडुङ्गी आकृतिगणोऽयम् ।

वयसि प्रथमे । ४ । १ । २०

प्रथमवयो वान्निनोऽदन्तात् ङीप् । कुमारी ।

द्विगोः । ४ । १ । ४१ ॥

अदन्ताद् द्विगोर्डीप् । त्रिलोकी । अजादित्वात्त्रिफला ।
तानीका ।

वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः । ४ । ४ । १ । ३६ ॥

वर्णवाची योऽनुदात्तान्तस्तोपधस्तदन्तादनुपसर्जनाद्वा डीप्
नकारस्य नः । एता एनी । रोहिता । रोहिणी ।

वोतो गुणावचनात् । ४ । १ । ४४ ॥

उदन्ताद् गुणावचिनो वा डीप् । सद्दी । सृदुः ।

बह्वादिभ्यश्च । ४ । १ । ४५ ॥

वा डीप् । बह्ती । बहः ।

कृटिकारादक्षिणः । रात्री । रात्रिः ।

सन्नेतोऽक्तिन्नर्यादित्येके । शकटी । शकटिः ।

पुंयोगादाख्यायाम् । ४ । १ । ४८ ॥

या पुमाख्या पुंयोगात् स्त्रियां वर्त्तते ततो डीप् स्यात् ।
गोपस्य स्त्री गोपी ।

पालकान्ताद्वा । गोपालिका । अश्वपालिका ।

प्रत्ययस्थात् कात् पूर्वस्यात् इदाप्यसुपः । ७ । ३ । ४४ ॥

प्रत्ययस्थात् कात् पूर्वस्याकारस्येकारः स्यात् अपि परे स
आप् सुपः परो न चेत् । सर्वाका । कारिका । अतः किम् ।
नौका । प्रत्ययस्थात् किम् । शक्नोतीति शका । असुपः किम् ।
बहूपरिव्राजका नगरी ।

सूर्याद्देवतायां चाप् । सूर्यस्य स्त्री देवता सूर्या । देव-
तायां किम् ।

सूर्यागस्त्ययोम्च्छे च ङ्याञ्च यलोपः । शूरी । कुम्ती ।

इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडङ्गिमारण्ययवयवनमा-

तुलाचार्याणामानुक् । ४ । १ । ४६ ॥

डीष् च । इन्द्रस्य स्त्री इन्द्राणी । वरुणानी । भवानी ।
शर्वणी । रुद्राणी । मृङ्गानी ।

हिमारण्ययोर्महत्वे । महद्धिमं हिमानी । महदरण्यम
अरण्यानी ।

यवाद्दीषे । दुष्टो यवो यवानी ।

यवनाल्लिप्याम् यवनानां लिपिर्गवनानी ।

मातुलीपाध्याययोरानुग्वा । मातुलानी । मातुली । उपा-
ध्यायानी । उपाध्यायी ।

आचार्यादणत्वञ्च । आचार्यानी ।

अर्यक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे । अर्याणी । अर्भा । क्षत्रियाणी ।
क्षत्रिया ।

क्रीतात् करणपूर्वात् । ४ । १ । ५० ॥

डीष् । वस्तक्रीती । क्वचिन्न । धनक्रीता ।

स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् । ४ । १ । ५४ ॥

असंयोगोपधमुपसर्जनं यत् स्वाङ्गं तदन्तात् डीष् वा ।
केशानतिक्रान्ता अतिकेशी । अतिकेशा । चन्द्रमुखी । चन्द्र-
मुखा । असंयोगोपधात् किम् । सुगुल्फा । उपसर्जनात्
किम् । सुशिखा ।

न क्रोडादिवह्वचः । ४ । १ । ५६ ॥

क्रोडादेर्वह्वचश्च स्वाङ्गान्न डीष् । कल्याणक्रोडा । आकृति-
गणोऽयम् । सुजचना ।

नखमुखात् सञ्जायाम् । ४ । १ । ५८ ॥

न डीष् ।

पूर्वपदात् संज्ञायामगः । ८ । ४ । ३ ॥

पूर्वपदस्थानिमित्तात् परस्य नस्य णः स्यात् संज्ञायां न तु गकारव्यवधाने । शूर्पणखा । गौरमुखा । संज्ञार्यां किम् । ताम्रमुखी कन्या ।

जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् । ४ । १ । ६३ ॥

जातिवाचि यन्न च स्त्रियां नियतमयोपधं ततो डीष् । तटो । हृषली । कठी । बह्वृची जातेः किम् । मुण्डा । अस्ती-
विषयात् किम् । बलाका । अयोपधात् किम् । क्षत्रिया ।

योपधप्रतिषेधे गवयहयमुकयमत्स्यमनुष्याणामप्रतिषेधः । गवयी । हयी । मुकयी । हलस्तद्धितस्येति यलोपः । मनुषी । मत्स्यस्य ड्यां यलोपः । मत्सी ।

दूतो मनुष्यजातेः । ४ । १ । ६५ ॥

डीष् । दाक्षी ।

जडुतः । ४ । १ । ६६ ॥

उदन्तादयोपधान्मनुष्यजातिवाचिनः स्त्रियामूङ् । कुरुः । अयोपधात् किम् । अध्वर्युर्ब्राह्मणी ।

पङ्गोश्च । पङ्गुः ।

श्वशुरस्योकाराकारलोपश्च । श्वश्रुः ।

उरूत्तरपदादौपम्ये । ४ । १ । ६८ ॥

उपमानवाचिपूर्वपदमूरूत्तरपदं यत्प्रातिपदिकं तस्मादूङ् ।
कारभोरुः ।

संहितशफलक्षणवामादेश्च । ४ । १ । ७० ॥

अनीपम्यार्थं सूत्रम् । संहितोरुः । शफोरुः । लक्ष्मीरुः ।

वामोरुः ।

शाङ्गैरवाद्यङो डीन् । ४ । १ । ७३ ॥

शाङ्गैरवादेरओऽकारस्तदन्ताच्च जातिवाचिनो डीन् ।

शाङ्गैरवी । वैदी । ब्राह्मणी ।

नृनरयोर्वृद्धिश्च । नारी ।

यूनस्तिः । ४ । १ । ७७ ॥

युवन् शब्दात् स्त्रियां तिः स्यात् । युवतिः ।

इति स्त्रीप्रत्ययाः ।

आस्तान्तरे प्रविष्टानां बालानाञ्चीपकारिका ।

कृता वरदराजिन लघुसिद्धान्तकौमुदी ॥ १ ॥

इति श्रीवरदराजकृता लघुसिद्धान्तकौमुदी समाप्ता ।

इति लघुकौमुदी समाप्ता ।

प्रकाशक—श्रीजीवानन्द विद्यासागर वि, ए,

२ नं ब्रह्मानाथ मज्जुमादेव स्ट्रीट, कलिकाता ।

प्रिण्टर—श्रीगोवर्द्धन पान,

४७ नं डूलापटी, बड़वाजार, कलिकाता ।

